

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Polona Rifelj

Javne knjižnice v Sloveniji – primerjava z ZDA

magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Polona Rifelj

Mentor: red. prof. dr. Bogomil Ferfila

Javne knjižnice v Sloveniji – primerjava z ZDA

magistrsko delo

Ljubljana, 2016

Izjava o avtorstvu

Javne knjižnice v Sloveniji – primerjava z ZDA

V času neizmerne napredka, globalizacije, tehnološkega napredka ter globalne gospodarske krize se knjižnice po celem svetu srečujejo z eksistenčnimi vprašanji ter potrebo po iskanju svoje nove identitete, v kateri bodo uporabniki prepoznali svoj interes. Pojav interneta, raznih elektronskih baz, pametnih mobilnih naprav ter drugih tehnoloških naprav, ki omogočajo uporabnikom dostope do informacij praktično kadarkoli od kjerkoli, so knjižnice postavili v konkurenčni položaj, s katerim niso bile soočene še nikoli v svoji zgodovini.

V magistrski nalogi tako primerjamo dva sistema knjižnic, in sicer sistem Slovenije in sistem Združenih držav Amerike. Gre za dva po velikosti težko primerljiva sistema, vendar pa statistična obdelava podatkov na prebivalca omogoča natančen prikaz glavnih statistik po kazalnikih v obeh državah.

V nalogi je opisano trenutno stanja pokritosti s splošnimi knjižnicami, obiskom in članstvom glede na število potencialnih uporabnikov, kar je tudi izhodišče za primerjavo podatkov z javnimi knjižnicami v Združenih državah Amerike.

Iz naloge je razvidno, da Združene države Amerike poznajo enake tipe knjižnic kot Slovenija in ne nazadnje preostanek Evrope. Vendar pa delovanje javnih knjižnic ni do potankosti opredeljeno z zakoni in pravilniki, kar pomeni, da se lahko hitreje odzivajo na spremembe v družbi.

V nalogi so podani natančni podatki in primerljivost med državama glede pokritosti z javnimi knjižnicami ter posledično tudi primerjava števila potencialnih uporabnikov na krajevno knjižnico. Pomemben kazalnik je tudi obisk knjižnic, ki pa postaja vedno manj verodostojen, saj oddaljeni dostop do elektronskega gradiva ter podatkovnih baz vpliva na manjši fizični obisk, beleženje spletnega obiska pa je zaradi ovir (npr. politika piškotkov) omejeno. Prav tako za beleženje tovrstnega obiska niso prilagojene statistične meritve, ki merijo uspešnost slovenskih splošnih knjižnic.

V nalogi primerjamo tudi podatke glede knjižnične zbirke ter izposoje gradiva na prebivalca, kjer so podatki veliko ugodnejši za Slovenijo, medtem ko sta državi ob pregledu statistik glede obiska prireditev primerljivi. Podatki kažejo na boljšo opremljenost ameriških knjižnic z računalniškimi mesti za uporabnike ter precej boljšo sliko glede financiranja na prebivalca, kljub temu da obe državi v zadnjem desetletju beležita upad finančnih sredstev s strani države.

Zanimivi so tudi podatki glede kadrovske zasedbe na uporabnika, saj primerjava podatkov kaže, da je število zaposlenih kar enkrat večje na uporabnika kot v Združenih državah Amerike. V obdobju 2000–2009 se je v Sloveniji število zaposlenih v splošnih knjižnicah povečalo za kar 33 odstotkov (Knjižnični sistem Slovenije 2009–2010 2010, 8). V Sloveniji namreč tudi to področje ureja Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. Večina knjižnic še vedno zaposluje manj delavcev kot za zagotavljanje delovanja določajo Standardi za splošne knjižnice.

Vsi ti statistični podatki kažejo, da se morajo pričeti knjižnice odzivati na novo realnost in nove potrebe uporabnikov. Zato je potrebno spremeniti mentaliteto knjižničarjev z oblikovanjem povsem novih veščin ter začeti razmišljati izven okvirjev storitev tradicionalnih knjižnic. O načinih, kako se soočiti z izzivi globalizacije, so podani modeli raznih študij v zadnjem delu naloge.

Ključne besede: Splošne knjižnice, javne knjižnice, primerjava statistik, globalizacija, razvoj knjižnic, strateško pozicioniranje, informacijsko okolje, informacije.

Public Libraries in Slovenia – Comparison to the USA

In times of immense progress, globalization, technological progress and the global economic crisis, the libraries around the world are faced with existential issues and the need to search for a new identity, which would stir the interest of users. Due to the emergence of the internet, various electronic databases, smart mobile devices and other technological devices enabling users to access information virtually anytime and anywhere, libraries have been put into a competitive position, which they are facing for the first time in their history.

Thus the master's thesis compares two library systems, namely the Slovenian system and the system of the United States of America. These two systems are hard to compare in size, but the statistical processing of data per capita enables a detailed display of the main statistics according to indicators in both countries.

The thesis describes the current status of coverage with general libraries and the visits and memberships according to the number of potential users, which is also the basis for the comparison of the data with public libraries in the United States.

As evident from the thesis, the United States, Slovenia and also the rest of Europe are all familiar with the same types of libraries. However, the operation of US public libraries is not defined in detail by laws and policies, which means that the libraries can respond more rapidly to changes in society.

The thesis provides accurate data and comparability between the countries regarding the coverage by public libraries and consequently the comparison of the number of potential users at a local library. The visits to the library are also an important indicator, which is however becoming less credible, as remote access to electronic materials and databases causes less physical visits, while recording web visits is limited due to obstacles, such as the cookie policy. Also, statistical measurements surveying the success of Slovenian general libraries are not adapted to measure such visits.

In this thesis we also compare the data regarding the library collection and the lending of material per capita, where data are much more favourable for Slovenia, while the countries are comparable regarding the statistics of visits to events. The data indicates that US libraries are better equipped with computers for users and have much better funding per capita, despite the fact that both countries have in the last decade recorded a decline in financial resources from the state.

The data concerning employees per user is also interesting, since a comparison of the data shows that the number of employees per user is one time as large in Slovenia compared to the United States of America. In the period from 2000 to 2009, the number of employees in general libraries increased by 33% (Slovenian Library System 2009–2010 2010, 8). In Slovenia, this area is governed by the Rules on the Conditions for the Implementation of Library Activities as a Public Service. Most libraries still employ less workers than is defined by the Standards for General Libraries to ensure normal operation.

This statistical data shows that the libraries must begin to respond to the new reality and the new needs of users. It is therefore necessary to change the librarians' mentality by developing completely new skills and thinking outside of the box, exceeding the services of traditional libraries. In the last part of the thesis there are models from various studies on how to confront the challenges of globalization.

Key words: public libraries, libraries, statistic comparison, globalisation, library development, strategic positioning, information environment, information.

Vsebina

1	Uvod	9
2	Metodološki del naloge	13
2.1	Raziskovalno vprašanje	13
2.2	Hipoteze.....	14
3	Slovenski sistem knjižničarstva	20
3.1	Razvoj splošnih knjižnic v Sloveniji	20
3.2	Oris sodobnega knjižničnega sistema v Sloveniji	22
3.3	Pogoji za izvajanje knjižnične javne službe.....	24
3.4	Tipi knjižnic ter vloga in naloge splošnih knjižnic v Sloveniji.....	24
3.4.1	Splošne knjižnice	24
3.4.2	Šolske knjižnice	26
3.4.3	Visokošolske in univerzitetne knjižnice	26
3.4.4	Specialne knjižnice	27
3.4.5	Narodna in univerzitetna knjižnica.....	27
3.5	Pokritost s splošnimi knjižnicami v Sloveniji	29
3.6	Članstvo v slovenskih splošnih knjižnicah	30
3.7	Pravne podlage	32
3.8	Financiranje in vodenje splošnih knjižnic	33
3.9	Center za razvoj knjižnic.....	34
4	Sistem javnih knjižnic v Združenih državah Amerike.....	39
4.1	Zgodovina javnih knjižnic v ZDA.....	39
4.2	Struktura knjižničnega sistema v Združenih državah Amerike, tipi knjižnic ter knjižnične institucije.....	41
4.2.1	Javne knjižnice (Public Libraries)	41
4.2.2	Šolske knjižnice (School Libraries).....	42
4.2.3	Univerzitetne in znanstvene knjižnice (College and Research Libraries) ...	42
4.2.4	Specialne knjižnice (Special Libraries)	42
4.2.5	Večnamenske knjižnice (Joint-Use Libraries).....	43
4.3	Knjižnice, ki opravljajo posebne naloge in bibliotekarska združenja	43
4.3.1	Kongresna knjižnica (The Library of Congress)	43

4.3.2 Ameriško združenje knjižnic (The American Library Association)	44
4.3.3 Ameriško združenje za splošne knjižnice (Public Library Association)	44
4.4 Vloga in pomen javnih knjižnic	44
4.5 Financiranje in vodenje	46
5 Primerjava kazalcev uspešnosti med knjižnicami v ZDA in Sloveniji.....	47
5.1 Uporaba knjižnične javne službe	49
5.1.1 Število javnih knjižnic, pokritost – primerjava med državama	50
5.1.2 Obisk knjižnic.....	51
5.1.3 Knjižnična zbirka in izposoja	53
5.1.4 Prireditve	54
5.1.5 Dostop do računalnikov	54
5.2 Financiranje	56
5.3 Kadrovske viri.....	59
6 Soočanje z izzivi globalizacije ter iskanjem nove identitete knjižnic	61
6.1 Model sodelujoče knjižnice (Participatory Library).....	64
6.2 Izgradnja nove infrastrukture	67
6.3 Redefinicija knjižničnih storitev	67
6.4 Knjižnica kot pomemben prostor v digitalni dobi	69
6.5 Redefinicija vloge in narave dela knjižničarjev	71
6.5.1 Vseprisotnost knjižničarjev	72
6.5.2 Redefinicija vloge in narave dela knjižničarjev	73
6.5.3 Strokovne spretnosti in znanja knjižničarjev prihodnosti.....	76
7 Izziv financiranja	78
8 Izziv vodenja.....	81
9 Sklepne ugotovitve	84
10 Literatura.....	90

1 Uvod

Svetovna zgodovina knjižničarstva se je pričela pisati v času Sumercev 2600 pred našim štetjem, in sicer s prvimi poskusi po sistemski ureditvi zbirk in listin iz tistega časa. Namen urejanja je bil že v tistem času identičen urejanju raznih virov informacij v sodobnem času s to razliko, da so se viri informacij v sodobnem času multiplicirali glede na oblike zapisov. Vsebin podatkov, informacij, dokumentov, listin in ostalih pričevanj našega življenja in dela pa je neskončno.

Zgodovina knjižnic in knjižničarstva je postala samostojna akademska disciplina, na kateri temelji ves nadaljnji razvoj sodobnih knjižnic in knjižničarstva po vsem svetu.

Prva narodna knjižnica v Evropi je bila ustanovljena kot del Britanskega muzeja leta 1753, temu pa je v sredini 19. stoletja sledil razcvet prvih javnih knjižnic, prvenstveno pa v Veliki Britaniji in v Nemčiji.

Tudi v Sloveniji na tem področju nismo zaostajali. Nastanek slovenske narodne knjižnice je povezan z odlokom cesarice Marije Terezije iz leta 1774, s katerim je 637 knjig, ki so bile rešene ob požaru razpuščenega jezuitskega kolegija na Levstikovem trgu v Ljubljani, namenila za splošno uporabo ustanovljeni knjižnici pri ljubljanskem liceju. Leta 1791 je zbirka vsebovala 20 tisoč knjig, svoje prostore pa je našla v ljubljanskem liceju na Vodnikovem trgu. Razvoj slovenskih splošnih knjižnic, kot jih poznamo danes, je zacvetel po drugi svetovni vojni s pojavom ljudskih čitalnic.

Zavedanje pomembnosti hranjenja informacij se je hitro razširilo tudi v Združene države Amerike, kjer so leta 1800 ustanovili prestižno Kongresno knjižnico in ji ob tem namenili pet tisoč dolarjev za nakup knjig za potrebe kongresnikov. Prvih 740 knjig so naročili iz Londona. 76 let kasneje so v ZDA ustanovili Ameriško zvezo knjižnic (ALA – American Library Association), ki je najstarejša in največja tovrstna organizacija na svetu, ki skrbi za razvoj, promocijo in napredek informacijskih storitev knjižnic ter knjižničarstva z namenom promocije učenja in znanja ter zagotavljanja dostopa do informacij za vse. Znotraj ALA deluje tudi Zveza javnih knjižnic (Public Library Association – PLA).

Slovensko knjižničarsko strokovno javnost povezuje Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, ustanovljena 1947, katere eden od osnovnih namenov je krepiti položaj in spodbujati razvoj vseh vrst knjižnic. Del zveze pa predstavlja sekcija za splošne

knjižnice, katere osnovna cilja sta promocija dejavnosti splošnih knjižnic in širjenje zavesti o pomenu knjižnične dejavnosti v sodobni slovenski družbi ter pospeševanje strokovnega razvoja splošnih knjižnic in povezovanje knjižničarjev v nacionalnem in mednarodnem okolju. Na območju Slovenije deluje tudi Zveza slovenskih splošnih knjižnic, ki združuje slovenske splošne knjižnice in zastopa njihove interese na področju politik, strategij in upravljanja.

Sistem slovenskih splošnih knjižnic se je v skladu z Zakonom o knjižničarstvu (2001) in Pravilnikom o osrednjih območnih knjižnicah (2003) leta 2003 na novo organiziral. Ustanovljenih je bilo deset osrednjih območnih knjižnic, ki so prevzele naloge ukinjene državne matične službe za področja zagotavljanja zahtevnejšega in povečanega izbora knjižničnega gradiva in informacij, nudenja strokovne pomoči knjižnicam na območju, koordinacije zbiranja, obdelave in hranjenja domoznanskega gradiva ter usmerjanja odpisanega knjižničnega gradiva svojega območja. Sistem javnih knjižnic v Sloveniji danes sestavlja 58 splošnih knjižnic, od tega jih ima deset status osrednjih območnih knjižnic.

Za delovanje in napredek knjižnic v Združenih državah Amerike skrbi Inštitut za storitve muzejev in knjižnic (Institute of Museum and Library Services). Ta deluje skladno z Zakonom o storitvah muzejev in knjižnic (Museum and Library Services Act) iz leta 1996 (Institute of Museum and Library Services 2014, 21. april).

Zakonodajni okvir predstavlja 20. poglavje Zakonika Združenih držav Amerike (US code), določbe Zakona o storitvah knjižnic in muzejev ter zakonodajni okvir posameznih zveznih držav. Ureditev organizacije knjižnic je torej prepuščena vsaki zvezni državi posebej. Kljub temu ne moremo trditi, da ima petdeset držav ZDA petdeset različnih, edinstvenih načinov upravljanja knjižnic, pač pa obstaja veliko različnih sistemov ureditve knjižnične dejavnosti.

»Institute of Museum and Library Services« (IML), predstavlja državno podporo 123.000 knjižnicam v Združenih državah Amerike. Njihovo delovanje je usmerjeno v spodbujanje knjižnic, k iskanju inovacij, novih storitev, spodbujanju vseživljenjskega učenja ter drugim oblikam kulturnega in javnega delovanja. Poleg financiranja raznih dejavnosti s svojo razvojno politiko in ciljno usmerjenimi raziskavami pomagajo knjižnicam k implementaciji in oblikovanju koristnih storitev za lokalne skupnosti in posameznike.

Organizacija slovenskih splošnih knjižnic je formalno opredeljena v Zakonu o knjižničarstvu, ki določa, da mora vsaka občina zagotoviti knjižnično dejavnost za svoje občane tako, da ustanovi sama ali skupaj z drugimi občinami splošno knjižnico, ali pa poveri opravljanje te dejavnosti s pogodbo drugi splošni knjižnici v soglasju z njenim ustanoviteljem. Delovanje in večinsko financiranje splošnih knjižnic v Sloveniji je torej v pristojnosti lokalne skupnosti, njihovo delovanje pa določa še vrsta uredb in pravilnikov. Knjižnica je imela pomembno vlogo celo pri oblikovanju zakonodaje o lokalni samoupravi, saj trenutno veljavni Zakon o lokalni samoupravi določa, da je knjižnica eden izmed pogojev za ustanovitev občine. Ne glede na to pa izkušnje kažejo, da predvsem manjše občine to določbo zakona ne jemljejo preveč resno, saj tej dejavnosti ne namenjajo dovolj sredstev ali pa po več let celo nič. V takšnem primeru zakonodaja sicer predvideva sankcije, vendar se do danes niti enkrat niso udejanjile.

Ne glede na vsa dejstva o vlogi, pomenu in razširjenosti knjižnic v preteklosti, pa se knjižnice po vsem svetu srečujejo z izzivi globalizacije in tehnološkega napredka. Vrsta družabnih omrežij, e-knjige, napredna informacijska tehnologija, pametni telefoni in tablični računalniki so temeljito vstopili v svet in način komunikacije ter odprli dostop v svet informacij praktično vsem od povsod. Do nedavnega so namreč knjižničarji nadzorovali izbor, organizacijo, opise informacij ter nato tudi popoln nadzor dostopa do informacij. Z izjemno ekspanzijo interneta je ta nadzor postopoma prešel izpod nadzora knjižničarjev v roke širše javnosti. Vsa ta dogajanja pa so temeljito zamajala tradicionalno vlogo tako knjižnic kot knjižničarjev, ki so za svoj obstanek v tej situaciji prisiljeni v iskanje nove vloge knjižnice v družbi. Doba udobja se je tako končala. Ob prelomu tisočletja se je kot odziv na spremembe v Združenih državah Amerike pričelo gibanje »Knjižnica 2.0«, katerega pobudnik je bil Michael Casey (LibraryCrunch 2007), ki je načrtoval začetek širšega koncepta »sodelujoče« knjižnice (Participatory Library). Z novim pristopom so financerje, pokrovitelje in uporabnike povabili k sodelovanju z namenom, da bi skupaj pripravili predloge novih storitev in vsebin, ki bi jih sami dejansko potrebovali in se jih tudi posluževali. Barbara Fister je pred kratkim definirala »sodelujočo knjižnico« kot platformo za ustvarjanje in deljenje kulture.

Zaradi izjemno informativno konkurenčnega okolja, ki se oblikuje zunaj knjižnic, se z vedno večjimi izzivi srečuje knjižnični management. V prvi vrsti se pojavlja vprašanje

kadra, katerega profil se ne uspeva dovolj hitro prilagajati tehnološkim spremembam v okolju. Prevzemati morajo nove vloge in funkcije, potrebno je več komuniciranja in povezovanja, tako z okolico kot z uporabniki, sklepati nova zaveznitva v širšem okolju, soočati se z večjo odgovornostjo, dosegati izboljšanje storitev v določeni meri tudi pri implementiranju tehnoloških inovacij in povečanju učinkovitosti.

Management se v času recesije po drugi strani srečuje z vedno manjšimi finančnimi sredstvi, vedno večjim nadzorom, zahtevnejšim povpraševanjem po zagotavljanju novih storitev s strani uporabnikov ter z iskanjem odgovora na hitro spreminjajoče se oblike obnašanja pri iskanju informacij, ki jih prinašajo nove tehnologije. Napredek informacijske znanosti v povezavi z bibliotekarsko stroko postavlja managementu zahtevnejšo vlogo pri vodenju kompleksnejše vloge knjižnic, ki postajajo bolj kulturno informacijski centri in ne zgolj izposojevalnice knjig.

2 Metodološki del naloge

2.1 Raziskovalno vprašanje

Namen magistrske naloge je v čim večji meri analizirati, proučiti in primerjati organiziranost, položaj ter vlogo in pomen javnih oziroma splošnih knjižnic med populacijo Slovenije in Združenih držav Amerike ter ukrepe za soočanje z novimi tehnologijami, manjšimi finančnimi sredstvi ter iskanjem novega položaja in vloge v vedno zahtevnejši družbi. Kljub temu da nacionalne zakonodaje po svetu različno opredeljujejo vloge in pomen knjižnic, pa je vseeno rdeča nit bibliotekarska stroka z istimi temelji ter s sistemom in organiziranostjo, ki ji sledijo praktično po celem svetu, še posebej pa je jasna povezava med Evropo ter Združenimi državami Amerike.

V nalogi preučujemo, kako se z izzivi modernega sveta srečujejo slovenske splošne knjižnice v primerjavi s knjižnicami v Združenih državah Amerike ter kako se s tem spopada management, kaj to pomeni za kadrovske profile v knjižnicah, saj se aktivnosti in narava dela korenito spreminjajo.

V nalogi se soočamo tudi z glavnimi izzivi preobrazb tradicionalnih knjižnic v moderne ter z inovativnimi pristopi. Zaradi položaja, v katerem so se znašle v sodobnem času knjižnice, nastopajo s projekti kot je »zagovorništvo knjižnic« (Library Advocacy), s katerim zagovarjajo svoj obstoj in pomen, kakršen trenutno je.

Magistrska naloga obravnava tematiko, s katero se srečujejo te ustanove po celem svetu. Gre za ustanove, ki hranijo in omogočajo strnjene, urejene in vsebinsko urejene dostope do raznih virov informacij po celem svetu. Njihova vloga se v sodobnem času srečuje s hudim izzivom redefinicije vsebine svojega obstoja, še posebej zaradi okostenelih struktur in vzorcev iz preteklosti, ki jih je potrebno preseči.

Ob upoštevanju dejstva, da je temeljni predmet preučevanja sistem knjižnic v Sloveniji in primerjava z ureditvijo v Združenih državah Amerike ter soočanje knjižnic z izzivi globalizacije ter razvojem novih tehnologij, ki postavljajo vlogo knjižnic v povsem drugačno luč, smo kot metodo raziskovanja uporabili kvalitativno in strukturno analizo.

Analizirali smo statistične podatke slovenskih splošnih knjižnic z namenom ugotavljanja razvoja razvitosti knjižnične mreže in jih primerjali s podatki o severnoameriških, z namenom ugotavljanja skupnih značilnosti sistema ter vpetosti v okolje.

Pri delu smo se osredotočili predvsem na proučevanje pisnih virov, statistik ter na izkušnje pri pozicioniranju novih vsebin in storitev v slovenskem knjižničarstvu.

V magistrski nalogi smo analizirali tipične kazalce za merjenje uspešnosti slovenskih splošnih knjižnic: pokritost, dostopnost in infrastrukturo, uporabo, obisk, izposajo, primerjali smo knjižnične zbirke, obisk prireditev ter model financiranja in kadrovske zasedenosti med obema državama. Vse izbrane kazalce smo definirali, opisali njihov namen, določili morebitne prednosti in slabosti.

Uporabljene kvalitativne metode raziskovanja:

- deskripcija – za opis obstoječega stanja,
- sekundarna analiza domače in tuje znanstvene literature,
- analiza normativnih pravil zakonodaje Slovenije in Združenih držav Amerike na proučevanem področju in drugih primarnih virih,
- analiza relevantnih člankov v tiskanih medijih in dostopnih informacijah na svetovnem spletu,
- primerjalna metoda za iskanje podobnosti in razlik.

Na podlagi ugotovitev lahko predlagamo smer razvoja knjižnic z vidika potreb uporabnikov ter hitro razvijajočih tehnologij, nove managerske in kadrovske pristope ter nakažemo poti k učinkovitejši implementaciji tehnološko diverzificiranih dostopov do različnih virov informacij.

2.2 Hipoteze

H1: Slovenske splošne knjižnice izvajajo vse naloge, ki so določene v Zakonu o knjižničarstvu ter so primerljive z nalogami javnih knjižnic v Združenih državah Amerike.

V tretjem in četrtem poglavju magistrske naloge je natančno opisan razvoj knjižnic in knjižničarstva v Sloveniji in v Združenih državah Amerike, primerjava zakonodajnih podlag ter filozofija javnih knjižnic. Dejstvo, da sta obe državi članici Mednarodne zveze knjižničarskih združenj in institucij – (The International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA), pomeni, da obe sprejemata skupne usmeritve ter jih v skladu s svojimi možnostmi tudi implementirata.

Bistveno načelo, ki mu sledijo vse splošne knjižnice v Sloveniji in Združenih državah Amerike, se glasi:

Svoboda, blaginja in razvoj družbe in posameznika so temeljne vrednote človeka. Doseči jih je moč samo tedaj, ko je dobro obveščeni državljani sposobni, da sam uresničuje svoje demokratske pravice in se aktivno vključuje v družbo. Konstruktivno sodelovanje v le-tej in razvoj demokracije sta odvisna od ustrezne izobrazbe in od prostega in neomejenega dostopa do znanja, duhovnih dobrin, kulture in informacij. Splošna knjižnica, dejanska vrata lokalne skupnosti do znanja, zagotavlja osnovno podstavo učenja od mladosti do starosti, samostojnega sprejemanja odločitev in kulturnega razvoja posameznika in socialnih skupin. Storitve splošne knjižnice so na voljo uporabnikom po načelu enakega dostopa vsakomur. (IFLA/UNESCO Manifest o splošnih knjižnicah 1994).

Naloge slovenskih javnih knjižnic natančno določa Zakon o knjižničarstvu. Knjižnična dejavnost, ki je knjižnična javna služba, zajema:

- zbiranje, obdelovanje, hranjenje in posredovanje knjižničnega gradiva,
- zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva in elektronskih publikacij,
- izdelovanje knjižničnih katalogov, podatkovnih zbirk in drugih informacijskih virov,
- posredovanje bibliografskih in drugih informacijskih proizvodov in storitev,
- sodelovanje v medknjižnični izposoji in posredovanju informacij,
- pridobivanje in izobraževanje uporabnikov,
- informacijsko opismenjevanje,
- varovanje knjižničnega gradiva, ki je kulturni spomenik,
- drugo bibliotekarsko, dokumentacijsko in informacijsko delo.

Splošne knjižnice v okviru javne službe zakona tudi:

- sodelujejo v vseživljenjskem izobraževanju,
- zbirajo, obdelujejo, varujejo in posredujejo domoznansko gradivo,
- zagotavljajo dostopnost in uporabo gradiv javnih oblasti, ki so splošno dostopna na elektronskih medijih,
- organizirajo posebne oblike dejavnosti za otroke, mladino in odrasle, ki so namenjene spodbujanju bralne kulture,
- organizirajo posebne oblike dejavnosti za otroke, mladino in odrasle s posebnimi potrebami,
- organizirajo kulturne prireditve, ki so povezane z njihovo dejavnostjo.

Zakon je desetim splošnim knjižnicam poveril še izvajanje štirih posebnih nalog, ki jih izvajajo osrednje območne knjižnice za širše območje. Te so: zagotavljati povečan in zahtevnejši izbor knjižničnega gradiva in informacij, nuditi strokovno pomoč vsem knjižnicam s svojega območja, koordinirati zbiranje, obdelavo in hranjenje domoznanskega gradiva za svoje območje in usmerjati izločeno knjižnično gradivo s svojega območja. Pogoje za izvajanje knjižnične dejavnosti določa Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003), vsebino posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic pa ureja Pravilnik o osrednjih in območnih knjižnicah (2003). Kljub nalogam, ki jih natančno določa zakonodaja, knjižnice praviloma opravljajo še vrsto drugih nalog in storitev, ki jih predpisi ne določajo.

V Združenih državah Amerike Zakona o knjižničarstvu, kot ga poznamo mi, nimajo. Za delovanje in napredek knjižnic v Združenih državah Amerike skrbi Inštitut za storitve muzejev in knjižnic (Institute of Museum and Library Services). Ta deluje skladno z Zakonom o storitvah muzejev in knjižnic (Museum and Library Services Act) iz leta 1996 (Institute of Museum and Library Services 2014, 21. april).

Zakonodajni okvir predstavlja 20. poglavje Zakonika Združenih držav Amerike (US code), določbe Zakona o storitvah knjižnic in muzejev ter zakonodajni okvir posameznih zveznih držav. Ureditev organizacije knjižnic je torej prepuščena vsaki zvezni državi posebej. Kljub temu ne moremo trditi, da ima petdeset držav ZDA petdeset različnih, edinstvenih načinov upravljanja knjižnic, pač pa obstaja veliko različnih sistemov ureditve knjižnične dejavnosti.

Tako kot v Sloveniji določa zakon, velja tudi v Združenih državah Amerike, da je pravica vsakega državljana dostop do vseh informacij, ki jih nudi javna knjižnica, kar je bistvo izvajanja javne službe knjižnice. Knjižnice za svoje uporabnike zagotavljajo informacije v različnih oblikah in zapisih kot na primer tiskano gradivo, ki je na voljo za izposajo na dom, dostop do interneta, dostop do raznih vrst avdio ali video zapisov, dostop do periodike in organizacijo dogodkov ter izobraževanj, ki jih za uporabnike pripravlja knjižnica. Pogoj za dostop do vseh storitev javnih knjižnic je zgolj bivanje v mestu oziroma občini, ki je ustanoviteljica in financerka javne knjižnice.

H2: Bibliotekarska znanost ter strokovne usmeritve so primerljive med Slovenijo in Združenimi državami Amerike.

Tako Zveza bibliotekarskih društev Slovenije kot tudi Ameriško knjižničarsko združenje (ALA) sta člana Mednarodne zveze knjižničarskih združenj in institucij – (The International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA) in s tem tudi podpisnika Manifesta o splošnih knjižnicah, Standardov za splošne knjižnice, strateškega načrta in usmeritev do leta 2021, ki ima štiri glavne usmeritve: knjižnice v družbi, informacije in znanje, kulturna dediščina, zagovorništvo; ter drugih dokumentov, ki jih sprejema IFLA. V magistrski nalogi ugotavljamo, da javne knjižnice obeh držav upoštevajo strokovne usmeritve in podlage, med njimi IFLA/UNESCO Standardov za splošne knjižnice, IFLA/UNESCO Manifesta o splošnih knjižnicah, Manifesta o internetu in tudi IFLA-inega strateškega načrta v knjižničarski strokovni javnosti obeh držav (IFLA Strategic plan 2016–2021 2015).

Iz ugotovitev tretjega, četrtega in petega poglavja izhaja, da pozna tako Slovenija kot Združene države Amerike enako razdelitev tipov knjižnic, ki opravljajo identične naloge v obeh državah. Knjižnice v obeh državah imajo iste cilje, srečujejo se z enakimi izzivi ter za analize vodijo primerljive statistike. Splošne knjižnice v obeh državah se strokovno povezujejo v podobna teritorialna knjižničarska združenja, katerih temeljne naloge so: skrb za informiranje članov o zadevah skupnega interesa, koordinacija dela med člani, krepitev njihovega sodelovanja in skupnega nastopa v javnosti, skrb za uveljavljanje strokovnih priporočil, standardov in normativov, izdaja strokovnih publikacij, organizacija strokovnih srečanj in drugih oblik neformalnega

izobraževanja knjižničarjev, sodelovanje z IFLO in izvajanje drugih dogovorjenih aktivnosti.

Obe državi tudi na področju merjenja statističnih podatkov sledita mednarodno uveljavljenim standardom, zato smo lahko v petem poglavju tudi primerjali nekatere izbrane kazalce uspešnosti splošnih knjižnic v obeh državah.

H3: Pojav novih informacijskih tehnologij, interneta ter družbenih omrežij zahtevajo novo pozicioniranje knjižnic v okolju.

Iz petega poglavja magistrske naloge so zaradi vodenja primerljivih statistik med državama ter z dodatnimi izračuni na prebivalca razvidni podobni trendi pri obisku knjižnic in navadah uporabnikov.

Statistike obiska knjižnic ter uporabe osnovnih storitev, kot je zgolj osnovna fizična izposoja knjig, kažejo na trend upadanja. Medmrežje namreč omogoča dostop do neskončnih količin informacij, dostop do knjig in časopisov v elektronski obliki, nove tehnologije omogočajo dostop do informacij od doma. Zaradi zavedanja novih trendov v družbi so knjižničarji pričeli z intenzivnim iskanjem novih oblik storitev ter implementiranjem čim več novih informacijskih tehnologij, ki omogočajo dostope do znanj in informacij.

Podatki in raziskave kažejo, da uporabniki še vedno prepoznavajo knjižnico kot izposojevalnico knjig v fizični obliki. Precej manj pa so jim blizu možnosti izposoje gradiv v elektronski obliki oziroma dostopi do raznih baz podatkov, ki jih nudijo knjižnice. Vseeno podatki kažejo, da se ravno zaradi pojava drugih, prosto dostopnih elektronskih virov informacij, fizični obisk knjižnic manjša, kar velja tako za knjižnice v Sloveniji kot v Združenih državah Amerike. Zaradi vseh pričujočih podatkov so tako knjižnice same kot tudi nacionalna in mednarodna panožna združenja, pristopile k implementiranju novih storitev ter iskanju nove vloge knjižnice v tehnološki družbi, ki jo z uvajanjem vedno novih storitev postopno tudi uveljavljajo.

H4: Knjižnice se srečujejo s potrebo po redefiniciji vsebine storitev ter profila knjižničarjev.

V šestem poglavju magistrske naloge proučujemo načine soočanja z izzivi globalizacije ter predstavimo nujnost transformacije knjižnic v informacijske centre prihodnosti, do katerih pa se lahko razvijejo zgolj s poglobljenim sodelovanjem z uporabniki.

Zunanji dejavniki, predvsem pa vpliv novih informacijskih tehnologij in interneta, terjajo redefinicijo vsebine storitev knjižnic in nova znanja ter kompetence knjižničarjev. Krovne bibliotekarske inštitucije v obeh državah in IFLA so v zadnjem času izdale številne dokumente, ki opisujejo kompetence sodobnega knjižničarja, z namenom izobraziti in usposobiti kader tako, da bo kos izzivom, ki jih prinaša sodobna družba. V magistrski nalogi smo na podlagi literature ter na podlagi izkušenj definirali kompetence, ki jih morajo imeti knjižničarji v sodobni družbi.

Dejstvo je, da bo v bližnji prihodnosti profil stereotipnega knjižničarja, ki zgolj izposoja knjige v fizični obliki, nadomestil fleksibilen, računalniško opismenjen, komunikativen, inovativen ter samoiniciativen profil knjižničarja.

3 Slovenski sistem knjižničarstva

3.1 Razvoj splošnih knjižnic v Sloveniji

Predhodnice današnjih splošnih knjižnic – javne ljudske knjižnice – so, razen redkih izjem vse do leta 1945 na Slovenskem vzdrževala društva. Koncept javne ljudske knjižnice, namenjene vsem prebivalcem, ki bi se financirala iz davkov, tak, kot je bil v obliki Public Library leta 1850 z zakonom omogočen v Angliji, Walesu in na Škotskem, je bil slovenskim politikom tuj še na prelomu iz devetnajstega v dvajseto stoletje. Še leta 1904 so v ljubljanskem mestnem svetu z veliko večino odklonili predlog, da bi se na račun javne ljudske knjižnice odpovedali gradnji cerkve na Ljubljanskem barju. Cerkev je bila po mnenju večine bolj potrebna kot ljudska knjižnica, prav tako močan je bil argument, da ob pomanjkanju šol ne bi imelo smisla ustanavljanja knjižnic (Gerlanc 1955).

Politična diferenciacija društev in njihova tekmovalnost je sicer pozitivno vplivala na ustanavljanje ljudskih društvenih knjižnic, vendar je svetovnonazorska usmeritev društev pustila svoj pečat na njihovem fondu. Javnih ljudskih knjižnic iz obdobja pred drugo svetovno vojno zato ne moremo enačiti z ljudskimi (oziroma splošnoizobraževalnimi) knjižnicami, ki so nastale po letu 1945. Manjkali so jim pomembni pogoji: financiranje (financirale so se iz podpor društev, članarin in vpisnin) ter s tem vpliv celotne lokalne skupnosti na njihovo poslovanje ter posledično izvajanje storitev za vse prebivalce, vključno s strokovno, nazorsko neobremenjeno nabavno politiko.

Tradicija javnih knjižnic, ki so se od zadnje četrtine osemnajstega stoletja vzdrževale z dotacijami in so poslovale po enotnih strokovnih pravilih ter bile dostopne vsem zainteresiranim, je nastala in se ohranjala v sferi višjega šolstva oziroma znanstvenih knjižnic (univerzitetne, licejske, študijske knjižnice), ni preskočila na lokalno ljudsko raven. Na Slovenskem je bilo pred drugo svetovno vojno le nekaj takšnih poskusov. Tako je leta 1923 mariborski mestni svet sprejel odločitev o financiranju študijske

knjižnice. Od javnih ljudskih knjižnic pa je prvo leta 1927 ustanovila Mestna občina Celje (Pivec-Stele 1932; Gerlanc 1955). Knjižnico je upravljal kuratorij ob letni podpori mestne občine (Gerlanc 1955).

Dejansko dobimo Slovenci javne ljudske knjižnice v smislu anglo-ameriškega modela šele z odloki po letu 1945. Vendar pa te niso edine predhodnice današnjih splošnih knjižnic. Konglomerat splošnoizobraževalnih knjižnic je nastal z integriranjem ljudskih, sindikalnih in študijskih knjižnic. Predvsem zadnje so poleg obsežnih strokovnih fondov prispevale tudi večino bibliotekarskih strokovnjakov (Kodrič-Dačić 2011).

Večina današnjih osrednjih območnih knjižnic je naslednic nekdanjih javnih študijskih knjižnic. Študijske knjižnice so bile uvedene v avstrijskih deželah po reformi visokega šolstva, leta 1850. Po imenu, ne pa tudi po funkcijah, so bile specifične za Avstrijo, v nemških deželah, denimo, so podobne naloge izvajale deželne knjižnice (Landesbibliothek). Študijske knjižnice so imele trojni značaj. Njihova osnovna naloga je bila podpirati dejavnost vseh izobraževalnih ustanov v svojem okolju, saj so bili njihovi fondi razumljeni kot skupna zaloga za vse izobraževalne ustanove v mestu, pri čemer naj bi učnemu osebju zagotavljale vso potrebno literaturo z njihovega področja. Delovale so kot deželne knjižnice, saj je bila njihova naloga graditi domoznansko zbirko, poleg tega pa so bile upravičene tudi do obveznega izvoda tiskov iz svoje dežele. Bile so javne ustanove, namenjene javni uporabi. Kot samostojne državne ustanove so bile v pristojnosti ministrstva za šolstvo in bogočastje ter neposredno podrejene deželnim oblastem. Njihova samostojnost je bila okrnjena le pri nakupu knjižničnega gradiva, saj so morale državnim višjim šolam posredovati sezname knjig, ki jih je knjižnica pridobila v preteklem šolskem letu in upoštevati njihove želje. Zaposleni v študijskih knjižnicah so bili državni uradniki, njihove plače pa določene glede na njihov strokovni naziv oziroma delovno mesto ter konkretno knjižnico oziroma deželo, v kateri se je knjižnica nahajala. (Kodrič-Dačić 2011).

S sistematičnim ustanavljanjem (okrožnih) študijskih knjižnic se na Slovenskem spet srečamo po drugi svetovni vojni. Uredba o študijskih knjižnicah Ministrstva za prosveto z dne 10. septembra 1945 se je sodeč po osnovnih nalogah očitno zgledovala po študijskih knjižnicah 19. stoletja (Kodrič-Dačić 2011).

Zakon o knjižnicah je leta 1961 določil naloge in organiziranost javnih knjižnic nasploh, ne da bi se posebej ukvarjal s posameznimi vrstami knjižnic. Zakonske določbe so se nanašale na naloge, ustanovitev in upravljanje samostojnih in nesamostojnih knjižnic, kar pa je bila tudi edina tipologija, ki jo je prinesel zakon) (Kodrič-Dačić 2011).

Koncepcija razvoja knjižničarstva je bila sprejeta in v sedemdesetih letih so bile v splošnoizobraževalne knjižnice formalno integrirane še preostale samostojne študijske knjižnice. Zato je razumljivo, da tudi Zakon o knjižničarstvu iz leta 1982 ni izpostavljajal njihovih nalog. Dejavnost splošnoizobraževalnih knjižnic je bila namenjena “vzgoji in izobraževanju ter zadovoljevanju kulturnih potreb občanov“ brez diferenciacije funkcij po posameznih vrstah splošnoizobraževalnih knjižnic.

Študijska knjižnica, ki temelji na znanstveni usmerjenosti, obveznem izvodu ter domoznanski zbirki in domoznanski dejavnosti je del naše tradicije. Osrednje območne knjižnice, kot so določene v veljavnem zakonu, so s svojimi koordinacijskimi nalogami predvsem naslednice matičnih knjižnic. V praksi pa bolj kot svoji matični vlogi sledijo poslanstvu študijske knjižnice. Domoznanske zbirke in znanje o lokalnem okolju postajajo vedno bolj cenjeno in iskano blago. Portal Kamra in njegove vsebine so v sozvočju z evropsko kulturno politiko, prav tako pokrajinski bibliografski leksikoni, ki jih osrednje območne knjižnice predstavljajo javnosti preko spleta. Elektronski viri, ki jih te knjižnice nudijo svojim uporabnikom, bi morali služiti zahtevnejšim uporabnikom visokošolskih zavodov ne le za informacije, temveč tudi za študijske potrebe (Kodrič-Dačić 2011, 27–28).

3.2 Oris sodobnega knjižničnega sistema v Sloveniji

Slovenski knjižnični sistem je opredeljen v Zakonu o knjižničarstvu. Ta zakon ureja obseg knjižnične dejavnosti, ki se financira iz javnih sredstev, tako da določa dejavnost, ustanovitev, financiranje in nadzor knjižnic, ki se financirajo iz javnih sredstev ter knjižničnega informacijskega servisa za izmenjavo podatkov v nacionalnem vzajemnem bibliografskem sistemu. Prav tako zakon definira nacionalni vzajemni bibliografski sistem in pogoje za vključitev v ta sistem ter naloge Nacionalnega sveta za knjižnično dejavnost.

Vsaka občina mora po zakonu zagotoviti knjižnično dejavnost za svoje občane tako, da ustanovi splošno knjižnico sama ali skupaj z drugimi občinami, ali tako, da poveri opravljanje te dejavnosti s pogodbo drugi splošni knjižnici v soglasju z njenim ustanoviteljem.

Če ustanovi več občin skupaj splošno knjižnico, določijo medsebojne pravice in obveznosti v aktu o ustanovitvi. Če občina ne zagotovi knjižnične dejavnosti za svoje prebivalce, stori to država na njen račun (Zakon o knjižničarstvu, 20. člen).

Knjižnična dejavnost, ki se financira iz javnih sredstev, se v Sloveniji izvaja kot knjižnična javna služba ali kot knjižnična dejavnost, potrebna za izvajanje javne službe na področju vzgoje in izobraževanja.

Knjižnična dejavnost kot knjižnična javna služba v skladu z drugim členom Zakona o knjižničarstvu zajema:

- zbiranje, obdelovanje, hranjenje in posredovanje knjižničnega gradiva,
- zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva in elektronskih publikacij,
- izdelovanje knjižničnih katalogov, podatkovnih zbirk in drugih informacijskih virov,
- posredovanje bibliografskih in drugih informacijskih proizvodov in storitev,
- sodelovanje v medknjižnični izposoji in posredovanju informacij,
- pridobivanje in izobraževanje uporabnikov,
- informacijsko opismenjevanje,
- varovanje knjižničnega gradiva, ki je kulturni spomenik,
- drugo bibliotekarsko, dokumentacijsko in informacijsko delo.

Javna služba je tudi dejavnost knjižničnega informacijskega servisa za izmenjavo podatkov v nacionalnem vzajemnem bibliografskem sistemu, ki je namenjena zagotavljanju pogojev za delovanje vzajemnega bibliografskega sistema ter dostopnosti elektronskih virov informacij v tem sistemu.

3.3 Pogoji za izvajanje knjižnične javne službe

Pogoje za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe določa Pravilnik o izvajanju knjižnične dejavnosti kot javne službe (Uradni list RS št. 73/03, 70/08 in 80/12). Knjižnice, ki izvajajo knjižnično javno službo, morajo imeti:

- ustrezen obseg in izbor strokovno urejenega knjižničnega gradiva,
- ustrezno število ustrezno usposobljenih strokovnih delavcev,
- ustrezen prostor in opremo,
- ustrezno organizacijo knjižnične dejavnosti.

Izpolnjevanje pogojev iz prvega odstavka tega člena ugotavlja nacionalna knjižnica na podlagi javnega pooblastila z odločbo, razen za splošne knjižnice, za katere izpolnjevanje pogojev ugotavlja ministrstvo, pristojno za kulturo, v skladu z 22. členom tega zakona.

3.4 Tipi knjižnic ter vloga in naloge splošnih knjižnic v Sloveniji

Knjižnično javno službo po sedmem členu Zakona o knjižničarstvu v Sloveniji izvajajo splošne, šolske, visokošolske, specialne knjižnice in nacionalna knjižnica. Knjižnično dejavnost, potrebno za izvajanje javne službe na področju vzgoje in izobraževanja, pa izvajajo šolske knjižnice.

Razvoj knjižnic po 11. členu zakona usmerjajo standardi in strokovna priporočila, ki se nanašajo na organiziranost in delovanje knjižnične javne službe in ki jih sprejme Nacionalni svet za knjižnično dejavnost.

3.4.1 Splošne knjižnice

Splošne knjižnice, ki izvajajo knjižnično dejavnost za prebivalstvo v svojem okolju, zagotavljajo storitve tudi za skupine prebivalcev s posebnimi potrebami. Dejavnost splošnih knjižnic je v primerjavi z drugimi vrstami knjižnic razširjena, kar določa 2. člen Zakona o knjižničarstvu. Splošne knjižnice tako izvajajo programe vseživljenjskega izobraževanja, zbirajo, obdelujejo, varujejo in posredujejo domoznansko gradivo, zagotavljajo dostopnost in uporabo gradiv javnih oblasti, ki so splošno dostopna na elektronskih medijih, organizirajo posebne oblike dejavnosti za otroke, mladino in odrasle, ki so namenjene spodbujanju bralne kulture, organizirajo posebne oblike dejavnosti za otroke, mladino in odrasle s posebnimi potrebami ter organizirajo kulturne prireditve, ki so povezane z njihovo dejavnostjo.

Splošne knjižnice lahko opravljajo tudi gospodarsko dejavnost, če je ta oziroma njen prihodek namenjen opravljanju knjižnične dejavnosti kot javne službe.

Slovenska zakonodaja pa pozna tudi osrednje območne knjižnice, ki imajo še dodatne naloge, ki jih manjše osrednje knjižnice ne izvajajo.

Splošna knjižnica, ki na podlagi pogodbe z ministrstvom, pristojnim za kulturo, v soglasju s svojim ustanoviteljem opravlja za širše območje posebne naloge, določene v 27. členu zakona, je osrednja območna splošna knjižnica. Njene posebne naloge so:

- zagotavljati povečan in zahtevnejši izbor knjižničnega gradiva in informacij,
- nuditi strokovno pomoč vsem knjižnicam s svojega območja,
- koordinirati zbiranje, obdelavo in hranjenje domoznanskega gradiva za svoje območje,
- usmerjati izločeno knjižnično gradivo s svojega območja.

Zakon o lokalni samoupravi določa, da je pogoj za ustanovitev občine ustanovitev knjižnice. Te določbe dopolnjuje 19. in 20. člen Zakona o knjižničarstvu, ki pravi, da je splošna knjižnica samostojna pravna oseba, če izvaja knjižnično dejavnost za okvirno 10.000 in več prebivalcev. Knjižnica, ki izvaja to dejavnost za območje z manjšim številom prebivalcev, pa lahko obstaja kot enota samostojne knjižnice.

Knjižnice, ki izvajajo knjižnično javno službo, morajo imeti skladno s 36. in 37. členom ustrezen obseg in izbor strokovno urejenega knjižničnega gradiva, ustrezno število ustrezno usposobljenih strokovnih delavcev, ustrezen prostor in opremo, ustrezno organizacijo knjižnične dejavnosti. Kriterije določa minister za kulturo s posebnim pravilnikom. Nadzorno vlogo pri upoštevanju normativov pa izvaja Nacionalna knjižnica vsaka tri leta.

Slovenske javne knjižnice morajo vsem prebivalcem Slovenije omogočiti enake možnosti za dostop do publikacij in informacij na klasičnih ali elektronskih virih zapisov, ki zadovoljujejo njihove kulturne, izobraževalne in raziskovalne potrebe in s tem omogočijo njihov osebnostni, kulturni in strokovni razvoj, ne glede na finančne, intelektualne in druge potrebe ali zmožnosti uporabnikov (CeZaR 2016).

3.4.2 Šolske knjižnice

V 28. členu Zakona o knjižničarstvu je zapisano, da šolske knjižnice podpirajo izobraževalni proces, tako da izvajajo knjižnično dejavnost predvsem za učence, vajence, dijake in študente višjih strokovnih šol ter za strokovne delavce teh šol.

Šolske knjižnice delujejo in uresničujejo naloge na področju vzgoje in izobraževanja, kar določa in spada pod ministrstvo za šolstvo, ter delujejo po pravilih knjižničarske stroke, katerih pravila določa ministrstvo za kulturo. Šolsko knjižničarstvo torej deluje v dveh sistemih. Njegovo delovanje torej opredeljujeta dva krovna zakona, Zakon o knjižničarstvu ter Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja. (ZOFVI 1996).

3.4.3 Visokošolske in univerzitetne knjižnice

Univerzitetne knjižnice so glavne visokošolske knjižnice univerz. Zakon o knjižničarstvu v 29. členu določa vlogo visokošolskih knjižnic. Le-te podpirajo študijski in raziskovalni proces, tako da izvajajo knjižnično dejavnost predvsem za študente, visokošolske učitelje in visokošolske sodelavce.

Univerzitetne knjižnice opravljajo v okviru javne službe iz 2. člena zakona in nalog visokošolskih knjižnic še naslednje naloge:

- koordinirajo knjižnično dejavnost na univerzah,
- koordinirajo nabavo in ponudbo knjižničnega gradiva v okviru univerz,
- organizirajo in usklajujejo delovanje sistema medknjižnične izposoje,
- koordinirajo deponiranje in izločanje gradiva na univerzah,
- koordinirajo izdelavo bibliografije visokošolskih učiteljev, znanstvenih delavcev in visokošolskih sodelavcev svoje univerze,
- pridobivajo in obdelujejo obvezne izvode gradiv, ki nastajajo in se objavljajo v okviru univerze, vključno z diplomskimi, magistrskimi in doktorskimi nalogami,
- usklajujejo pripravo in izvedbo programov izobraževanja uporabnikov na univerzah,
- nudijo strokovno pomoč delavcem v knjižnični dejavnosti v okviru univerz,
- lahko opravljajo domoznansko dejavnost,

- lahko opravljajo druge naloge, katerih izvajanje nanje prenese nacionalna knjižnica.

3.4.4 Specialne knjižnice

V 31. členu Zakona o knjižničarstvu je določena vloga specialnih knjižnic. Specialne knjižnice izvajajo knjižnično dejavnost na posameznih znanstvenih ali strokovnih področjih.

Specialne knjižnice v okviru javne službe iz 2. člena zakona tudi:

- zagotavljajo specializirane informacije na posameznih znanstvenih, strokovnih in problemsko orientiranih področjih ali v organizacijah, katerih del so,
- predvsem vsebinsko obdelujejo knjižnična gradiva in interne dokumente organizacij, katerih del so,
- gradijo specializirane knjižnične in podatkovne zbirke,
- vrednotijo in posredujejo specializirane informacije,
- usposablajo uporabnike za iskanje specializiranih informacij.

Specialne knjižnice so tudi tiste, ki izvajajo knjižnično dejavnost v posebnih prilagojenih tehnikah za slepe in slabovidne.

Kot specialne knjižnice se obravnavajo tudi specializirani informacijski centri.

3.4.5 Narodna in univerzitetna knjižnica

Narodna in univerzitetna knjižnica zbira, obdeluje, hrani, varuje in ohranja pisno kulturno in znanstveno dediščino slovenskega naroda. NUK je slovenska nacionalna knjižnica, univerzitetna knjižnica Univerze v Ljubljani, center za razvoj slovenskih knjižnic in osrednja znanstvena knjižnica v Sloveniji. Je nosilec gradnje in razvoja Digitalne knjižnice Slovenije ter nacionalni agregator e-vsebin s področja kulture (Narodna in univerzitetna knjižnica 2016)..

Skladno z vizijo in poslanstvom Narodna in univerzitetna knjižnica opravlja sledeče naloge (Narodna in univerzitetna knjižnica 2016).

Kot nacionalna knjižnica skrbi za:

- zbiranje, obdelavo, hranjenje, posredovanje in zaščito temeljne nacionalne zbirke,
- varovanje slovenske pisne kulturne in znanstvene dediščine,
- izdelavo tekoče in retrospektivne slovenske nacionalne bibliografije in drugih zbirk podatkov,
- bibliografsko kontrolo tiskanih in elektronskih publikacij, ki imajo značaj slovenike,
- dostopnost knjižnične zbirke in drugih informacijskih virov najširši javnosti,
- aktivno sooblikovanje slovenskega knjižničnega sistema in knjižničarstva.

Kot univerzitetna knjižnica skrbi za:

- temeljno zbirko strokovne literature, potrebne za izvajanje pedagoškega in znanstveno-raziskovalnega procesa na ljubljanski univerzi,
- zbirko visokošolskih del in drugih dokumentov matične univerze oziroma njenih zaposlenih,
- koordinirano delovanje knjižničnega sistema ljubljanske univerze,
- dvig informacijske pismenosti študentov in zaposlenih na ljubljanski univerzi z organizacijo izobraževanj o iskanju, izbiri in uporabi različnih vrst in oblik informacijskih virov.

Kot osrednja državna knjižnica skrbi za:

- izvajanje nalog centra za razvoj knjižnic,
- statistična merjenja delovanja knjižnic in knjižničnega sistema,
- vodenje javne evidence (razvida) knjižnic,
- pripravo strokovnih podlag za sprejem splošnih predpisov in strokovnih priporočil s področja knjižničarstva,
- permanentno izobraževanje in strokovno izpopolnjevanje knjižničarjev,
- izvajanje raziskovalne dejavnosti na področju bibliotekarstva,
- organizacijo specializirane knjižnične zbirke in informacijske dejavnosti na področju bibliotekarstva,
- organizacijo in izvedbo bibliotekarskih izpitov.

Kot osrednja znanstvena knjižnica skrbi za:

- zagotavljanje informacijskih virov in informacij za potrebe znanstvenoraziskovalnega dela,
- zbiranje in trajno ohranjanje dosežkov znanstvenoraziskovalne dejavnosti,
- pomoč znanstveni skupnosti pri zagotavljanju prostega dostopa do rezultatov znanstvenoraziskovalnega dela.

Kot Digitalna knjižnica Slovenije in nacionalni agregator e-vsebin s področja kulture skrbi za:

- zagotavljanje informacijskih virov in storitev za potrebe razvoja informacijske družbe in pospeševanja družbenega in ekonomskega razvoja Slovenije,
- trajno ohranjanje slovenske pisne kulturne in znanstvene dediščine v digitalni obliki,
- razvoj in upravljanje digitalnih zbirk v skladu s potrebami uporabnikov, obstoječimi standardi ter v sodelovanju z različnimi strateškimi partnerji s področja kulture, znanosti, izobraževanja in gospodarstva,
- vključevanje digitalnih vsebin v evropsko digitalno knjižnico,
- zagotavljanje prostega dostopa do digitalnih vsebin,
- povezovanje kulturnih, znanstvenih in izobraževalnih ustanov, ki ustvarjajo digitalne vsebine,
- promocijo digitalne knjižnice kot sodobne infrastrukture izobraževalnega in znanstvenoraziskovalnega procesa, vseživljenjskega izobraževanja prebivalstva ter dejavnika demokratizacije družbe.

3.5 Pokritost s splošnimi knjižnicami v Sloveniji

V letu 2014 so slovenske splošne knjižnice izvajale dejavnost v okviru 58 splošnih knjižnic, katerih mrežo je sestavljalo 269 krajevnih knjižnic, 86 postajališč premičnih zbirk in 12 bibliobusov, ki so se ustavljali na 699 postajališčih. Med 211 slovenskimi občinami ima eno ali več krajevnih knjižnic 163 občin, v 39 občinah pa je dejavnost zagotovljena z bibliobusom ali pa s postajališčem premične zbirke. Ob tem moramo izpostaviti podatek, da v 9 občinah prebivalstvu ni neposredno dostopna dejavnost splošnih knjižnic, kar pomeni, da nimajo ne krajevne knjižnice, ne postajališča

premične zbirke in tudi ne postajališča bibliobusa (Mreža splošnih knjižnic v letu 2014/2015).

Tabela 3.1: Mreža splošnih knjižnic v letu 2014

	območje OOK ¹	izposojevališč a: št. krajevnih knjižnic (a)	izposojevališč a: bibliobus* (da/ne) (b)	št. postajališ č premični h zbirke	bibliobus: št. krajev s postajališ či	bibliobus : št. postajališ č	št. izposojevališ č: skupaj (a+b)
1	Skupaj CEL	49	0	7	0	0	49
2	Skupaj DOL	27	1	13	50	60	28
3	Skupaj GOR	33	1	8	19	24	34
4	Skupaj GRŠ	19	3	0	161	220	22
5	Skupaj KOR	15	0	9	0	0	15
6	Skupaj OBK	16	2	15	118	126	18
7	Skupaj OSL	60	3	18	87	93	63
8	Skupaj POM	18	1	5	65	76	19
9	Skupaj SPP	3	1	1	46	51	4
10	Skupaj ŠTA	29	1	10	42	49	30
11	Skupaj ZAM	4	0	0	0	0	4
	Skupaj Slovenija	273	13	86	588	699	286

Vir: Slovenske knjižnice v številkah, splošne knjižnice: poročilo za leto 2014 (2015).

Legenda: CEL = Celjsko, DOL = Dolenjsko, GRŠ = Goriško, KOR = Koroško, OBK = Obalno-kraško, OSL = Osrednjeslovensko, POM = Pomursko, SPP = Spodnjepodravsko, ŠTA = Štajersko, GOR = Gorenjsko

3.6 Članstvo v slovenskih splošnih knjižnicah

V splošne knjižnice je včlanjenih preko pol milijona prebivalcev Slovenije, ki knjižnice obiščejo skoraj deset milijonkrat letno. V knjižnicah si izposojajo različno gradivo, obiskujejo prireditve, se udeležujejo izobraževanj, uporabljajo računalnike in internet, dostopajo do različnih baz podatkov, berejo časopise in revije.

Storitve knjižnic lahko uporabljajo tudi virtualno, z obiskom:

- spletnih strani splošnih knjižnic,
- Virtualne knjižnice Slovenije (spletnega kataloga COBISS/OPAC),

¹ Zakon o knjižničarstvu je 4 posebne naloge poveril desetim osrednjim območnim knjižnicam in s tem ustvaril regionalno delitev, ki sicer v Sloveniji ni uzakonjena. Po tem principu je nastalo 10 območij: Celjsko, Dolenjsko, Gorenjsko, Goriško, Koroško, Obalno-kraško, Osrednjeslovensko, Pomursko, Spodnjepodravsko in Štajersko. Državna statistika beleži podatke tudi za zamejski knjižnici. To sta Narodna in študijska knjižnica Trst in Slovenska študijska knjižnica Celovec.

- portala KAMRA, bibliografskih leksikonov in drugih spletnih portalov, ki jih gradijo slovenske splošne knjižnice,
- Digitalne knjižnice Slovenije (dLib.si) ali svoje vprašanje naslovijo na virtualnega knjižničarja.

Vsak Slovenec si povprečno izposodi 12 enot gradiva na leto, kar nas uvršča v evropski vrh. Prispevek za delovanje knjižnic znaša 24 evrov letno na prebivalca Slovenije (Vodeb 2009).

Tabela 3.2: Članstvo v knjižnicah in potencialni uporabniki

	območje OOK	člani, mladina	člani, odrasli	člani SKUPAJ	potencialni uporabniki knjižnice: skupaj – podatki SURS*
1	Skupaj CEL	25.636	46.629	72.265	302.286
2	Skupaj DOL	15.126	30.200	45.326	212.328
3	Skupaj GOR	16.595	32.437	49.032	203.850
4	Skupaj GRŠ	9.944	25.281	35.225	118.188
5	Skupaj KOR	6.319	12.486	18.805	71.303
6	Skupaj OBK	11.716	26.145	37.861	148.513
7	Skupaj OSL	37.960	106.915	144.875	566.380
8	Skupaj POM	10.490	16.575	27.065	116.670
9	Skupaj SPP	5.779	8.925	14.704	84.834
10	Skupaj ŠTA	15.188	31.063	46.251	238.522
11	Skupaj ZAM	330	2.700	3.030	0
	Skupaj Slovenija	155.083	339.356	494.439	2.062.874

Vir: Slovenske knjižnice v številkah, splošne knjižnice: poročilo za leto 2014 (2015).

Legenda: CEL = Celjsko, DOL = Dolenjsko, GRŠ = Goriško, KOR = Koroško, OBK = Obalno-kraško, OSL = Osrednjeslovensko, POM = Pomursko, SPP = Spodnjepodravsko, ŠTA = Štajersko, GOR = Gorenjsko; * SURS – statistični urad RS

Tabela kaže, da je v slovenske splošne knjižnice vpisanih 23,9 % Slovencev. Leta 2011 je bila izvedena raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic. V telefonsko raziskavo je bil vključen vzorec, sestavljen iz dobre polovice članov splošnih knjižnic, slabe petine uporabnikov storitev splošnih knjižnic in slaba tretjina neuporabnikov. Raziskava je pokazala, da je kar 68 % anketirancev uporabljalo storitve slovenskih splošnih knjižnic, od tega je bilo 51 % včlanjenih v knjižnice, 17,3 % anketirancev pa sicer niso bili člani, vendar so obiskovali splošno knjižnico zaradi prebiranja časopisov, obiska prireditev in podobno (Javnomnenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki splošnih knjižnic 2011).

3.7 Pravne podlage

Delovanje slovenskih knjižnic določa vrsta zakonov in podzakonskih aktov.

Zakoni:

- Zakon o knjižničarstvu
- Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture
- Zakon o zavodih
- Zakon o obveznem izvodu publikacij
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o obveznem izvodu publikacij
- Zakon o javnih financah
- Zakon o računovodstvu
- Zakon o javnih naročilih
- Zakon o varnosti in zdravju pri delu
- Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah
- Zakon o sistemu plač v javnem sektorju
- Zakon o javnih uslužbencih
- Zakon o inšpekcijskem nadzoru
- Zakon o varstvu osebnih podatkov

Pravilniki

- Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe
- Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah
- Pravilnik o razvidu knjižnic
- Pravnik o izvajanju knjižničnega nadomestila
- Pravilnik o načinu določanja skupnih stroškov osrednjih knjižnic, ki zagotavljajo knjižnično dejavnost v več občinah, in stroškov krajevnih knjižnic
- Pravilnik o hranjenju, uporabi in izločanju obveznih izvodov publikacij
- Pravilnik o izdaji dovoljenja za vzajemno katalogizacijo
- Pravilnik o napredovanju zaposlenih v javnih zavodih na področju kulture

Kolektivne pogodbe

- Kolektivna pogodba za kulturne dejavnosti v RS

Ostali predpisi

- Uredba o osnovnih storitvah knjižnic
- Uredbe o posredovanju informacij javnega značaja
- Odredba o merilih za ugotavljanje delovne uspešnosti direktorjev javnih zavodov na področju kulture
- Standardi za splošne knjižnice za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015
- Statut Zveze bibliotekarskih društev Slovenije
- Navodilo za izločanje in odpis knjižničnega gradiva
- Etični kodeks slovenskih knjižničarjev

3.8 Financiranje in vodenje splošnih knjižnic

Slovenska zakonodaja natančno določa pogoje za imenovanja direktorjev knjižnic. Zakon o knjižničarstvu v 17. členu določa, da direktorja oziroma direktorico splošne knjižnice imenuje svet splošne knjižnice na podlagi javnega razpisa. Mandat direktorja traja pet let. Za direktorja je lahko imenovan, kdor izpolnjuje pogoje, ki so določeni z aktom o ustanovitvi, ki pa je v pristojnosti občine ustanoviteljice. Svet si mora pred imenovanjem ali razrešitvijo direktorja pridobiti soglasje občin ustanoviteljic, ki imajo v lasti več kot polovico soustanoviteljskega deleža in mnenje občin, ki so na splošno knjižnico s pogodbo prenesle opravljanje te dejavnosti, ter mnenje strokovnih delavcev knjižnice. Strokovni delavci knjižnice o mnenju glasujejo tajno. Po pridobitvi soglasij in mnenj pa svet imenuje direktorja z večino glasov vseh članov sveta. Podrobnejše določbe v zvezi z imenovanjem oziroma razrešitvijo direktorja določi ustanovitveni akt splošne knjižnice. Direktorja razreši svet na način in po postopku, ki je določen za direktorja javnega zavoda, kar pa določa Zakon o zavodih.

Knjižnice, ki so samostojni javni zavodi, in knjižnični informacijski servis, pridobivajo sredstva za delo iz javnih sredstev, plačil uporabnikov za storitve javne službe, s prodajo blaga in storitev na trgu in iz drugih virov pod pogoji, določenimi v aktih o ustanovitvi.

Sredstva za izvajanje dejavnosti javne službe knjižnic in knjižničnega informacijskega servisa pokrivajo stroške za plače, za materialne stroške za delo, za nakup knjižničnega gradiva ter za nakup in vzdrževanje prostorov ter opreme.

Sredstva za izvajanje javne službe knjižnice, ki je javni zavod, po 51. in 52. členu zakona zagotavlja ustanovitelj oziroma soustanovitelji in drugi pogodbeni partnerji na podlagi pogodbe ter na osnovi programa dela in finančnega načrta. Če ustanovitelj oziroma soustanovitelj ne odgovori v roku 60 dni od dneva prejema zaprosila, se šteje, da je soglasje dano. Posamezni projekti se financirajo na podlagi javnih razpisov. Po postopku, ki je določen s področnim zakonom, prispeva tudi država za podporo usklajenemu razvoju knjižnične dejavnosti proračunska sredstva za:

- nabavo tujega knjižničnega gradiva v nacionalni, visokošolskih in specialnih knjižnicah na podlagi kriterijev, ki jih določi za posamezno področje pristojni minister,
- posebne naloge osrednjih območnih knjižnic iz 27. člena zakona na temelju pogodbe med ministrstvom, pristojnim za kulturo, in temi knjižnicami,
- programe iz 25. in 26. člena zakona na temelju pogodb med ministrstvom, pristojnim za kulturo, in temi knjižnicami,
- knjižnično nadomestilo in
- delno za letni nakup knjižničnega gradiva in računalniške opreme splošnih knjižnic.

Obseg sredstev knjižničnega nadomestila se skladno s 55. členom zakona določi z letnim državnim proračunom.

3.9 Center za razvoj knjižnic

Center za razvoj knjižnic (CeZaR) je od leta 2005 novo ime za Državno matično službo za knjižničarstvo (DMS). Ta je bila ustanovljena pri Narodni in univerzitetni knjižnici leta 1998. Nastala je s preoblikovanjem takratne Enote za razvoj knjižničarstva v tri samostojne centre: Center za raziskave in razvoj, Center za izobraževanje in DMS. Vendar ima izvajanje nalog, ki danes predstavljajo osrednje aktivnosti DMS, veliko daljšo tradicijo. Strokovna pomoč knjižnicam v Sloveniji ter zbiranje in posredovanje informacij o slovenskem knjižničarstvu je bilo predpisano

NUK že z Uredbo Narodne vlade Slovenije o Narodni in univerzitetni knjižnici leta 1945. Sprejem Zakona o knjižnicah leta 1961 je pospešil razvoj teh dejavnosti v okviru tedanje Republiške matične službe, ki je bila leta 1963 organizirana kot oddelek v okviru NUK. Potrebe po strokovni raziskovalni dejavnosti so leta 1977 pripeljale do ustanovitve Bibliotekarskega strokovnega in znanstveno raziskovalnega centra. Ta se je leta 1983 združil z Republiško matično službo in Službo za avtomatizacijo v že omenjeno Enoto za razvoj knjižničarstva.

Center za razvoj knjižnic tako spremlja delovanje in razvoj knjižnic, ki opravljajo knjižnično dejavnost kot javno službo in evidentira vse druge knjižnice, ugotavlja izpolnjevanje minimalnih pogojev za strokovno delo ter podpira, vodi in vrednoti koordiniran razvoj vseh vrst knjižnic v skladu z njihovim poslanstvom.

Cilj dejavnosti centra je doseči enakomeren in povezan razvoj vseh vrst knjižnic, ki je usklajen z aktualnimi svetovnimi trendi in prilagojen objektivnim slovenskim možnostim in posebnostim.

Center za razvoj knjižnic opravlja naslednje z Zakonom o knjižničarstvu določene osnovne naloge:

- zbira, obdeluje in posreduje statistične in druge podatke o delovanju knjižnic,
- vodi razvid knjižnic,
- pripravlja strokovne podlage za sprejem splošnih predpisov in strokovnih priporočil s področja knjižničarstva,
- koordinira posebne dejavnosti osrednjih območnih knjižnic.

Poleg tega svetuje knjižnicam in izdaja mnenja v zvezi s problematiko knjižnic na osnovi uveljavljenih strokovnih izhodišč, izvaja raziskovalno in razvojno delo na svojem področju ter razvojne in aplikativne projekte s področja knjižničarstva, sodeluje pri izpopolnjevanju in usposabljanju knjižničnih delavcev, skrbi za promocijo knjižnic in njihove dejavnosti ter usklajuje dejavnost knjižnic s pristojnimi ministrstvi in drugimi subjekti, katerih delo odločilno vpliva na knjižnično dejavnost.

Center za razvoj knjižnic pri Narodni in univerzitetni knjižnici v sodelovanju z vsemi knjižnicami vsako leto objavi poročilo o delu knjižnic v Sloveniji.

Pri zbiranju podatkov uporabljajo mednarodni standard za knjižnično statistiko ISO 2789: Information and documentation – International Library Statistics. Na ta način dosežejo mednarodno primerljivost podatkov z drugimi splošnimi knjižnicami po svetu. Center za razvoj knjižnic uporablja za zbiranje in obdelavo podatkov informacijski sistem BibSiSt.

Center za razvoj knjižnic letno spremlja razvoj slovenskih splošnih knjižnic, ki ga za obdobje 2005–2014 prikazujemo v spodnji tabeli.

Tabela 3.3: Kazalniki razvoja splošnih knjižnic v Sloveniji 2005–2014

Značilnosti	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
št. izposojevališč: krajevna knjižnica	240	260	249	258	261	265	265	265	263	269
število izposojevališč: bibliobus	12	12	12	13	13	13	13	13	13	13
število postajališč premične zbirke	84	73	80	86	81	73	73	78	77	86
št. enot knjižničnega gradiva na potencialnega uporabnika ²	4,3	4,5	4,65	4,9	5	5	5,27	5,37	5,48	5,6
prirast enot knjižničnega gradiva na potencialnega uporabnika – prirast skupaj	0,252	0,275	0,279	0,287	0,261	0,27	0,26	0,24	0,24	0,22
prirast enot knjižničnega gradiva na potencialnega uporabnika – nakup	0,213	0,237	0,234	0,239	0,213	0,22	0,22	0,19	0,16	0,15
št. članov na potencialnega uporabnika	0,257	0,268	0,259	0,247	0,247	0,25	0,24	0,24	0,24	0,23
št. obiskov na člana v knjižnici	17,31	17,05	18,21	19,86	18,16	18,19	19,97	20,52	20,58	21,3
št. izposojenih enot knjižničnega	46,48	46,17	48,78	50,83	47,29	48,53	51,25	52,91	53,24	52,41

² Število potencialnih uporabnikov od leta 2007 naprej je pridobljeno s spletne strani Statističnega urada Republike Slovenije (<http://www.stat.si>).

gradiva na člana										
št. izposojenih enot knjižničnega gradiva na potencialnega uporabnika	11,96	12,38	12,66	12,57	11,7	11,96	12,42	12,75	12,78	12,48
št. izposojenih enot knjižničnega gradiva na obiskovalca	2,68	2,71	2,68	2,56	2,6	2,57	2,57	2,58	2,59	2,45
odprtost knjižnic na potencialnega uporabnika (sekunde)	586	615	613	650	665	659	650	657	661	668
št. prireditve na osrednjo knjižnico	247	247	287	318	321	363	407	362	378	387
št. obiskovalcev ene prireditve	35	35	39	41	38	45	34	37	40	37
sredstva za knjižnico na potencialnega uporabnika (v SIT/EUR)	4.841	4.895	21,13	23,44	23,99	24,88	24,43	23,37	23	23
sredstva za nakup elektronskih virov oz. za zagotavljanje dostopa do njih (v SIT/EUR)	31.216.740	48.699.934	179.651	183.078	364.958	202.598	210.410	179.733	291.455	284.367
strošek ene izposojene enote (v SIT/EUR)	1,68 (EUR)	1,65 (EUR)	1,67 (EUR)	1,86 (EUR)	2,05 (EUR)	2,08 (EUR)	1,97 (EUR)	1,83 (EUR)	1,83 (EUR)	1,89 (EUR)

Vir: Slovenske knjižnice v številkah, splošne knjižnice: poročilo za leto 2014 (2015).

Kazalci kažejo, da se je v obdobju zadnjih desetih let povečalo število izposojevališč, knjižnično mrežo je dopolnil tudi en dodaten bibliobus, prav tako se je povečalo tudi število postajališč premične zbirke. Za več kot 1 enoto na prebivalca se je povečal obseg knjižnične zbirke. Od leta 2011 opažamo upad prirasta gradiva na potencialnega uporabnika. To se kaže predvsem v kazalcu, ki upošteva le prirast z nakupom, vzrok temu je gospodarska kriza, v kateri se je v zadnjih letih znašla tudi Slovenija. Gospodarska kriza se odraža tudi v višini sredstev na potencialnega

uporabnika, ki od leta 2010 padajo. Prav tako se je v zadnjih petih letih zmanjšal tudi strošek izposojene enote.

Število članov na potencialnega uporabnika v zadnjih letih nekoliko upada, povečuje pa se število obiskov na člana in število izposoj na člana. Trend rasti beležimo tudi pri številu izposojenih enot na potencialnega uporabnika. V zadnjih desetih letih se povečuje tudi odprtost splošnih knjižnic ter število prireditev.

4 Sistem javnih knjižnic v Združenih državah Amerike

4.1 Zgodovina javnih knjižnic v ZDA

Zgodovina knjižnic v Združenih državah Amerike se začne leta 1638, ko je pridigar John Harvard ustanovil univerzo v Cambridgeu v zvezni državi Massachusetts, ki po njem nosi svoje ime. Skladno z značajem visoke šole, ki je služila izobrazbi duhovnih poklicev, je knjižnica zbirala pretežno filozofsko in teološko literaturo.

Če odmislimo majhne knjižnice cerkvenih skupnosti, je bil pojem javne, vsem dostopne knjižnice v 18. stoletju še neznan.

Leta 1731 je ameriški politik, filozof, fizik in pisatelj Benjamin Franklin v Filadelfiji ustanovil prvo javno knjižnico v Združenih državah Amerike, leta 1749 pa še akademijo kot zametek univerze. Ta knjižnica velja za mater vseh severnoameriških izposojevalnih knjižnic in prvi korak k demokraciji izobrazbe in knjižnic.

Pri omenjenih knjižnih zbirkah široke množice niso bile udeležene. Njihovim bralnim potrebam so zadostile podobne javne knjižnice, kot so jih poznali iz Anglije.

Najpomembnejše med severnoameriški Free Public Libraries so v New Yorku, Chicagu, Clevelandu in Bostonu. Prištevamo jih k največjim knjižnicam na svetu. Knjižnice, za katere so deloma odstopili svoje knjige meščani in so dale značilno podobo sodobnemu ameriškemu knjižničarstvu.

Evropske znanstvene knjižnice so nastajale v daljšem časovnem razponu in po načrtih, ki so bili narejeni na podlagi izobraževalnih ciljev določene univerze. Ameriške centralne univerzitetne knjižnice pa imajo vse do najnovejšega časa le potrjeno vlogo v odnosu do knjižnih zbirk inštitutov in kolidžev. Danes pa gre razvoj v povezavi z gradnjo modernih prostorov knjižnic v smer združevanja posameznih knjižnic pod skupno centralno upravo.

State Libraries – velikega pomena za razvoj ameriških knjižnic je zasebna zbirateljska dejavnost. Te knjižnice zbirajo knjige s področja državne uprave, prava in lokalne zgodovine. Ker so bile na voljo zunanjim uporabnikom, so prerasle v javne knjižnice.

Kontinuiran razvoj modernega knjižničarstva se je začel v ZDA v 19. st., in sicer zahvaljujoč eksponencialni rasti števila (javnih) knjižnic in razvoju knjižničarstva kot

stroke. Za rast števila knjižnic je bil zaslužen predvsem Andrew Carnegie (1835–1919), eden največjih donatorjev na področju knjižničarstva v moderni zgodovini, ki je na prehodu v 20. st. daroval okrog 1 milijardo današnjih dolarjev za izgradnjo knjižnic v ZDA in nekaterih drugih anglofonskih državah. H kontinuiranemu razvoju knjižničarstva kot stroke je prispeval pojav časopisa *Library Journal*, ki je začel izhajati septembra leta 1876 in nastanek Združenja ameriških knjižnic (*American Library Association – ALA*), ki je bilo ustanovljeno v oktobru istega leta. Časopis in združenje sta namreč dve osnovni obliki institucionalizacije, brez katerih ni določene stroke/znanosti kot realne socialne skupnosti strokovnjakov in znanstvenikov oziroma popolnosti kot dela obrazca normalne znanosti (Kuhn 1962; Paisley 1968).

Okrog leta 1800 je bilo v ZDA 100 javnih knjižnic, okrog leta 1900 pa že 10.000. V Veliki Britaniji so nastale javne knjižnice ob koncu 19. stoletja. V drugih državah Evrope so javne knjižnice nastale šele po 2. svetovni vojni. Vendar je večina najstarejših, največjih in najpomembnejših univerzitetnih in nacionalnih knjižnic nastala v zahodni in srednji Evropi. Knjižničarstvo je imelo impresiven razvoj posebej v bivši Sovjetski zvezi že po 1. svetovni vojni. Sovjetska zveza je bila država z največ knjižnicami na svetu. Imela je okoli 360.000 knjižnic, od tega okoli 130.000 javnih knjižnic in nekaj največjih knjižnic na svetu. Drugje po svetu se je razvoj modernega knjižničarstva v glavnem začel kasneje (Šercar 2003).

V ZDA so se konec 60. in 70. let 20. stoletja specializirale ustanove ali organizacije, t. i. bibliografski servisi (*bibliographic utilities*), ki ponujajo sisteme za avtomatizacijo knjižničnih dejavnosti (OCLC, 1967; RLIN, WLN in drugi v 70. letih; v Evropi sta jim podobna PICA na Nizozemskem in IZUM v Sloveniji, ustanovljena približno 10 oziroma 20 let po OCLC-ju). Razvoj teh bibliografskih servisov in knjižničnih mrež nasploh je temeljil na preprostem spoznanju, da so kataložni podatki za določeno enoto, razen manjših lokalnih variacij, v bistvenem isti v vseh knjižnicah.

Mrežni knjižnični sistemi se med seboj razlikujejo glede na način, kako so organizacijsko nastali. V ZDA so mreže knjižnic nastale okoli bibliografskih servisov, kot so OCLC (*Online Computer Library Center*), RLN in WLN. Na podoben način je nastal tudi sistem COBISS v Sloveniji, ki se kontinuirano razvija od leta 1987 v IZUM-u kot bibliografskem servisu tega sistema.

Danes so online integrirani knjižnični sistemi resničnost. Resničnost je razvoj virtualnih elektronskih knjižnic v realnem okolju. Resničnost pa so tudi različna napovedovanja smeri razvoja knjižnic v prihodnje in scenariji, kakšne naj bi bile knjižnice v bližnji ali daljni prihodnosti, ob začetku, polovici in celo ob koncu 21. st. (Šercar 2003).

Knjižnice danes izstopajo iz teme, v kateri so bile zadnja desetletja (Berry III. 1996). To je postalo jasno, ko sta Clinton in Al Gore opredelila knjižnice kot osrednje nosilce enakopravnosti dostopa do informacijskih avtocest za vse prebivalce (Gore 1994). Sedaj pa se je v te iniciative vključil tudi privatni sektor. Celotna super zvezda, kot je Bill Gates, lastnik Microsofta, je začel darovati knjižnicam najsodobnejšo opremo, ki je potrebna za povezovanje v računalniški knjižnični sistem (*Library Online*) (Šercar 2003).

4.2 Struktura knjižničnega sistema v Združenih državah Amerike, tipi knjižnic ter knjižnične institucije

V ZDA deluje kar 123.000 knjižnic, ki se delijo na 4 glavne tipe, in sicer na javne knjižnice, šolske knjižnice, univerzitetne oziroma akademske ter specialne knjižnice. Poznajo pa tudi posebne knjižnice, kot so knjižnice oboroženih sil (Armed Forces libraries), vladne knjižnice (Government libraries) in večnamenske knjižnice (multi-use or Joint-Use libraries,) ki združujejo različne tipe knjižnic na enem področju (ilovelibraries 2016, 6. april).

4.2.1 Javne knjižnice (Public Libraries)

Javne knjižnice služijo tako kot povsod po svetu skupnostim različnih velikosti in značilnosti. Dostop do lokalne javne knjižnice imajo vsi prebivalci ne glede na lokacijo bivanja. Kot pove že ime, javne knjižnice služijo javnosti, "od zibelke do groba", saj nudijo storitve tako za otroke, najstnike, odrasle, kot tudi upokojece. Bistvo javnih knjižnic je prost dostop do informacij, ki mora biti omogočen vsakemu posamezniku, četudi si sam ne more privoščiti stroškov nakupa knjig, revij, časopisja ali omogočiti dostopa do informacij v katerikoli obstoječi obliki. Javne knjižnice tako predstavljajo demokratične institucije, ki služijo vsem ljudem ne glede na starost, raven prihodkov, lokacijo, narodnost ali fizične sposobnosti ter zagotavljajo celoten spekter informacijskih virov, potrebnih za življenje, učenje in delo. Ker knjižnice omogočajo prost dostop celotni populaciji do vseh informacij, s tem nudijo tudi

neomejeno priložnost razvoja in napredka vsem, ki to tudi izkoristijo (Ilovelibraries 2016, 6. april).

Javne knjižnice v ZDA pozna praktično vsaka skupnost. Po opravljeni raziskavi *Public Libraries in the United States Survey, fiscal year 2012 – (Javne knjižnice v ZDA – fiscal year 2012)* iz decembra 2014, je v letu 2012 delovalo v ZDA 487 javnih knjižnic v mestih, 2.325 v primestnih naseljih, 2.209 v večjih krajih in 4.061 na ruralnih območjih. Velika večina javnih knjižnic (76 odstotkov) pokriva potrebe populacije manjše od 25.000 prebivalcev. Javne knjižnice nudijo svoje storitve in dostop do informacij prek 17.219 enot in bibliobusov. Knjižnično storitev zagotavljajo 96,4 odstotkom prebivalstva, kar statistično pomeni 3 javne knjižnice oziroma 5,7 knjižnice vključno z podružnicami na 100.000 prebivalcev v ZDA.

4.2.2 Šolske knjižnice (School Libraries)

Šolske knjižnice predstavljajo skozi zgodovino v Združenih državah Amerike temelj šolske skupnosti. V modernem času niso več omejene zgolj na šolske knjige in učbenike, postale so napredna učna okolja 21. stoletja, ki ponujajo celotno paleto tiskanih in elektronskih virov. S tem zagotavljajo enake možnosti dostopa do znanja vsem uporabnikom (učencem, dijakom, študentom), ne glede na socialno-ekonomsko in izobraževalno raven skupnosti. Poleg tega, da služijo učencem, dijakom in študentom, je knjižnica namenjena tudi staršem, učiteljem, zaposlenim in drugim članom učeče se skupnosti.

4.2.3 Univerzitetne in znanstvene knjižnice (College and Research Libraries)

Sodobne akademske univerzitetne knjižnice omogočajo dostop do raznovrstnega gradiva, do tiskanih virov, gradiva na številnih drugih medijih, elektronskih virov in do različnih učnih prostorov. Ključna naloga visokošolskih knjižnic je podpirati raziskovalno in akademsko poslanstvo svojih institucij. Svoje poslanstvo zagotavljajo z izvajanjem kakovostnih storitev, ki temeljijo na odličnosti in dostopu do najširše palete različnih virov za študente, profesorje ter drugo osebje, ne glede na njihovo lokacijo. Za delo knjižničarjev je v večini akademskih knjižnic potreben magisterij iz bibliotekarstva. Številni akademski knjižničarji imajo tudi status predavateljev.

4.2.4 Specialne knjižnice (Special Libraries)

Specialne knjižnice ponujajo storitve v specializiranem okolju, kot so korporacije, bolnišnice, vojska, muzeji, zasebna podjetja in vlade. Specialne knjižnice lahko

služijo tudi posebnim skupinam prebivalstva, kot so slepi in uporabniki s posebnimi potrebami, druge pa so namenjene hrambi posebnih zbirk, kot sta na primer Kongresna knjižnica (Library of Congress) ali predsedniška knjižnica.

4.2.5 Večnamenske knjižnice (Joint-Use Libraries)

Mnoge skupnosti v zveznih državah poskušajo zagotavljati dostope do knjižničnih virov različnim segmentom prebivalstva v eni knjižnici. V teh primerih gre za združevanje virov in storitev knjižnice v enem objektu skupne rabe. V večini primerov gre za poskuse združevanja javnih in šolskih knjižnic z medijskimi centri ter združevanje javnih knjižnic z univerzitetnimi. V nekaterih primerih združitve deluje, medtem ko se marsikje srečujejo z določenimi izzivi.

4.3 Knjižnice, ki opravljajo posebne naloge in bibliotekarska združenja

4.3.1 Kongresna knjižnica (The Library of Congress)

Kongresna knjižnica (*Library of Congress*) je študijska knjižnica s sedežem v Washingtonu, ki uradno deluje kot podpora Kongresa Združenih držav Amerike, a je odprta tudi za javnost in velja za *de facto* nacionalno knjižnico ZDA. Poleg tega ima vloge centra bibliografskih informacij, ameriške agencije za avtorske pravice in nacionalne knjižnice za slepe in invalidne.

Z zbirko preko 38,6 milijona knjig in preko 162 milijonov vseh katalogiziranih enot je največja knjižnica v državi ter po nekaterih merilih tudi na svetu.

Sprva je imela knjižnica svoje prostore neposredno v stavbi Kongresa (United States Capitol), kar je kmalu vodilo do prostorske stiske, še posebej po tistem, ko je prevzela vlogo nacionalne agencije za avtorske pravice in je pričela prejemati obvezne izvode publikacij od vseh izdajateljev, ki so želeli registrirati avtorske pravice. Zato je bila konec 19. stoletja zgrajena namenska zgradba na Kapitolskem griču nasproti Kongresa, kasneje poimenovana po državniku Thomasu Jeffersonu, kjer je še danes sedež knjižnice. Kasneje sta bili poleg nje zgrajeni še dve knjižnični poslopji, Stavba Johna Adamsa (1939) z dodatnim prostorom za zbirke in Spominska stavba Jamesa Madisona (1980), kamor se je preselila administracija. Leta 2007 je pridobila še nekdanji vladni bunker iz hladne vojne v Virginiji, kjer je s preselitvijo zbirke avdio-vizualnega gradiva nastal nacionalni avdio-vizualni arhiv in restavratorski center.

Knjižnica zaposluje 3.094 stalno zaposlenih oseb ter upravlja s proračunom v višini 630.800.000 dolarjev (Library of Congress 2016, 6. april).

4.3.2 Ameriško združenje knjižnic (The American Library Association)

Ameriško združenje knjižnic (ALA) je bilo ustanovljeno 1876. ALA je najstarejše bibliotekarsko združenje na svetu in tudi eno najbolj organiziranih in vplivnih. Združuje knjižnice, podpornike in zagovornike knjižnic, založnike in druge zainteresirane posameznike iz vseh ameriških in številnih drugih držav ter sodeluje z več kot sedemdesetimi združenji v ZDA, Kanadi in drugih državah ter z različnimi organizacijami s področja izobraževanja, raziskovanja, kulture, razvedrila in podobno. Sedež združenja ima v Chicagu, posluje pa tudi preko urada v Washingtonu. Zaposlenih ima skoraj 300 profesionalcev. Prva listina o osnovnih usmeritvah knjižnic pri zagotavljanju storitev (Library Bill of Rights) je bila sprejeta leta 1939, trenutno veljavno besedilo pa leta 1948. Etični kodeks je bil sprejet leta 1995 (Ambrožič in Kastelic 1999, 280).

4.3.3 Ameriško združenje za splošne knjižnice (Public Library Association)

Ameriško združenje za splošne knjižnice združuje skoraj 9.000 članov in predstavlja sekcijo Ameriškega združenja knjižnic (ALA). Njegov osnovni namen je izvajanje različnih načrtov s področja informiranja, izdaje publikacij, zagovorništva, izobraževanja in načrtovanja za svoje člane in drugo zainteresirano javnost za razvoj in napredek storitve javnih knjižnic (Public Library Association 2016, 21. april).

4.4 Vloga in pomen javnih knjižnic

V letu 2013 je v Združenih državah Amerike delovalo 9.091 javnih knjižnic, katerih mrežo je sestavljalo 16.545 enot in bibliobusov (Institute of Museum and Library services 2016, 6). Javne knjižnice spadajo pod upravo posameznih zveznih držav in okrožij (county), oziroma lokalnih skupnosti, ki jih tudi financirajo. Mesta ameriških držav pogosto zagotavljajo in financirajo svoje javne, mestne knjižnice (City Library). V posameznih državah, kjer z organizacijo mestnih knjižnic ne uspejo zagotoviti učinkovitega dostopa prebivalcem bolj oddaljenih območij, le-to zagotavljajo okrožne knjižnice (County Libraries).

Državne javne knjižnice med drugim uporabnikom zagotavljajo dostop do javnih informacij ter informacij javnega značaja, državnim zakonodajalcem pa služijo tudi kot raziskovalna veja državne oblasti.

Za delovanje in napredek knjižnic v Združenih državah Amerike skrbi Inštitut za storitve muzejev in knjižnic (Institute of Museum and Library Services). Ta deluje skladno z Zakonom o storitvah muzejev in knjižnic (Museum and Library Services Act) iz leta 1996 (Institute of Museum and Library Services 2014, 21. april).

Zakonodajni okvir predstavlja 20. poglavje Zakonika Združenih držav Amerike (US code), določbe Zakona o storitvah knjižnic in muzejev ter zakonodajni okvir posameznih zveznih držav. Ureditev organizacije knjižnic je torej prepuščena vsaki zvezni državi posebej, Kljub temu ne moremo trditi, da ima petdeset držav ZDA petdeset različnih, edinstvenih načinov upravljanja knjižnic, pač pa obstaja veliko različnih sistemov ureditve knjižnične dejavnosti.

Pravica vsakega državljana je dostop do vseh informacij, ki jih nudi javna knjižnica, kar je bistvo izvajanja javne službe knjižnice. Knjižnice za svoje uporabnike zagotavljajo informacije v različnih oblikah in zapisih kot na primer tiskano gradivo, ki je na voljo za izposajo na dom, dostop do interneta, dostop do raznih vrst avdio ali video zapisov, dostop do periodike ter organizacijo dogodkov ter izobraževanj, ki jih za uporabnike pripravlja knjižnica. Pogoj za dostop do vseh storitev javnih knjižnic je zgolj bivanje v mestu oziroma občini, ki je ustanoviteljica in financerka javne knjižnice.

Nekatere zvezne države omogočajo obisk vseh javnih knjižnic v državi z eno izkaznico, medtem ko je v nekaterih državah uporaba članske izkaznice knjižnice lokalno omejena na okrožje (county).

Tako kot v Sloveniji tudi v ZDA dopolnjujejo sistem storitev z medknjižnično izposajo, kar pomeni, da lahko vsem svojim uporabnikom nudijo dostop do neomejenih virov informacij in različne literature (Ilovelibraries 2016, 21. april).

Tabela 4.1: Število javnih knjižnic v ZDA glede na lokacijo in število prebivalcev, 2013

Število prebivalcev	Mesto	Predmestje	Naselje	Podeželje	Skupaj
Manj kot 2.500	3	67	100	2.305	2.475
2.500–9.999	9	517	965	1.264	2.755

10.000–25.000	19	783	684	267	1753
25.000 in več	453	948	465	242	2.108
Skupaj	484	2.315	2.214	4.078	9.091

Vir: Institute of Museum and Library Services (2016, 6).

Tabela kaže, da je v letu 2013 večina javnih knjižnic (76,8 %) zadovoljevala potrebe na območjih, kjer živi manj kot 25.000 ljudi. Nekaj manj kot polovico javnih knjižnic (44,9 %) predstavljajo podeželske knjižnice, večina mestnih knjižnic (93,6 %) pa je zagotavljala storitve področjem s 25.000 ali več prebivalci.

4.5 Financiranje in vodenje

Javna finančna sredstva in investicije omogočajo knjižnicam, da nudijo svojim uporabnikom širok dostop do pomembnih virov informacij ter drugih storitev. Financiranje se glede na politično ureditev ZDA izvaja s strani vlade ZDA (federal funds), zveznih držav (state funds) in občin (local governments). Sredstva lahko knjižnice porabljajo namensko za storitve in vire, ki jih potrebuje lokalna skupnost. Čeprav se lahko storitve razlikujejo od knjižnice do knjižnice, pa se iz javnih sredstev večinoma krijejo stroški za nabavo knjižničnega gradiva, raznih programov, dostopi do digitalnih zbirk in interneta ter za financiranje kadrov (Public Libraries Survey 2014, 8).

V letu 2013 je bilo za javne knjižnice namenjeno preko 11.5 milijard (billion) dolarjev. Od tega so lokalne skupnosti krile kar 85,7 odstotka vseh sredstev. Raziskave kažejo, da se sredstva, namenjena za knjižnice, s strani lokalnih skupnosti v zadnjih desetih letih večajo, medtem ko se sredstva s strani države konstantno zmanjšujejo. Tako so lokalne skupnosti v desetih letih povišale svoje vložke za 16,5 odstotka. S strani zveznih držav je bilo za javne knjižnice namenjeno 805,4 milijonov dolarjev, kar pomeni zgolj 7-odstotni delež celotnega financiranja javnih knjižnic. Višina sredstev, financiranih s strani zveznih držav, se v zadnjem obdobju nenehno zmanjšuje, v zadnjih desetih letih za kar 35,9 odstotka. Vlada ZDA je za knjižnice namenila 0,5 odstotka vseh sredstev, ki so jih prejele javne knjižnice. Preostalih 6,8 odstotkov sredstev so knjižnice prejele iz drugih virov (Public Libraries Survey 2014, 8).

5 Primerjava kazalcev uspešnosti med knjižnicami v ZDA in Sloveniji

Knjižnice so že od svojega nastanka dalje zbirale razne podatke o svojem delovanju, saj dajejo kvantitativni opis svoje dejavnosti in so pomembno orodje managementa, planiranja, odločanja in predstavljanja knjižnice (Ambrožič 1997).

Statistične podatke o delovanju splošnih knjižnic v Sloveniji zbira Center za razvoj knjižnic, ki deluje v okviru Narodne in univerzitetne knjižnice. Statistične podatke o delovanju ameriških javnih knjižnic zbira Inštitut za storitve muzejev in knjižnic. Obe inštituciji za zbiranje in obdelavo statističnih podatkov o delovanju knjižnic sledita ISO standardu 2789.

V Sloveniji Center za razvoj knjižnic pod okriljem Narodne in univerzitetne knjižnice meri, zbira in obdeluje natančne podatke o stanju knjižnic v Sloveniji. Center vsako leto vrednoti dejavnike, kot so:

- knjižnična mreža,
- knjižnična zbirka – prirast, odpis,
- uporabniki knjižnice – člani in potencialni uporabniki,
- dostop, prostor in oprema knjižnic,
- finance,
- kadrovska zasedbo in izobrazbo zaposlenih.

Posebno skrb posvečajo enotni metodologiji zbiranja podatkov, pri čemer se opirajo na mednarodni standard za knjižnično statistiko ISO 2789: Information and documentation – International Library Statistics. Na ta način dosežejo mednarodno primerljivost podatkov z drugimi splošnimi knjižnicami po svetu (Narodna in univerzitetna knjižnica 2015).

Raziskavo o javnih knjižnicah v ZDA (PLS – Public Libraries Survey) letno izvaja Inštitut za storitve muzejev in knjižnic (IMLS – Institute of Museum and Library Services).

Kazalniki, ki jih uporabljajo za meritve, izkazujejo stanje javnih knjižnic. Zaključki meritev pa so podlaga za uvajanje sprememb knjižnične javne službe, njenih storitev ter za upravljanje z viri sredstev.

Kazalniki so izračunani kot ocene nekega stanja na prebivalca, ki ga v nadaljevanju prilagajajo na celotno populacijo, saj lahko le na ta način zagotavljajo primerljivost med knjižnicami.

Raziskava vsako leto vrednoti sledeče parametre (Institute of Museum and Library Services 2016):

- uporaba knjižnične javne službe
 - obisk na prebivalca,
 - obrat zbirke na prebivalca,
 - obisk programa/prireditev,
 - število javno dostopnih računalnikov na prebivalca.
- Finančno stanje knjižnic
 - prihodki na prebivalca,
 - odhodki na prebivalca.
- Viri javnih knjižnic
 - nakup gradiva na 1000 prebivalcev (knjige, e-knjige, avdio in video materiali ...),
 - program, ki ga izvaja knjižnica na 1000 prebivalcev (otroški, mladinski),
 - dostop do javnih računalnikov na prebivalca.
- Kadrovska zasedba
 - število kadra na 25.000 prebivalcev,
 - število knjižničarjev na 25.000 prebivalcev
 - ter odstotek strokovnega kadra s strokovnimi izpiti.

V naslednjih podpoglavjih analiziramo kazalce splošnih knjižnic v Sloveniji in javnih knjižnic v ZDA.

Da bi lahko realno primerjali pogoje za delovanje in izvajanje storitev splošnih knjižnic v Sloveniji in ZDA, smo izbrali tri ključna področja: uporabo knjižničnih storitev, vire financiranja knjižnic in kadrovske vire. Za vsako od področij smo primerjali ključne kazalce, ki so mednarodno priznani in primerljivi. Nužen pogoj je bila tudi razpoložljivost podatkov, zbrana po enaki metodologiji.

5.1 Uporaba knjižnične javne službe

Knjižnice so zaupanja vredni in varni javni prostori, ki simbolizirajo urejenost in stabilnost. Vseskozi so gradile dinamičen, osebni in dolgoročen odnos s svojimi uporabniki. Zaradi sprememb v družbi se je spremenilo tudi tradicionalno razmerje med knjižničarjem, uporabnikom in vsebino (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Sodobni iskalci informacij so vedno bolj samostojni, vedno več informacij lahko poiščejo brez pomoči knjižničarjev, delujejo avtonomno, njihovo iskalno okolje je svetovni splet in glavno iskalno orodje Google. Kar 80 odstotkov ljudi se ob iskanju informacij obrne najprej na spletne iskalnike, le 11 odstotkov najprej na knjižnice (Perceptions of Libraries and Information Resources v Neskončne poti splošnih knjižnic 2012). Iskanje na spletu je enostavno in učinkovito – poteka lahko kjerkoli in kadarkoli, rezultati so takojšnji. Na spletu uporabniki prestopajo meje med delom, študijem in zabavo in so del virtualne skupnosti, s katero neprestano komunicirajo, soustvarjajo skupne vsebine in svoje lastno virtualno okolje. Široka paleta različnih ponudnikov informacij omogoča ljudem, da se lahko odločijo, katere bodo uporabljali. S pojavom elektronskih knjig in drugih informacijskih virov so se zato nekoliko zamajali tudi temelji fizične knjižnice (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Raziskava o podobi splošnih knjižnic in vrednotenju njihovih storitev med prebivalci Republike Slovenije (2011) je pokazala, da obstajajo opazne razlike med poznavanjem in dejansko uporabo storitev splošnih knjižnic. Več kot polovica članov in uporabnikov namreč pozna in tudi uporablja le najbolj tradicionalne storitve splošnih knjižnic, medtem ko druge storitve, usmerjene v širšo informacijsko družbo, sicer bolj ali manj poznajo, uporabljajo pa znatno manj (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Knjižnice se morajo preusmeriti od posredovanja informacij k svetovanju pri pridobivanju in vrednotenju informacij in k bolj intenzivnemu informacijskemu opismenjevanju svojih uporabnikov. Da bodo prebivalci uporabljali tudi netradicionalne storitve splošnih knjižnic, morajo knjižnice oblikovati take storitve, ki bodo relevantne za vse prebivalce (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Sodobna, k uporabniku usmerjena splošna knjižnica je oblikovana kot prostor navdiha (branje, razmišljanje, različni mediji, lastna ustvarjalnost, igra), kot prostor učenja

(neformalno izobraževanje, priložnostno učenje, samostojno učenje, svetovanje, pomoč, informiranje o možnosti dostopa do znanja) ter, kot prostor srečevanj in druženj (javne debate, predavanja, diskusije, delavnice, razstave, koncerti) (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Iz dokumenta Neskončne poti splošnih knjižnic (2012) izhaja, da imajo splošne knjižnice imajo kar nekaj prednosti, ki jih umeščajo v okolje kot tretje prostore in iz katerih lahko izhajajo pri uveljavljanju svoje vloge v današnji družbi:

- so zaupanja vredne ustanove z dolgo tradicijo, ljudje jih podpirajo
- še vedno pomenijo zanesljivost pri iskanju in izbiri informacij
- so prostor srečevanja, središče lokalne skupnosti, še posebej v manjših okoljih
- v skupnostih spodbujajo in podpirajo enakost za vse
- spodbujajo osebni razvoj s podporo vseh vrst učenja, pismenosti, kvalitetnega preživljanja prostega časa in socialne aktivnosti
- so protiutež globalnemu svetu s predstavljanjem lokalnih vsebin
- so javna služba in kot take kategorija socialne države.

5.1.1 Število javnih knjižnic, pokritost – primerjava med državama

V Združenih državah Amerike je po zadnji raziskavi Inštituta za storitve muzejev in knjižnic, leta 1913 delovalo 9.019 javnih knjižnic. Njihovo mrežo je sestavljalo preko 17.219 enot in bibliobusov. Leta 2013 je v ZDA na območju storitev javnih knjižnic živel 304,8 milijonov ljudi, kar predstavlja 95,6 odstotka celotnega prebivalstva. To pomeni, da pridejo tri splošne knjižnice na 100.000 prebivalcev.

V Sloveniji je v letu 2013 delovalo 58 splošnih knjižnic. Njihovo mrežo je sestavljalo 276 enot, upoštevajoč krajevne knjižnice in bibliobuse (BibSist 2016).

Tabela 5.1: Primerjava števila splošnih knjižnic v Sloveniji in ZDA v letu 2013

Država	Število prebivalcev 2013	Število splošnih knjižnic	Število krajevnih knjižnic	Število knjižnic na 100.000 prebivalcev	Delež prebivalcev, kjer se izvaja dejavnost splošnih knjižnic
Slovenija	2.061.085	58	276	2,81	99 %
ZDA	317.773.895	9.091	17.219	2,83	96 %

Vira: BibSist (2016) in Institute of Museum and Library Services (2016).

Tabela kaže na primerljivo število knjižnic v obeh proučevanih državah. Glede pokritosti mreže izvajanja dejavnosti splošnih knjižnic pa ugotavljamo, da je pokritost v Sloveniji boljša.

Glede na to, da slovenska zakonodaja določa, da mora vsaka občina zagotoviti tudi knjižnico svojim občanom ter da ima Slovenija občine z izredno malo prebivalci, podatki kažejo, da v Sloveniji zagotavlja **ena** splošna knjižnica javno službo povprečno **35.535** prebivalcem. V ZDA so podatki primerljivi, saj je v povprečju **ena** javna knjižnica namenjena potrebam **35.587** prebivalcem.

Zanimiva je tudi primerjava števila potencialnih uporabnikov na krajevno knjižnico. V Sloveniji ena krajevna knjižnica zagotavlja storitve splošne knjižnice za 7.468 prebivalcev, medtem ko ena enota javne knjižnice v ZDA 18.458 prebivalcem. Če torej ugotovitve preslikamo na slovenske razmere, to pomeni, da v ZDA ena krajevna knjižnica izvaja storitve splošne knjižnice za 2,5-krat večjo populacijo.

5.1.2 Obisk knjižnic

V Sloveniji Center za razvoj knjižnic vodi natančne podatke o članstvu in obisku knjižnic. Še natančnejše pa beleži podatke o različnih tipih obiskov, kot so npr. obisk zaradi izposoje knjig, obisk prireditvev, obisk spletnega mesta znotraj knjižnice, obisk spletnega mesta od doma, podaljšanja in izposoja od doma ter preko spleta in podobno.

V Združenih državah Amerike statistike na nacionalnem nivoju niso tako podrobne, vendar pa so primerljive v končnih seštevkih, kjer vsako leto objavijo podatke o javni rabi knjižnic. Uporabljajo kazalce, kot so: obisk knjižnic, izposoja gradiva, udeležba raznih programov, ki jih izvajajo knjižnice, uporaba javno dostopnih računalnikov ter uporaba drugih storitev. Ti kazalci dokaj natančno ocenijo dejansko rabo knjižnic.

Slovenske splošne knjižnice so v letu 2013 zabeležile 10,2 milijonov obiskov (BibSist 2016), medtem ko ameriške javne knjižnice 1,5 milijard obiskov (Institute of Museum and Library Services 2016). Da bi lahko korektno primerjali obisk v slovenskih in ameriških knjižnicah, smo izbrali kazalnik celotnega obiska na prebivalca (potencialnega uporabnika knjižnic). Ker nas zanima tudi trend gibanja števila obiskov na potencialnega uporabnika, primerjamo podatke za leta 2013, 2012 in 2009.

Tabela 5.2: Obisk v slovenskih splošnih in ameriških javnih knjižnicah na prebivalca

	2013	2012	2009
Slovenija	4,9	4,9	4,5
ZDA	4.8	5,0	5.4

Viri: BibSist (2016), Institute of Museum and Library Services (2016), Institute of Museum and Library Services (2014), Institute of Museum and Library Services (2011).

Podatki o obisku v proučevanem obdobju kažejo, da je obisk slovenskih splošnih knjižnic na potencialnega uporabnika v obdobju 2009–2013 naraščal, medtem ko je v ZDA trend števila obiskov na prebivalca ravno nasproten in upada. Ob tem je potrebno pojasniti, da obe statistiki upoštevata le fizični obisk, zato je potrebno biti pri analiziranju podatkov o obisku previden.

Tako slovenske kot ameriške knjižnice so v zadnjem desetletju svoje storitve delno preselile tudi na splet. Opaziti je trend večanja virtualnega obiska knjižnice, predvsem obisk spletnih storitev preko interneta in izposoja e-literature od doma, kar se odraža v padcu fizičnega obiska.

V zadnjem času sicer statistične merite spremljajo tudi virtualni obisk knjižnic, vendar podatki o virtualnem obisku niso metodološko primerljivi s fizičnim, zato ga obe inštituciji ne predstavljata kot sumarni (celotni) obisk.

5.1.3 Knjižnična zbirka in izposoja

Javne knjižnice upravljajo z različnimi zbirkami, ki so na razpolago javnosti. Le-te vključujejo tiskane knjige, zvočne knjige, DVD-je in e-knjige ter nudijo dostope do različnih baz podatkov.

Knjižnična zbirka slovenskih splošnih knjižnic je svojim uporabnikom v letu 2013 nudila dostop do 11,6 milijona enot knjižničnega gradiva, kar pomeni 5,5 enote na prebivalca Slovenije. Knjižnične zbirke splošnih knjižnic v ZDA so v letu 2013 obsegale 821,3 milijona enot, kar pomeni 2,6 enote na prebivalca. Povprečna zbirka javne knjižnice je obsegala 116.481,6 enot gradiva. Zbirke javnih knjižnic v ZDA so imele leta 2011 razpon od najmanjših s 399 enotami, do največjih z zbirko, ki obsega kar 24.119.329 enot.

Slovenske splošne knjižnice so v letu 2013 izposodile 26,4 milijona enot gradiva, medtem ko ameriške 2,4 milijarde enot gradiva.

Za primerjavo obeh sistemov splošnih knjižnic smo izbrali kazalec izposoje na prebivalca (potencialnega uporabnika). Kazalec prikazuje število enot knjižničnega gradiva izposojenega na dom na potencialnega uporabnika.

Tabela 5.3: Izposoja gradiva na prebivalca

	2013	2012	2009
Slovenija	12,4	12,3	11,7
ZDA	7,8	8,0	8,1

Viri: BibSist (2016), Institute of Museum and Library Services (2016), Institute of Museum and Library Services (2014), Institute of Museum and Library Services (2011).

Primerjava kazalca v obeh državah kaže, da je izposoja na člana v Sloveniji za 4,6 enote na prebivalca višja kot v ZDA. Podatki kažejo, da izposoja na prebivalca v zadnjih letih v Sloveniji še vedno narašča, medtem ko je v ZDA obratno.

Ameriške javne knjižnice beležijo upad izposoje gradiva na prebivalca od leta 2010, ko je bila izposoja največja v zadnjih desetih letih (Institute of Museum and Library Services 2016).

5.1.4 Prireditve

Javne knjižnice se v skladu s svojim poslanstvom trudijo, da neprestano zagotavljajo dostope do vedno novih informacij svojim uporabnikom ter da zadovoljujejo njihove potrebe. Tako služijo kot dragoceni učni prostori v svojih lokalnih skupnostih, ki povezujejo in nudijo razne druge dopolnilne programe svojim uporabnikom. V ZDA se v te dopolnilne programe vključuje 96,5 milijonov uporabnikov. Kot podpora razvoju knjižnic tudi v smeri prostora za druženje in preživljanje prostega časa, so se knjižnični programi razvili do te mere, da se je obisk teh dogodkov od leta 2006 povečal za 28,6 odstotkov (Institute of Museum and Library Services 2016).

V Sloveniji je prireditve, izobraževalne dogodke in druge aktivnosti, ki so jih za uporabnike organizirale splošne knjižnice v letu 2013, obiskalo 883.688 obiskovalcev.

Za primerjavo smo izbrali kazalec obiska prireditev na potencialnega uporabnika, z namenom oceniti privlačnost prireditev v knjižnici za potencialne uporabnike knjižnice.

Tabela 5.4: Obisk prireditev/programa na prebivalca

	2013	2012	2009
Slovenija	0,40	0,38	0,37
ZDA	0,316	0,306	0,312

Viri: BibSist (2016), Institute of Museum and Library Services (2016), Institute of Museum and Library Services (2014), Institute of Museum and Library Services (2011).

Primerjava podatkov kaže, da obisk prireditev na prebivalca v ZDA v zadnjih letih praktično stagnira, medtem ko obisk prireditev v Sloveniji počasi narašča. Primerjava podatkov obeh držav kaže, da je obisk prireditev, ki jih pripravljajo slovenske splošne knjižnice na prebivalca, večji kot v ZDA.

5.1.5 Dostop do računalnikov

Zunanje tehnološko okolje knjižnic je definirano s stanjem razvoja informacijsko komunikacijske tehnologije, njene ponudbe in razširjenosti v Sloveniji in v svetu, načinom življenja prebivalcev, različnimi predpisi in priporočili. Na zunanje tehnološko okolje knjižnica nima velikega vpliva in mu je predvsem prisiljena slediti (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Znanja, ki omogočajo dostop do informacij ter uporaba sodobne informacijske tehnologije, so postala v sodobnem času nujna. Javne knjižnice igrajo ključno vlogo pri zagotavljanju dragocenih virov, kot so dostopi do interneta in računalnikov. Po celotnih ZDA beležijo 278.733 javnih računalnikov, s katerimi lahko uporabniki knjižnic dostopajo do interneta. To pomeni 2,8-odstotno rast v zadnjem letu ter 98,5-odstotno rast v zadnjih desetih letih (Institute of Museum and Library Services 2016).

V letu 2013 so v ZDA beležili 333.9 milijonov uporabniških sej na javno dostopnih računalniških terminalih, kar pomeni 9,2-odstotni padec v primerjavi z letom 2010. Številne javne knjižnice namreč ponudijo širokopasovne dostope do interneta, ki uporabnikom omogočajo dostope ne le iz knjižničnih računalnikov, temveč tudi osebnih računalnikov in mobilnih naprav uporabnikov. Čeprav knjižnice beležijo upad uporabe javnih računalnikov za dostope do interneta, pa že iščejo načine, da v prihodnosti beležijo tudi ostale dostope na omrežja, ki jim omogočajo javne knjižnice.

V Sloveniji je bilo leta 2013 uporabnikom splošnih knjižnic na voljo 1.517 računalniških mest za uporabnike. Število dostopov oz. sej iz teh računalnikov slovenska knjižnična statistika ne zbira.

Kazalec števila računalniških mest za uporabnike na potencialnega uporabnika kaže število javno dostopnih računalniških delovnih postaj na 1000 potencialnih uporabnikov. V ZDA je bilo v letu 2013 0,88 računalnikov na 1.000 prebivalcev, medtem ko v Sloveniji 0,73, kar kaže, da so ameriške splošne knjižnice znatno boljše opremljene z računalniki kot slovenske.

Slovenske splošne knjižnice bodo v naslednjih nekaj letih težko sledile razvoju zunanjega tehnološkega okolja in ga integrirale v svojo ponudbo. Tehnološko okolje je zanje finančno velik zalogaj. Manjša je knjižnica, težje sledi novostim. Posodobitev in razvoj nove opreme jih sili v nakupe, ker starejše opreme ne morejo več nadgraditi in postaja neuporabna. Predvsem je težava na področju, kjer želijo zadostiti potrebam uporabnikov. Potrebno bo razmisliti o organiziranih sistemih sofinanciranja (npr. s strani velikih ponudnikov opreme) in skupen nastop (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

5.2 Financiranje

Investiranje v knjižnice ter financiranje njihove dejavnosti se v ZDA izvaja na treh nivojih, in sicer na nivoju lokalnih skupnosti, na nivoju zveznih držav ter na državnem nivoju. Čeprav se lahko storitve razlikujejo od knjižnice do knjižnice, gre vseeno večina denarja za nakup gradiv, za razne programe, dostope do digitalnih virov in za financiranje strokovnega kadra.

Leta 2013 je višina prihodkov iz javnih sredstev namenjenih knjižnicam znašala 11,5 milijard dolarjev. V desetletnem obdobju to pomeni 7,5-odstotno rast. Od celotnega zneska več kot 9,9 milijard dolarjev prispeva lokalna skupnost (85,7 %), kar pomeni 16,5-odstotno povišanje sredstev z njihove strani v desetih letih. Zvezne države so namenile 805,4 milijonov dolarjev, kar predstavlja zgolj 7 % celotnega proračuna v letu 2013. Podatki kažejo, da so zvezne države v zadnjih desetih letih znižale sredstva za 35,9 odstotkov, pa od leta 2012 ni bilo dodatnih zniževanj. Vlada ZDA pa za to dejavnost nameni 0,5 odstotka celotnega budžeta, preostalih 6,8 odstotkov sredstev pa pride iz drugih virov, kot so donacije in podobno.

Celotni stroški javnih knjižnic v ZDA so v letu 2013 znašali 10,9 milijard dolarjev, kar je pomenilo 9,1-odstotno povečanje stroškov v zadnjem desetletnem obdobju. Najvišji delež stroškov predstavljajo zaposleni, in sicer 7,4 milijarde dolarjev, kar pomeni 67,2 odstotka deleža vseh stroškov. V zadnjih desetih letih so stroški kadra narasli za kar 54 odstotkov.

Stroški nabave gradiva v ZDA predstavljajo 1,2 milijardi dolarjev, kar pomeni 14,5-odstotno rast v zadnjih desetih letih. Čeprav je večji del teh sredstev namenjen za nakupe tiskanih gradiv (60,5 %), pa se kaže znatna rast pri nakupu elektronskih virov, saj so leta 2013 za to namenili 239,3 milijonov evrov, kar pomeni 186,8-odstotno rast v zadnjih desetih letih.

V večini javnih knjižnic je kakovost njihovih storitev povezana z upravljanjem s prihodki in odhodki knjižnic. Podatki, s katerimi upravljajo knjižnice v ZDA, opredeljujejo prihodke ter odhodke na prebivalca. Ti kazalniki pa se osredotočajo zgolj na poslovne prihodke in odhodke in ne vključujejo stroškov kapitala (Institute of Museum and Library Services 2016).

V Sloveniji je v obdobju 2000–2009 delež sredstev za kulturo ostajal na približno enaki ravni, saj je predstavljal približno 2 odstotka proračuna Republike Slovenije, delež sredstev za knjižnično dejavnost, pa se je občutno zmanjševal, z 8,19 odstotka v letu 2000 na 5,94 odstotka v letu 2009. Delež sredstev za splošne knjižnice v sredstvih za knjižnično dejavnost v proračunu Ministrstva za kulturo se je iz 43 % leta 2002 zmanjšal na 37 % leta 2009 (Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za nacionalni program za kulturo 2012–2015 2011, 184, 193).

Slovenski knjižničarji opozarjajo, da lahko dodatno zniževanje sredstev za knjižnično javno službo ogrozi izvajanje javnega interesa oziroma celo ogrozi izvajanje javne službe, saj so spremenjene družbene in ekonomske razmere, tehnološki napredek, evropske in nacionalne strategije in smernice ter specialna zakonodaja povečali obseg nalog in aktivnosti. Ker se je v zadnjih letih zaradi plačne reforme v razmerju financiranja delež sredstev za plačilo stroškov dela občutno povečal, opažajo prevelik izpad sredstev, ki so namenjena izvedbi programa, investicijskemu vzdrževanju in nakupu opreme (Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za nacionalni program za kulturo 2012–2015 2011, 186).

V strukturi prihodkov je leta 2009 delež občin predstavljal 80,4 %, delež države 9,1 %, drugi viri 2,6 % in nejavni prihodki iz izvajanja javne službe 7,8 %. Delež prihodkov iz naslova članarin in vpisnin je znašal 4,1 %. Prihodki splošnih knjižnic so bili v letu 2009 glede na leto poprej nominalno višji za 3,1 % ob 1,8 % letni inflaciji (vir podatka SURS), vendar gre v primerjavi z letom 2008 za precej manjšo rast, saj je bila rast prihodkov leta 2008 v primerjavi z letom 2007 11,3 %. Finančna sredstva, namenjena nakupu knjižničnega gradiva, so se povečala v obdobju 2008/2009 le za 0,3 %. Sredstva, namenjena za investicijske stroške, so se v obdobju 2008/2009 občutno zmanjšala tudi nominalno in sicer za 6,1 % (Knjižnični sistem Slovenije 2009–2010, 2010, 9).

V Sloveniji je bilo v letu 2013 za delovanje splošnih knjižnic namenjenih 48.340.847 evrov, od tega so 82 odstotkov proračuna prispevale občine ustanoviteljice, 2 odstotka so prispevala ministrstva, preostalih 16 odstotkov proračuna pa knjižnice zagotovijo z lastnimi in drugimi viri. Od tega so splošne knjižnice 61,6 odstotkov namenile stroškom dela, 15,7 odstotkov nabavi gradiva, preostanek pa za investicijske in druge stroške.

Zakon o knjižničarstvu je financierjem, ki skrbijo za svoje knjižnice, omogočil določitev sredstev v obsegu, ki omogoča primeren razvoj. Število novozgrajenih in obnovljenih knjižnic še nikoli doslej ni bilo tako veliko kot v zadnjem desetletju in tudi to je posledica pravnega okolja, ki tako občinam kot državi jasno kaže pričakovani nivo dejavnosti. (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Na drugi strani številne splošne knjižnice stagnirajo ali celo nazadujejo. Občine in država so v resnici ujetnice svojih proračunov in večino sredstev razporedijo na podlagi zahtev različnih zakonov. V tem smislu je knjižnična zakonodaja šibka, saj se sredstva za knjižnice pričakujejo na podlagi programov dela, ki praviloma upoštevajo le obvezni minimalni okvir poslovanja, za financierje pa je to maksimum, ki so ga pripravljene dati, številni niti tega ne. V času krize pa so tendence po zmanjševanju sredstev vsak dan močnejše. (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Da bi v tem času poskušali doseči drugačen model financiranja, ki bi knjižnicam zagotavljal trajno rastoče delovanje, je težko pričakovati. Bolj natančno določeni stroški storitev pa bi tudi za občine pomenili boljše podlago za določanje obsega potrebnih sredstev za knjižnice, pri čemer bi se lahko odločale, katere storitve bodo financirale in katerih morda ne. Da bi bilo smiselno stroške opredeliti po posamezni storitvi, je vidno tudi iz dejstva, da knjižnice mnogo lažje določijo potreben obseg sredstev za plače in nakup gradiva, kjer so jim na voljo pravila javnega plačnega sistema in povprečna cena knjige, kot pa za programske stroške in investicije, kjer so odvisne le od primerjave s prejšnjim letom ali pa od trenutne razpoložljivosti proračunskih sredstev občine. (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Programska sredstva, od katerih sta najbolj odvisna obseg in kvaliteta knjižnične dejavnosti, se pri posameznih knjižnicah, če jih ocenjujemo glede na število prebivalcev, močno razlikujejo in tudi najbolj vplivajo na strokovni razvoj knjižnic. Prav na tem področju financierji »stojijo ali padejo«, kot pravimo. Z zniževanjem programskih sredstev na minimum se knjižnična dejavnost skrči v skrajni situaciji le na izposojno gradivo, medtem ko jim njihov ustrezen obseg omogoča, da sprostijo strokovne potenciale in se razvijejo v kulturno in izobraževalno središče lokalne skupnosti. Prav zaradi možnosti dopolnjevanja programskih sredstev morajo knjižnice nujno pridobivati tudi lastna sredstva. (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Da bi lahko primerjali stroške delovanja splošnih knjižnic v obeh državah, smo izbrali kazalec stroška knjižnice na potencialnega uporabnika.

Tabela 5.5: Stroški delovanja splošnih knjižnic na potencialnega uporabnika

	2013	2012	2009
Slovenija (EUR)	20,82	21,27	21,50
ZDA (USD)	35,96	35,47	36,84
ZDA (preračun na EUR³)	31,93	31,49	31,71

Viri: BibSist (2016), Institute of Museum and Library Services (2016), Institute of Museum and Library Services (2014), Institute of Museum and Library Services (2011).

Primerjava podatkov kaže, da so bili leta 2013 stroški delovanja splošnih knjižnic v ZDA višji kot v Sloveniji. V Sloveniji so imeli stroški delovanja v zadnji letih tendenco padanja, medtem ko so se v ZDA med leti 2009 in 2012 sicer minimalno nižali, leta 2013 pa se je tendenca ponovno obrnila navzgor.

5.3 Kadrovski viri

Dober in strokoven kader je pogoj za dobro delo knjižnice. V javnih knjižnicah v ZDA je bilo za polni delovni čas leta 2013 zaposlenih 137.183 delavcev. Njihovo število se je zaradi recesije zmanjšalo za 5,4 odstotka od leta 2008, ko je bilo zaposlenih 145.070 delavcev.

Strokovni kader predstavlja 34,6 odstotka vseh zaposlenih. V letih 2003 do 2013 se je njihovo število povečalo za 6,1 odstotek. Dve tretjini knjižničarjev (67,1 %) ima dokončan magisterij iz knjižničarstva, akreditiran pri ALA – American Library Association, polovica javnih knjižnic pa ima vsaj enega knjižničarja z ALA-LMS diplomom (Institute of Museum and Library Services 2016).

Število zaposlenih delavcev v Sloveniji se je v obdobju 2000–2009 povečalo za 33 % (Knjižnični sistem Slovenije 2009–2010 2010, 8). Kljub temu povečanju v slovenskih splošnih knjižnicah, kar nekaj splošnih knjižnic ne dosega minimalnih pogojev, ki jih glede števila delavcev določa Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. Večina knjižnic zaposluje manj delavcev kot za zagotavljanje

³ Pri preračunu sredstev je upoštevan referenčni tečaj Evropske centralne banke na dan 22. april 2016, ki je znašal 1 EUR = 1,1263 USD.

delovanja določajo Standardi za splošne knjižnice. Manjkajo jim vse tri kategorije delavcev, strokovni, upravni in tehnični delavci, zaradi česar ne trpi samo strokovnost opravljanja dela, ampak tudi gospodarnost (Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za nacionalni program za kulturo 2012–2015 2011, 199).

V Sloveniji je bilo leta 2013 v splošnih knjižnicah zaposlenih 1.107 ljudi, od tega 921,62 EPZ⁴ strokovnih delavcev, kar predstavlja 83,2 odstotka zaposlenih.

Za primerjavo obeh sistemov smo uporabili kazalec števila delavcev na tisoč potencialnih uporabnikov

Tabela 5.6: Število zaposlenih na 1000 potencialnih uporabnikov

	2013	2012	2009
Slovenija	0,56	0,58	0,52
ZDA	0,28	0,28	0,30

Viri: BibSist (2016), Institute of Museum and Library Services (2016), Institute of Museum and Library Services (2014), Institute of Museum and Library Services (2011).

Primerjava podatkov kaže, da je število zaposlenih na uporabnika v slovenskih splošnih knjižnicah za enkrat večje kot v ZDA. V Sloveniji se je število zaposlenih v obdobju 2009–2012 povečalo, medtem ko se je število v letu 2013 primerjalno z 2012 zmanjšalo. Javne knjižnice v ZDA beležijo trend upadanja števila zaposlenih v celotnem proučevanem obdobju. Razlog za upad je med drugim tudi svetovna gospodarska kriza, ki je na delovanje javnih knjižnic v ZDA vplivala veliko bolj kot na delovanje slovenskih splošnih knjižnic, kjer se upad odraža šele sedaj.

⁴ EPZ – ekvivalent polne zaposlitve je mera števila zaposlenih delavcev v razmerju glede na enega zaposlenega s polnim delovnim časom v enem letu.

6 Soočanje z izzivi globalizacije ter iskanjem nove identitete knjižnic

IFLA je v svojem poročilu (*Riding The waves or Caught in the Tide? Navigating the Evolving Information Environment*) opredelila pet prihajajočih trendov globalnega informacijskega okolja ter morebitne »točke trčenja« med trendi, ki vplivajo na vlogo in identiteto knjižnic.

- Trend 1: Nove tehnologije bodo tako razširile kot omejile dostop do informacij

Vedno večje in kompleksnejše digitalno okolje bo od uporabnikov zahtevalo večjo informacijsko pismenost. Ljudje brez potrebnih znanj se bodo tako soočili z ovirami pri vključevanju v vse več področij. Narava novih spletnih poslovnih modelov, bo v prihodnosti močno vplivala na to, kdo je lahko uspešno razpolaga, profitira, deli ter dostopa do informacij.

- Trend 2: Spletno izobraževanje bo vplivalo na tradicionalne modele učenja

Rastoče globalno spletno izobraževanje nudi uporabnikom bogat nabor izobraževalnih vsebin. Izobraževanje je tako postalo dostopnejše ter cenejše. Opaža se rast pomena vseživljenjskega učenja ter neformalnega načina izobraževanja.

- Trend 3: Meje med zasebnostjo ter varstvom podatkov bodo redefinirane

Širitve zbirk podatkov, ki jih imajo na voljo vlade in podjetja bodo podpirale napredno profiliranje posameznikov. Napredne metode spremljanja in filtriranja podatkov pa bodo ceneje in enostavneje omogočale sledenje posameznikom. V prihodnosti se tako lahko srečamo z resnimi izzivi zagotavljanja zasebnosti na svetovnem spletu.

- Trend 4: Oblikovale se bodo virtualno povezane skupnosti, ki bodo predstavljale nove ideje ter pobude

Virtualno povezane skupnosti imajo več možnosti za učinkovitejšo in hitrejšo promocijo novih idej in pobud in sicer na račun dela tradicionalnih političnih strank. Odprte vladne iniciative in dostop do podatkov javnega sektorja bodo vodile v večjo transparentnost ter oblikovanje državljanom prijaznejše javne službe.

- Trend 5: Svetovna informacijska ekonomija se bo preoblikovala s pojavom novih tehnologij

Nove hyper povezave med mobilnimi napravami, razvoj omrežnih senzorjev, nove tehnologije 3D tiskanja ter tehnologije, ki omogočajo takojšnje prevajanje vodijo v preoblikovanje globalne informacijske ekonomije. Obstoječi poslovni modeli v številnih panogah se bodo soočili z temeljitimi spremembami. Pojav inovativnih naprav pa bo ljudem omogočal podaljšanje delovne aktivnosti tudi v kasneje v življenju in to s katerekoli lokacije.

Zbrani statistični podatki ter trendi kažejo, da se knjižnice soočajo s težkimi izzivi, ki jih narekuje hiter tehnološki razvoj in da se morajo začeti soočati s posledicami razvoja ter poiskati novo vlogo v družbi. Še več, tem institucijam ni naklonjena niti gospodarska situacija, saj pesimistične napovedi ne obljublajo dodatnih finančnih sredstev, ki bi omogočila obstanek institucij z opravljanjem storitev na način, kot so jih opravljale do sedaj. Knjižnice po celem svetu se torej soočajo z novo realnostjo in samo vprašanje časa je, ali se bodo reorganizirale dovolj hitro ali pa bodo postale spomenik neke dobe.

O vlogi knjižnic v informacijski dobi se krešajo mnenja že preko dvajset let, zato se v strokovni javnosti pojavljajo ideje o različnih pristopih do uporabnikov, različnih tipih knjižnic, različnih tipih kadra ter o sistemih, ki bi preko knjižnic zagotavljali dostope do kar največ virov kredibilnih informacij. Kakorkoli že, pa se vsi zavedajo, da morajo knjižnice najti način, da obdržijo primat v svoji vlogi pri dostopu do kakovostnih informacij, saj se trenutno z nadzvočno hitrostjo širijo prosto dostopni iskalniki na medmrežju, ki knjižnicam predstavljajo resno grožnjo.

»Kakršnikoli poskusi, da bi razlagali preteklost ter napovedovali prihodnost knjižnic, je nespametna,« je že leta 1992 zapisal Michael Buckland v uvodu Manifesta: Preoblikovanje knjižničnih storitev.

Hitre spremembe v knjižničarstvu v zadnjih tridesetih letih so povzročile nestabilno okolje, za katerega mnogi želijo, da se konča. Prihodnost se kaže kot nekakšen vakuum, zato so knjižničarji zaskrbljeni nad negotovostjo, ki jo kaže prihodnost in to z dobrim razlogom.

Knjižnice po celotnih Združenih državah Amerike so se v zadnjem desetletju soočile z zmanjšanjem proračunov, zapiranjem podružnic oziroma manjših enot ter z izzivi, kako zagotavljati osnovne storitve. Žal pa kratkoročne gospodarske napovedi niso obetavne in ne kažejo obrata na bolje. Brez konkretne vizije, kako na novo opredeliti funkcijo knjižnic, je zelo verjetno, da obstoječa pot vodi knjižnice v pozabo.

Knjižnice so se z vprašanjem svojega poslanstva in obstoja srečevale že v preteklosti. O tem piše Brett Bonfield v uvodnem poglavju »Redesigning Library Services Again«, ko se opira na Bucklandov zapis v manifestu iz leta 1992, ki pravi, da je potrebno na novo ovrednotiti »prvotna načela« knjižničarstva. Da bi ocenili učinkovitost knjižnic, je naprej potrebno na novo ovrednotiti njihove podperne strukture. Neglede na spremembe, ki se dogajajo v kulturi in ki nastajajo z napredkom tehnologije, ostajajo »prvotna načela« globoko ukoreninjena v »Library Bill of Rights« in ki ostajajo praktično nespremenjena vse od nastanka, leta 1939. Knjižnice v ZDA in drugje po svetu so še vedno vodilne pri zagovarjanju intelektualne svobode, težijo k zagotavljanju enakopravnega dostopa do informacij za vse in vsakogar ter se upirajo cenzuri, neglede na poreklo oziroma vir informacij.

Če stopimo iz okvirov »prvotnih načel« knjižničarske dejavnosti, je mogoče bolj objektivno in konstruktivno razmišljati o prihodnosti knjižnic. Tako avtorja Kim Leeder in Eric Frierson v »Planning Our Future Libraries: Blueprints for 2025« predstavita osem novih pogledov na knjižničarstvo, katerih svež, neobremenjen pogled prikazuje usodo knjižnic v bližnji prihodnosti z osredotočanjem na najbolj pomembne in inovativne lastnosti današnjih knjižnic in knjižničarjev. Različni avtorji se v študiji v prvi vrsti osredotočajo na pomen sodelovanja med knjižnico in financerjem kot ključnim dejavnikom za uspešno delovanje institucije, o redefiniciji prostora knjižnice z vidika samega dizajna objekta do tega, kako jo je s prostorskega vidika mogoče funkcionalno dojemati. Prav tako bo v prihodnosti potrebno razmisliti o novem modelu razporejanja časa zaposlenih ter načinu zagotavljanja stabilnega vira financiranja. (Leeder in Frierson 2014).

Za splošne knjižnice v Sloveniji velja, da so večji obseg dela in večje število novih nalog, ki jih določa zakonodaja dobile tudi z razvojnimi zahtevami po vzpostavitvi hibridne knjižnice. Evropske in nacionalne strategije za razvoj knjižnic v demokratična središča lokalnih skupnosti ter strokovne smernice in priporočila za

Uveljavljanje enakosti državljanov pri dostopnosti kakovostnih knjižničnih storitev so povečale obseg delovanja splošnih knjižnic. Splošnim knjižnicam so prinesle številne nove naloge, predvsem uveljavljanja novih tehnologij in novih medijev v pridobivanju, izbiri in uporabi informacij in uporabi informacijske tehnologije v vsakdanjem življenju občanov (informacijsko opismenjevanje), uveljavljanja njihove ustvarjalnosti z zbiranjem in predstavljanjem domoznanskega gradiva in razvijanjem knjižnične kulture kot načinom reševanja informacijskih in izobraževalnih problemov za različne skupine prebivalstva.

Na področju knjižnične dejavnosti elektronsko poslovanje ne prinaša zamenjave analognih storitev z digitalnimi, nasprotno, prinaša vzporedno delovanje za klasično in digitalno okolje, tako slovenske splošne knjižnice delujejo kot t. i. hibridna knjižnica, ki dostop do svojega gradiva uporabnikom omogočajo v prostorih knjižnice in tudi prek oddaljenega dostopa (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

6.1 Model sodelujoče knjižnice (Participatory Library)

Vloga knjižnic skozi zgodovino je za uporabnike pogosto pomenila nadzor nad iskanjem informacij in omejen dostop do znanja. Do pred kratkim so knjižničarji nadzorovali izbor, organizacijo, opise in pravila dostopa do velike večine informacij. S pojavom interneta je ta kontrola postopoma ušla izpod nadzora knjižnic, v roke javnosti.

Gibanje »Library 2000«, ki se je začelo v začetku leta 2000 in ki ga pripisujejo Michaelu Casey-u iz LibraryCrunch (Casey in Savastinuk 2007), je bilo ustanovljeno z namenom, da bi odprlo pot širšemu konceptu »Participatory Library« (sodelujočih knjižnic). V t. i. sodelujočih knjižnicah so uporabniki vabljeni k sodelovanju pri pripravi programa knjižnice v smeri zagotavljanja storitev, ki jih potrebujejo sami. Barbara Fister (2012) je pred kratkim definirala pojem »sodelujočih knjižnic« kot platformo za »ustvarjanje in deljenje kulture«.

Bonfield pravi, da bistvo »sodelujočih knjižnic« ni zgolj v tem, da zadovoljujejo potrebe uporabnikov, ki se pojavijo v knjižnici, temveč v tem, da jim dajo tisto, kar potrebujejo v življenju. Knjižničarji lahko preko sodelovanja ter pogovorov s svojimi uporabniki na novo konkretizirajo vlogo knjižnice, kar je tudi pogoj za uspeh.

Dave Harmeyer v »Radical Trust: A User Librarian Shared Model«, predstavi pojem radikalnega zaupanja kot značilnost knjižnic, ki v odločanje vključujejo svoje uporabnike. Harmeyer trdi, da je prehod na »sodelujočo knjižnico« ključnega pomena za prihodnost knjižnic, saj obravnava več ključnih izzivov, ki ogrožajo njihovo trajnost. Glede na to, da se potrebe uporabnikov v sodobnem času zelo hitro spreminjajo, lahko knjižnice le s sodelovanjem s svojimi uporabniki le-te dovolj hitro zaznajo in se nanje odzovejo. Po Harmeyerju se sodelovanje in zaupanje na vseh področjih delovanja knjižnice kaže v živi, rastoči in spreminjajoči se organizaciji, ki ostaja sinhronizirana s potrebami svojega okolja.

Bistvo »sodelujočih knjižnic« je prepoznavanje novih potreb uporabnikov ter posledično uvajanje ter prilagajanje pravil in uvajanje novih storitev, s katerimi se približajo potrebam svojih članov. In kaj storiti z že dolgo zasidranimi storitvami in nalogami knjižnic, ki ne služijo več skupnosti, kot so nekoč? Ob izginjanju zbirk DVD-jev, raznih tiskovin ter ostalih opredmetenih materialov Ben Malczewski raziskuje psihološki in simboličen pomen fizičnih prostorov ter otipljivih materialov v knjižnicah: »Počakaj, to je moje!«. Ali nas bo zadovoljila knjižnica brez polic in fizičnega materiala, četudi so vse zbirke v elektronskih zapisih dosegljive preko interneta, se sprašuje. Malczewski trdi, da medtem ko se vsebina lahko pretvori v druge nematerialne formate, fizični predmeti dajejo občutek prostora ter samozavedanja. Knjižnica kot skupek fizičnih materialov vzpodbuja inteligenco, raziskovalno delo ter kritično misel. Kljub robustni elektronski zbirki, ki pri pretvorbi iz fizične v elektronske zbirke ne izgubi vsebinske vrednosti, pa po njegovem, zagotovo izgubi simbolično vrednost. Kljub temu verjame, da je tudi v knjižnici brez knjig v materialni obliki mogoče ustvariti pomembne, smiselne prostore.

Pri tem bi se morali vprašati, kaj v knjižnico prinašajo uporabniki. Kaj so prišli v knjižnico počet, s kom so se v knjižnici srečali? Ali se v knjižnico radi prihajajo učiti? Če upoštevamo odgovore na vsa ta vprašanja je povsem mogoče oblikovati in urediti prostor tako, da navdihuje pozitivne zgodbe. Na tej točki postane odstranjevanje polic za ljudi osvobajajoče in ne zastrašujoče.

Krisellen Maloney v delu »Planning Our Future Libraries – Blueprints for 2015« pravi, da bi namesto oblikovanja knjižnic za zadovoljitev potreb zaposlenih, knjižničarji morali oblikovati prostore za izpolnjevanje potreb skupnosti.

Značilnosti sodelujočih knjižnic so:

- Informacije, zapisi in teksti so dostopni preko enotnega sistema iskanja (unified search), ki ga omogočajo splošno sprejeti standardi in licence. Ob vzpostavitvi takšnega sistema se uporaba razširi izven samega fizičnega prostora knjižnice, preko drugih omrežij.
- Uporabniki prepoznajo dejavnosti povezane z ustvarjalnostjo in inovativnostjo kot enako pomembne klasičnim dostopom do raznih zbirk. Temu posledično knjižnice prilagodijo proračun ter opise delovnih mest knjižničarjev. Ko bo delovanje knjižnic usmerjeno v vzpodbujanje ustvarjalnosti, bodo knjižnice več denarja in časa investirale v pomoč bodočim avtorjem in mladim ustvarjalcem pri njihovem delu, da jih bodo znali usmeriti na pot, kjer jih bodo zlahka našli bodoči uporabniki oziroma bralci.
- Ena izmed značilnosti je tudi zagotavljanje storitev v zvezi s hitro rastočimi virtualnimi izkušnjami. Glede na hiter tehnološki napredek imajo do najnovejših tehnologij in s tem povezanih informacij prvi dostop bogati posamezniki in ljudje s pravimi povezavami. Da pa bi se dostop malce uravnovesil, naj bi knjižnice omogočale vsem uporabnikom neomejen dostop do uporabe najnovejših tehnologij ter dostope do virtualnih vsebin in tako obdržale eno svojih prvenstvenih vlog.

V isti študiji Hugh Rundle pravi, da fizičen prostor omejuje knjižničarje pri zadovoljevanju potreb uporabnikov. On vidi svet informacij kot okolje, v katerem se ljudje naselijo, podobno kot v naravnem svetu. V njegovi viziji so knjižničarji strokovnjaki, ki podpirajo in pomagajo tistim, ki iščejo informacije. Kot to na primer počnejo vodniki z obiskovalci narodnih parkov. Tako kot vodniki, ki se sprehajajo po parku in na zahtevo obiskovalcev pomagajo pohodnikom, tako naj bi knjižničarji potovali po informacijskem okolju, delali v kavarnah, obiskovali lokalne obrtnike, se udeleževali javnih prireditev ter zasedanj občinskih svetov in tako preverjali vsa okolja, kjer se lahko pojavi potreba po informacijah.

Po tem modelu se knjižnični prostor (library space) nahaja povsod. Rundle s tem obrne konzervativni koncept knjižničarstva na glavo, ko pravi, da fizična knjižnica (prostor) ni potrebna za delo knjižničarjev. Kot vodniki v nacionalnih parkih, bi bili

tudi knjižničarji zelo prisotni in vidni v svojem okolju, kjer bi lahko nudili takojšnjo pomoč pri konkretnih potrebah, in kar je najpomembneje, bili bi v skupnosti osebno prisotni.

6.2 Izgradnja nove infrastrukture

Vizije predstavljene v "Planning our future Libraries" so daleč od trenutnega stanja knjižnic. Prestavljajo privlačno vizijo o tem, kakšne bi knjižnice v prihodnosti lahko postale, vendar pa je za te spremembe potrebno veliko vsakodnevnega dela znotraj organizacij že danes. Knjižnice ne bodo mogle na novo opredeliti svoje vloge ter se inovirati, če vodstva ne bodo pripravljena posvetiti svojega časa raziskavam in razvoju (Farkas 2010). »Če želiš ustvariti nove storitve in uporabljati nove tehnologije, se je potrebno nečemu odpovedati.« (Farkas 2010) Status quo ne more trajati. Knjižničarji bodo morali vzpodbujati pozitivno kulturo, ki bo vzpodbujala v prihodnost usmerjene spremembe, medtem ko se še vedno srečujejo s pomanjkanjem sredstev in kulturnimi spremembami. Da bi knjižnice uspešno dosegle spremembe, ki so potrebne za uspešno prihodnost, je potrebno nuditi kadru vso podporo pri iskanju novega pomena prostora knjižnice, pomena virov ter storitev (Farkas 2010).

Megan Hodge vidi knjižničarsko stroko prihodnosti prežeto z inovativnostjo in kreativnostjo. Namesto, da bi čakali na predloge raznih zunanjih svetovalcev za preoblikovanje, bi morali vzeti zadeve v svoje roke ter se sami lotiti prenove svojega sistema.

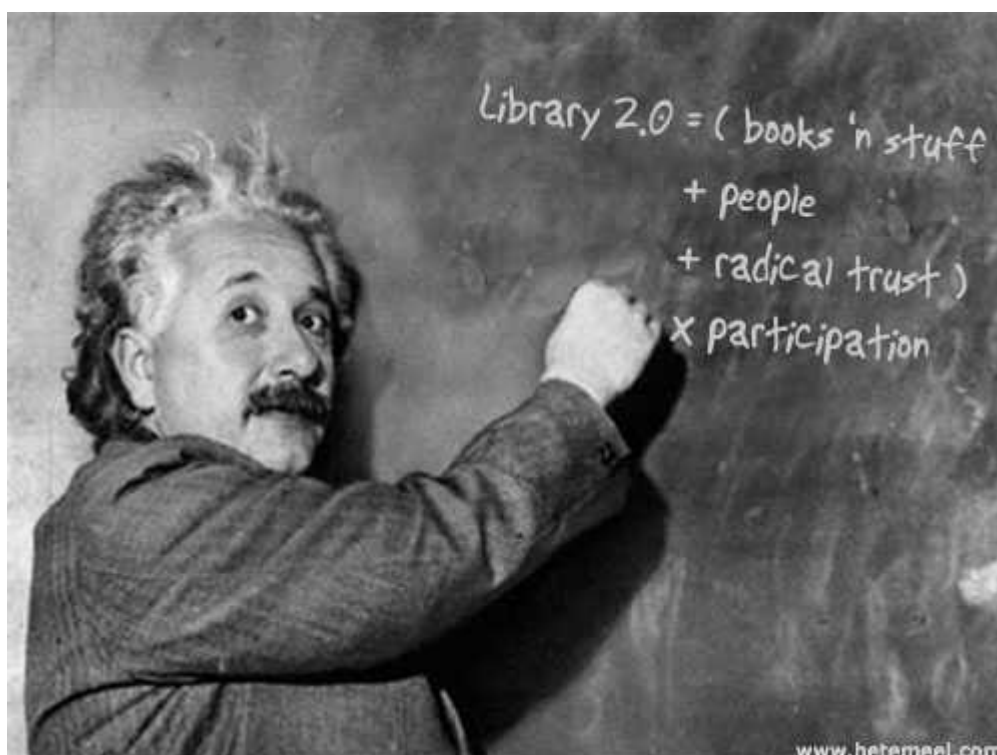
Opuščanje klasičnih storitev knjižnice (izposoja fizičnih knjig) ter s tem narave dela knjižničarjev in uvajanje novih prostih dostopov do informacij, zahteva vrsto novih spretnosti knjižničarskega kadra. Zato Hodge predlaga Google sistem, »20 odstotkov časa«, kar pomeni, da naj bi zaposleni namenili vsaj 20 odstotkov časa nestrukturiranemu in nekontroliranemu raziskovanju in inoviranju. S takšno managersko strategijo kulturnega razvoja bi tlakovali pot do hitrejšega uvajanja sprememb v knjižnice.

6.3 Redefinicija knjižničnih storitev

Marca 2006 je knjižničarka Darlene Ficher na Flickr objavila fotografijo Einsteina, ki je na tablo napisal formulo »Knjižnica 2.0 = (knjige in ostalo + ljudje + popolno zaupanje) x sodelovanje« kot nadgradnjo ideje popolnega zaupanja (radical trust) (Fichter 2006). To kasneje razlaga: »V knjižnicah se je vedno vse vrtelo okoli knjig in

ostalega. Pojem »popolnega zaupanja« in njegova implementacija pri uporabi spletne knjižnice, postavlja delo knjižnic v povsem novo dimenzijo v primerjavi s tem, kar knjižnice počnejo sedaj. Če se držimo načela »popolnega zaupanja«, je sistem delovanja stalno rastoč in spreminjajoč. Tako nimamo milijona uporabnikov oziroma članov, ampak imamo milijon udeležencev in soustvarjalcev. »Popolno zaupanje« je zaupanje družbi (Ficher 2006)«.

Slika 6.1: Formula knjižnice 2.0

Vir: Fichter (2006).

Po principu sodelovalne knjižnice naj bi knjižničarju v sodelovanju z uporabniki skupaj sprejemali odločitve na petih področjih, in sicer na področju referenc, katalogizacije, razvoja zbirk, strateškega načrtovanja in odnosov z javnostmi.

Vodstva knjižnic bi morala resno začeti razmišljati o poglobljenem sodelovanju z uporabniki, saj se bodo le tako lahko učinkovito soočili z grožnjami trajnostnega obstoja knjižnic, ki se odražajo v:

- Disintermediaciji – uporabniki ne potrebujejo več posrednika, da pridejo do informacij, ki jih potrebujejo.
- Spremembah uporabniških navad pri iskanju informacij.

- Demografskih spremembah, ki se odražajo na uporabnikih.
- Občutku, da postaja knjižnica marginalizirana v očeh uporabnikov.
- Nižanju finančnih sredstev.
- Višjih stroških dostopa do vedno novih spletnih virov.
- Rastoči priljubljenosti mobilnih naprav, kot so pametni telefonu in tablični računalniki.

Glede na zgoraj navedene trende, ki predstavljajo grožnjo obstoječi funkciji knjižnice, bo za obstoj dejavnosti potrebna radikalna sprememba v knjižnični stroki.

Na koncu še vedno ne vemo točno, kako bi z uveljavljanjem načela »popolnega zaupanja« igrali vlogo pri zagotavljanju trajnostnega obstoja knjižnic. Vsekakor pa bi s tem pristopom našli odgovore na marsikakšne izzive sodobnega časa, s katerimi se srečujejo knjižnice. Približevanje uporabnikom in njihovo vključevanje v odločevalni proces je edini način, s katerim lahko zagotovijo razvoj knjižnic v smeri zadovoljevanja potreb uporabnikov in si tako zagotovijo nadaljnji obstoj. Google in podobne korporacije so pomen sodelovanja z uporabniki odkrili že pred leti. Tako vključujejo povratne informacije v razvoj svojih produktov in platform namenjenih širši skupnosti potrošnikov. Samo čas bo pokazal ali bo »radical trust« z vsemi svojimi možnostmi postal sine qua non za knjižnice prihodnosti (Leeder in Frierson 2014).

6.4 Knjižnica kot pomemben prostor v digitalni dobi

Lastništvo stvari in naš čustven odnos do njih vpliva na fizično podobo in organizacijo našega prostora. Notranja oprema in namembnost našega bivalnega prostora in delovnih mest, še posebej knjižnic, sta bila zasnovana za in okoli analognih tehnologij. Sedaj se moramo vprašati, kako se prehod na popolnoma digitalizirane vsebine odraža v fizičnem prostoru. Kako bo to vplivalo na podobo naših osebnih in javnih prostorov?

Večino prostora v naših domovih je namenjenega knjigam, cd-jem, dvd-jem, ki dajejo prostoru svoj karakter ter so že del notranjega dizajna prostora. In kaj se zgodi, če se bi naenkrat vse to preprosto izbrisali? Rekonceptualizacija našega dožemanja pojma »vsebine« pomeni novo definiranje funkcionalnosti naših fizičnih prostorov in posledično sprejemanje digitalizacije v naše domove, življenja in knjižnice.

Ko se srečujemo s spremembo ali z izgubo kot v primeru fizičnih knjig, je pomembno, da se zavedamo, da je fizična oblika zgolj neka oblika in del »izkušnje« ne pa sama »izkušnja« (Leeder in Frierson 2014, 34). Prostoru lahko spremenimo namembnost in hkrati obdržimo svojo identiteto. Med procesom virtualizacije vsebin ter sprememb samega koncepta knjižnic, predstavlja največjo oviro knjižničarjem njihov lasten odpor do sprememb. Težko je zanemariti »duha« izginulih fizičnih gradiv. Kakorkoli že, pa izpraznjen prostor na policah ne sme ostati prazen kot nek spomenik izginulim formatom, ampak mora biti izkoriščen za kaj drugega ali celo kaj boljšega. Še več, celoten prostor mora biti načrtovan smiselno kot povezava med različnimi informacijskimi točkami.

Zbirke gradiv v fizičnih oblikah v večini knjižnice zasedejo več kot polovico celotnega fizičnega prostora, vendar pa podatki kažejo, da več kot polovica gradiva nikoli ne kroži oziroma ni izposojena. Odstranitev ali pa samo premik dela gradiva na drugo lokacijo lahko sprostijo prostor za študij, sestanke, inštrukcije ter podobno. V veliko primerih je lahko odstranitev starih gradiv, ki zasedejo veliko prostora, osvobajajoče.

Digitalizacija pomeni veliko pridobitev, če pomislimo, da zagotavlja takojšen dostop do digitaliziranih knjig in člankov, kar lahko pri klasičnem dostopu traja tedne, do nekaterih vsebin pa je praktično nemogoče priti. Čeprav je brskanje po digitaliziranih virih učinkovitejše ter omogoča globlji vpogled v iskano vsebino, pa po drugi strani ne omogoča empirične izkušnje brskanja med policami.

V luči teh sprememb se sprašujemo, kaj je ostalo. Na ravni lokalnih skupnosti, knjižnica odraža naše osebnosti, našo preteklost ter naše težnje. Objektivne fizične karakteristike knjižnic arhetipskih tipov kot so knjige, zelene svetilke, tihi študijski prostori, knjižne police in leseno pohištvo, predstavljajo nek simboličen okvir, medtem ko zaposleni ter pečat lokalnosti, ki se odraža v opreми, dizajnu, dekoraciji ter storitvah, vzbujajo pri obiskovalcih knjižnice čustveni izziv.

Knjižnice so pogosto in zaradi očitnih razlogov postale sinonim za branje in pismenost, ampak pravo poslanstvo knjižnice je vedno bilo ideološko; da navdihuje in olajša učenje, da nadgrajuje znanje ter krepi skupnost. Zato se prostor v knjižnici razlikuje od prostora v skladišču, saj ima svoje vrednote, filozofijo, dušo in duha.

Knjižnica ne nudi le osebnega prostora uporabnikom, ampak je posebljen leksikon lokalne kulture ter človeške izkušnje (Leeder in Frierson 2014, 37).

Tako kot bo prostor v knjižnicah postal multidimenzionalen, tako se bo definicija knjižnice ter tudi njena vsebina, še naprej razvijala in nadgrajevala. Knjige, e-knjige, glasba ter video vsebine predstavljajo pasivne vire informacij, medtem ko se bo v prihodnosti knjižnica razvijala v smer programiranja in programske opreme. To pomeni, da knjižnica ne bo zagotavljala zgolj tihih prostorov za učenje ter razna srečanja uporabnikov, temveč bo nudila aktivne prostore, kjer se bodo uporabniki lahko učili uporabo različne programske opreme, s katero se ustvarjajo nove digitalne vsebine.

6.5 Redefinicija vloge in narave dela knjižničarjev

Prihodnost javnih knjižnic je v storitvah, ki jih ponujajo, ne pa zbirkah, ki jih imajo. V času, ko imamo internet praktično v svojem žepu, leži prihodnost knjižničnih storitev v odkrivanju in razumevanju informacijskega sveta, namesto na preteklem poudarku na shranjevanju in izmenjavi pomanjkljivih informacij in kulturnih artefaktov.

Do sedaj so knjižničarji delali v knjižnicah, ker je to bil prostor, ki je hranil informacije ter svetovno znanje. Toda v samo nekaj desetletjih smo napredovali zbiranja vsebin in zagotavljanja storitev v fizični lokaciji do dostopa do vsebin in informacij ter zagotavljanja določenih storitev na daljavo. Takšna sprememba zahteva temeljit premislek o vlogi knjižnic in knjižničarjev.

Zdaj so informacije na voljo povsod, kjer je omogočen dostop do interneta, kar pomeni, da lahko knjižničarji opravljajo storitve, kjer so potrebne. Ključ do kakovosti knjižničarstva v prihodnje je, da sprejme naslednji drzen korak: če je knjižnica kjerkoli, bi morali biti knjižničarji povsod (Leeder in Frierson 2014, 55).

Ko gre za javne knjižnice je literatura in velika večina knjižničnih storitev ostala prostorsko locirana v knjižnici. Nekatere knjižnice so sicer odstranile svoje informacijske pulte in uvedle uporabo tabličnih računalnikov, s katerimi omogočajo knjižničarjem pomoč uporabnikom na prijaznejši način. Vendar pa to še vedno pomeni, da je vse fizično locirano v knjižnici.

Zagotavljanje spletnih baz podatkov, instant pogovorov in mobilno prijaznih katalogov razširja doseg knjižnice izven njenih zidov. Kljub temu, pa se knjižničarji še vedno zanašajo na navade uporabnikov, in sicer, da le-ti obišejo knjižnico, bodisi fizično ali virtualno. V modernem času se knjižnica nahaja povsod (virtualno), vendar pa knjižničarji še vedno živijo in delujejo zgolj znotraj sten svojih objektov (Leeder in Frierson 2014, 56).

Žal zaradi takšne realnosti knjižnice končajo v neposredni konkurenci z Googlom in drugimi spletnimi iskalniki. Glede na Googlovo velikost, vire ter štartno prednostjo pri spletnih storitvah iskanja, je to tekmovanje, v katerem javne knjižnice ne morejo zmagati.

Informacija, ki je »verjetno« pravilna in priročna, bo vedno prevladala nad informacijo, ki je sicer bolj popolna in zanesljiva, vendar pa je dostop do nje nepriročen. (Dubicki 2010). Resnica je, da se redki posamezniki obrnejo na knjižničarje pri iskanju informacij, če pa lahko samo vprašajo Googla (Stephens 2011). Da bi se izognili soočenju z rezultatom tekmovanja z Googlom in drugimi spletnimi iskalniki, morajo javne knjižnice posodobiti in razširiti sistem zagotavljanja tradicionalnih storitev ter vpeljati nove storitve. To pa vodi v izgradnjo povsem novih tipov knjižničnih storitev.

6.5.1 Vseprisotnost knjižničarjev

Tradicionalni modeli selitve knjižničnih storitev zunaj knjižnice so trenutno obstoječi terenski projekti. To pomeni, da knjižničar potuje v kraje zunaj knjižnice za kratek čas in zagotavlja omejene storitve knjižnice. Na primer, obiski drugih lokacij z bibliobusi, obiski zaporov, obiski invalidnih oseb in podobno. To so sicer pomembne storitve, ampak tudi najboljše terenske storitve še vedno temeljijo na predpostavki, da se vse storitve izvajajo iz fizične knjižnice (Leeder in Frierson 2014, 57).

Seveda knjižničarji naredijo veliko več kot samo shranjujejo in zagotavljajo dostop do informacij. Dobri knjižničarji pomagajo ljudem razumeti in pomagati pri odločitvah, kaj je to, kar dejansko iščejo. Še več, dobri knjižničarji pomagajo ljudem najti stvari, za katere sploh niso vedeli, da jih potrebujejo. In če želimo to doseči, moramo imeti neposreden stik z uporabniki, namesto, da jim zgolj zagotovimo dostop do interneta. Knjižničarji morajo torej biti fizično prisotni, vendar pa morajo imeti na voljo vsa razpoložljiva spletna orodja (Leeder in Frierson 2014, 57).

V mnogih primerih bo fizična knjižnica še vedno ostala ciljna lokacija za študij ter za srečevanje in sodelovanje med uporabniki. Še naprej bodo v knjižnicah svetovali knjižničarji. Vendar pa so v zadnjih letih pričele nekatere knjižnice eksperimentirati z vključitvijo knjižničarjev v druge prostore. Knjižničarji so tako napoteni na druge lokacije, kjer uporabnikom svetujejo, kako priti do določenih informacij, brez da bi jim bilo potrebno obiskati knjižnico. Tako so knjižničarji prisotni v laboratorijih, medijskih redakcijah in drugih raziskovalnih institucijah. Virtualno pa so tako lahko vključeni tudi v razna on-line svetovanja. Takšen sistem postavlja knjižničarja na mesto, kjer se izpostavlja potreba po določenih informacijah ter tako pomaga uporabnikom, da pridejo do pravih informacij, da najdejo prave povezave med informacijami ter da jim pomagajo pri razlagi dobljenih podatkov.

Shumaker (2009) navaja štiri primere Fairfax Media, Univerzo Penn State, korporacijo Mitre in Univerzo Sheffield.

Fairfax, veliki avstralski časopisni založnik, je zaradi krčenja knjižnice knjižničarje preselil v pisarniške prostore, kjer so delali skupaj z novinarji. To je povzročilo tesnejše sodelovanje med knjižničarji in novinarji, ki so ugotovili, da je tak način dela koristnejši za obe skupini. Ko so jim kasneje ponudili možnost, da se vrnejo na svoje stara delovna mesta, so to ponudbo zavrnil.

Na Univerzi Penn State so uvedli prisotnost knjižničarja na vseh predavanjih prvih letnikov tako, da je bil na voljo za pomoč študentom, medtem ko so bili v razredu, s tem je zgradil odnos, ki je trajal do konca študija.

Korporacija Mitre, ki se ukvarja z dejavnostjo raziskav in razvoja, je preselila enega od svojih knjižničarjev iz knjižnice v glavni raziskovalni oddelek, kjer je prisostvoval na sejah in posvetovanjih.

Na Univerzi v Sheffieldu pa so preselili knjižničarje v bolnišnico za pomoč medicinskim sestram in študentom pri iskanju raznih informacij, namesto da bi jih pustili čakati nanje v knjižnici.

6.5.2 Redefinicija vloge in narave dela knjižničarjev

Za javne knjižnice je toliko težje definirati zunanje potrebe po knjižničarjih, saj se težko primerjajo s specialnimi ali študijskimi, kjer je lažje določiti število potencialnih uporabnikov, ki potrebujejo točno določene informacije. Uporabniki javnih knjižnic

se lahko pojavijo v vsakem trenutku, od vsepovsod in iščejo vse mogoče informacije. Zato je še toliko težje določiti, kako naj bi model mobilnega knjižničarja deloval.

Ena izmed idej je v primerjavi s čuvaji narodnih parkov, ki opravljajo vrsto nalog povezanih z oskrbo parkov, izobraževanjem javnosti ter informiranjem. Čuvaji torej pomagajo in informirajo na licu mesta in ne sedijo v pisarnah in čakajo na obiskovalce, da se nanje obrnejo z vprašanji. To pa predstavlja konstruktiven model mobilnega knjižničarja v javnih knjižnicah, saj zadovolji sledečih pet kriterijev:

- Vodenje (smernice)

Svet informacij vsebuje obilo čudes, pogosto razpršenih na stotine, tisoče ali milijone spletnih mest (tako fizičnih in virtualnih). Ljudje imajo že skoraj takojšen dostop do neizmerno več informacij, kot je sploh lahko hranjenih v zgradbi knjižnice. Da pa bi ljudje resnično lahko občudovali te čudeže, potrebujejo vodnika. Tako kot vodniki v parku vzdržujejo poti ter pomagajo obiskovalcem, tako knjižničarji pomagajo uporabnikom pri iskanju pravih poti skozi nešteto informacij, simbolov in dezinformacij. V nekaterih primerih to pomeni iskanje najvarnejše in najlepše poti do informacij. V drugih primerih pa se je potrebno z uporabnikom pogovoriti, poglobiti v njihov problem, izvedeti, kaj želijo najti in jim svetovati, kaj storiti, ko pridejo do razpotja (Leeder in Frierson 2014, 58).

- Personalizacija

Vodniki v parku svetujejo obiskovalcem glede ne oceno njihove fizične pripravljenosti, ciljev in opreme. Knjižničarji pa svetujejo javnosti, lokalnim podjetnikom in drugim uporabnikom s svojimi specifičnimi potrebami. Včasih lahko pomagajo takoj, drugič pa je potrebno zadevo bolj raziskat ter uporabniku v določenem času priskrbeti vrsto informacij, kot so sezname raznih virov, knjig ter drugih predlogov in nasvetov.

- Bližina

Vodniki v parku niso samo na voljo prek spletne strani ali telefonske linije. Večino dela, kot je vodenje, izobraževanje ter pomoč ljudem, je opravljeno iz oči v oči, ko potujejo skozi park. Vrednost osebnega stika pri reševanju problemov,

izmenjavi idej in v razumevanju resničnih potreb ljudi, je že dobro uveljavljena (Purdy 2011; Siegel 2012).

Nedavne raziskave kažejo, da osebni stik s knjižničarjem pri iskanju informacij ni samo koristen, temveč je celo zaželen pri večini uporabnikov knjižnic, celo pri dodiplomskih študentih (Sobel 2009).

Mobilno knjižničarstvo zagotavlja osebni stik z uporabniki na različnih javnih mestih in če je le mogoče, tudi na domovih uporabnikov.

- Vidnost

Vodniki v parkih nosijo prepoznavne uniforme. Prepoznavnost pa je zelo pomembna tudi za knjižničarje, saj se mora javnost zavedati obstoja knjižničnih storitev. Tako lahko poskrbijo za fizično vidnost z oblačili, priponkami in podobnim, virtualno pa lahko svojo prisotnost označujejo z uporabo geolokacije in z uporabo funkcije »check in«, s katero označijo lokacijo, kjer se nahajajo.

Knjižničarji bodo morali izboljšati tudi svojo socialno prepoznavnost s krepitvijo odnosov s ključnimi ljudmi in organizacijami, kot so lokalni novinarji, vplivni lastniki podjetij ter z drugimi vladnimi in javnimi institucijami.

- Zagotavljanje takojšne vsebinske pomoči

Najbolj pomembna stvar mobilnega knjižničarstva je zagotavljanje svojih storitev in pomoči v realnem času. Vodniki pomagajo obiskovalcem iskati poti v parku vsak dan ter jim pomagajo pri razumevanje ekologije in drugih zadev na območju, kjer se nahajajo. Tako mobilni knjižničarji pomagajo na primer lastniku trgovine v njegovi trgovini, lokalnemu zgodovinarju na licu mesta, ki ga raziskuje, neodvisnemu raziskovalcu pa na primer pri iskanju virov, ki so na razpolago znotraj njegovega doma (Leeder in Frierson 2014, 60).

Pojav modela mobilnega knjižničarstva prinaša nove priložnosti in tudi tveganja. Pojavlja se vprašanje financiranja, politične podpore in strokovnih standardov. Vsekakor pa je prvi in najpomembnejši dejavnik tveganja slaba izvedba. Model mobilnega knjižničarja ne pomeni zgolj, da knjižničarja prestavimo izza mize v knjižnici v nek prostor javne sfere. Mobilni knjižničar naj bi bila oseba, ki bi znala

presoditi in predvidevati, kje in kdaj se bodo pojavile potrebe po njegovih storitvah ter nato zagotoviti svojo prisotnost ob pravem času na pravem mestu..

Uvedba takšnega modela knjižničarstva bi imela globoke politične posledice za financiranje in podporo javnih knjižnic. Tradicionalno so knjižnice ocenjene na podlagi velikosti in kakovosti njihovih zbirk, števila obiskovalcev in števila izposojenih knjig. Pri mobilnem modelu pa je merjenje katerekoli od teh stvari nemogoče. Dejansko takšne meritve ne bi bile več smiselne.

Zaradi različnih virov literature in kakovostnih informacij, ki so brezplačno na voljo na spletu in obravnavajo mobilno knjižničarstvo fizičnih in digitalnih zbirk, ki bi jih zagotavljala knjižnica, sploh niso več pomembne. Vendar pa ob dejstvu, da je za javno financiranje knjižnice pogoj obstoj fizične zbirke, postane politično težko najti opravičilo za zagotavljanje financiranja javnega knjižničarstva.

Knjižnica tako postane nevidna, vendar hkrati tudi pomembnejša zaradi spremenjene narave informacijske družbe Bosanquet 2010 in Scheinfeldt 2012 (Leeder in Frierson 2014, 62).

6.5.3 Strokovne spretnosti in znanja knjižničarjev prihodnosti

Projekcije predvidevajo, da bodo osebne mobilne naprave do leta 2025 postale glavna informacijska orodja. Brez širokega poznavanja in usposobljenosti knjižničarjev pri uporabi mobilnih naprav in različnih platform mobilni le-ti svojega dela ne bodo mogli dobro opravljati. Široka tehnična znanja uporabe elektronski naprav in virov bodo osnova za njihovo delo. Knjižničarji bodo morali znati uporabljati različne naprave, operacijske sisteme, aplikacije in podobno. To seveda vključuje tako uporabo knjižničnih mobilnih naprav in računalnikov kot uporabo raznih osebnih naprav uporabnikov.

Kakovost tovrstne knjižnične storitve bo imela trajen vpliv na javno mnenje glede pomena javnih knjižnic. Strokovna usposabljanja bodo morala knjižničarstvo povezovati z informacijsko znanostjo. Moč tradicionalnih veščin in znanj kot na primer poznavanje literature, bodo še naprej cenjene, vendar le v povezavi s prefinjenim poznavanjem in razumevanjem informacijske tehnologije, močnimi raziskovalnimi oziroma iskalnimi sposobnostmi, predvsem pa s sposobnostjo

povezovanja z ljudmi ter razvijanjem odnosov z različnimi skupinami prebivalcev ter posamezniki (Leeder in Frierson 2014, 64).

Vse te spremembe kažejo na večje spremembe pri načinu vodenja in izbiri osebja v knjižnicah. Ko posamezne vloge izginjajo in se pojavljajo nove, je zelo mogoče, da se bodo posledično spremenile tradicionalne hierarhične vloge knjižničarjev, pri katerih nižji knjižničarji asistirajo višjim, nad katerimi obstaja še več nivojev starejših knjižničarjev.

Brez obtoka fizičnih zbirk bo veliko tradicionalnih transakcij v knjižnicah izumrlo. Zaradi nove narave dela knjižničarjev, pa se od njih v prihodnosti pričakuje več znanja in zahtevajo višje kvalifikacije, hkrati pa se krepi njihova samostojna in mobilna vloga.

Na koncu se odpira vprašanje pojma delovnega časa. Pri »Gosford Library Service« so ugotovili, da če se storitev zagotavlja na kraju, ki je najbolj primeren za vaše stranke (ali potencialne stranke), lahko to pomeni začetek dela ob 5:30 (Flores 2002). Zagotavljanje storitev na športnem dogodku, kot je na primer igra kriketa, pa lahko pomeni, da se delovni dan zaključi šele v poznih večernih urah. Vse to pa odpira nova vprašanja glede prisotnosti na delu, plačila nadur, družinam prijaznih urnikov, ki bodo vključevali tudi razne kompromise (Leeder in Frierson 2014, 65).

7 Izziv financiranja

V letu 2015 (torej že sedaj) ne bo važno, kako bo javna knjižnica izgledala, kaj ponujala, kakšen bo obrat gradiva ali kakšni naj bi bili programi v letu 2015. Kar je pomembno, je, kako za delovanje zagotoviti finančna sredstva (Leeder in Frierson 2014, 83).

Zgodovina financiranja knjižnic priča tako o zasebnem tipu financiranja kot tudi o javnem financiranju iz davkov, glede na njeno nalogo opravljanja javne službe (Akst 2012). Vsak model financiranja omogoča financerjem dostop do zbirk in storitev s člansko izkaznico. V najzgodnejšem času je članska izkaznica privatnim mecenom omogočala dostope do redkih zbirk, ko pa so k financiranju pristopile lokalne skupnosti, so začele podpirati širši javni dostop do obsežnejših zbirk ter zagotavljati bolj izobraženo delovno silo. Dejstvo pa je, da je se je v tristoletni zgodovini ameriških knjižnic, državna podpora knjižnicam pojavila šele v zgodnjih letih dvajsetega stoletja s progresivno idejo, da mora vlada financirati vrsto javnih služb, med drugim tudi knjižnice (Holley 1983 v Leeder in Frierson 2014, 83).

Kot pri veliko drugih institucijah iz obdobja gospodarske rasti, ko so se večale investicije v javne službe, se relativno majhna davčna območja, od koder se napajajo knjižnice, geografsko prekrivajo. Vsako območje ima svoj edinstven davčni sistem, ki oblastem ponekod omogoča zaračunavanje davka iz premoženja, drugje obračunavajo prometni davek, spet v drugje poznajo obdavčitve plač ali pa je davek sestavni del pristojbin in raznih taks.

Kljub temu da ima nekaj zveznih držav v svojih proračunih postavko financiranja javnih knjižnic, to še vseeno ne pomeni jamstva za njihov trajni obstoj. Knjižnice namreč nimajo enakega statusa, kot ga imajo na primer šole in druge izobraževalne institucije, zato so povsem odvisne od vsakoletnih proračunskih nihanj. V vsakem primeru je državna pomoč knjižnicam dodeljena v obliki donacij ali pa je določena na osnovi števila prebivalstva.

Medtem ko je izvajanje programov iz Inštituta za storitve muzejev in knjižnic (IMLS) in ameriškega ministrstva za šolstvo bistven pogoj za financiranje iz zveznih sredstev, pa obstoječ sistem financiranja, ko se glavni vir financiranja veže na prebivalstvo ali lokalno gospodarstvo, ne zadostuje vsem potrebam po finančnih sredstvih. Glede na

to, da je financiranje s strani države omejeno na par dolarjev na prebivalca in prepuščeno lokalni skupnosti, to potem pomeni, da so uporabniki s svojo člansko izkaznico omejeni zgolj na njeno uporabo v lokalni javni knjižnici, od koder je financirana.

Kot smo videli v času nedavne recesije, je brez raznolikega toka financiranja iz več virov (Hussey in Velasquez 2011), financiranje knjižnic povsem odvisno od lokalne in regionalne politike (Lance, Hofschire in Daisey 2011).

Ameriške javne knjižnice se zavzemajo, da bi do leta 2025 spremenili sedanji ad hoc sistem lokalnega, državnega in zveznega financiranja, ki bi presegl določila lokalnih davčnih zakonodaj. Z uvedbo nacionalne knjižnične kartice (National Library Card), ki promovira pojem splošnega dostopa do informacij, bi z drugačnim modelom financiranja z eno izkaznico uporabnikom omogočili koriščenje storitev vseh knjižnic po državi. To pa se lahko doseže le z reorganizacijo virov financiranja s strani države, s strani korporacij ter s strani privatnega sektorja. Poudarek bi moral biti na okrepljeni podpori vlade knjižnicam na vseh področjih. Prav tako predlagajo spremembe davčne zakonodaje, v kateri bi bile donacije knjižnicam priznane kot davčne olajšave. S temi ukrepi bi jasneje začrtali trajnostni razvoj in obstoj knjižnic (Leeder in Frierson 2014, 85).

V Sloveniji se model financiranja ni spremenil že od začetka obstoja neodvisne Slovenije. Obstoj javnih knjižnic v Sloveniji je trenutno zagotovljen z zahtevami Zakona o lokalni samoupravi, ki pogojuje obstoj občine z zagotavljanjem javne knjižnične službe oziroma knjižnice. Slovenska zakonodaja določa tudi obveznost financiranja knjižnic lokalni skupnosti. Podatki, ki smo jih navedli v poglavju 4.2 te naloge kažejo, da v Sloveniji lokalna skupnost prispeva 82 odstotkov proračuna splošnih knjižnic, dva odstotka knjižnice pridobijo s strani ministrstev oziroma države, preostalih 16 odstotkov pa zagotovijo z lastnimi viri.

Financerji, tako lokalne skupnosti kot država, se morajo pretehtano in proaktivno odločati, katero dejavnost naj podprejo in zakaj. Zato potrebujejo argumente pa tudi znanje in vizijo, kaj je za lokalno skupnost in kaj za državo pomembno. Potrebno je pretehtati stroške in koristi in se odločati za največje koristi glede na stroške. Prepoznavanje ekonomske vrednosti knjižnic, poleg socialne, kulturne in izobraževalne, je pomembno za stabilno financiranje njihove dejavnosti. Čeprav

uporabniki priznavajo knjižnicam pomembno vlogo, je vendarle ta še močno podcenjena. Vendar pa bi morale biti knjižnice tako kot tudi drugi javni zavodi sposobne prikazati svojo vrednost in tudi z ekonomskimi atributi utemeljiti ekonomski vpliv in koristi za davkoplačevalce (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Po drugi strani je z vidika gospodarske krize, manjšanja kupne moči prebivalstva, pojava vedno večje revščine in socialne šibkosti splošnim knjižnicam ekonomsko okolje pravzaprav tudi »naklonjeno«. Kot nepridobitne organizacije v javnem interesu lahko namreč s svojimi storitvami za vse državljane prav v teh kriznih časih zagotavljajo enakopraven dostop do dobrin, kot so informacije, učenje, znanje, možnost vključevanja v različne interesne skupine, kvalitetno preživljanje prostega časa itd. Manjša kupna moč, revščina in socialna šibkost povzročajo še večjo izključenost posameznika in knjižnica je pravzaprav edini demokratični prostor neomejenega dostopa do kulture in znanja v lokalnem okolju, ki mora prepoznavati te skupine ter skrbeti za programe tako za odrasle kot otroke in mladino (Neskončne poti splošnih knjižnic 2012).

Ne glede na spremembe, ki jih prinaša informacijska doba ter glede na pojav raznih elektronskih virov, pa so sredstva, ki jih pridobivajo knjižnice za nakup gradiva tako s strani države kot s strani lokalnih skupnosti, vezana na nakupe točno določenega gradiva. Pogodbe o financiranju z občinami ter razpis za nakup gradiva, ki ga vsako leto objavi ministrstvo za kulturo, jasno navaja, da se morajo sredstva porabiti za nakup klasičnih knjig. Naša zakonodaja, razni pravilniki ter poslovniki niso prilagojeni hitro spreminjajočem se informacijskem okolju, ki bi vodstvom knjižnic zagotavljalo bolj avtonomno odločanje pri nakupu nosilcev virov informacij. Knjižnice so tako v skladu s svojimi finančnimi zmožnostmi ter iskanjem partnerjev v lokalnem okolju prepuščene same sebi pri iskanju sredstev za zagotavljanje dostopa do raznih elektronskih virov in baz svojim uporabnikom. S strani države so za te vire dodeljena zanemarljiva sredstva.

Glede na to, da živimo v globalnem svetu, kjer smo obkroženi s poplavo elektronskih naprav, s katerimi lahko kadarkoli in kjerkoli dostopamo do vseh informacij, ki jih medmrežje ponuja, bi se morala temu čimprej prilagoditi tudi slovenska zakonodaja. Pomembno je, da zakonodaja ne predpisuje natančno, kaj in kako nabavljati, temveč,

da zagotovi sredstva, s katerimi nato knjižnice same razpolagajo ter omogočajo dostope do raznih virov informacij na različnih nosilcih glede na potrebe uporabnikov.

8 Izziv vodenja

Univerzitetne in javne knjižnice po vsem svetu se srečujejo z izjemno konkurenčnim okoljem, v katerem se vodstveni kader srečuje z vedno novimi izzivi. Izjemno hiter tehnološki napredek, vedno večji rezi v financiranju, zahteve po vedno novih znanjih in sposobnostih zaposlenih, iskanjem novih partnerstev ter zagotavljanjem novih storitev, ki bodo zadovoljile vedno nove potrebe uporabnikov, so izzivi, na katere morajo najti odgovore knjižnični managerji. Zaradi vseh sprememb v okolju ter zaradi tehnološkega napredka, se srečujejo tudi s hitrimi spremembami v navadah uporabnikov pri iskanju informacij, kar pomeni, da se ruši tradicionalna vloga knjižnic in managerji so se v tem trenutku znašli na čelu zelo kompleksnih institucij, ki jim morajo najti novo vlogo pri informiranju uporabnikov.

Zaradi izjemno kompleksne situacije, v kateri so se znašle knjižnice, pa se managerji lahko vse prehitro ujamejo v past reševanja trenutnih problemov in tako zanemarijo dolgoročen razvoj. Ravno v tem pa je razlika med managerji in voditelji. Managerji se ukvarjajo s sprotnim reševanjem problemov, medtem ko se voditelji osredotočajo na prihodnost. S postavitvijo jasnih ciljev in z jasno vizijo razvoja knjižnic v prihodnosti, sprejemajo ukrepe v skladu s svojim akcijskim načrtom, ki vodi k doseganju zelenih ciljev. Kot je zapisal upokojeni direktor knjižnice David Keser, managerji zaradi enega drevesa ne vidijo gozda. Voditelji imajo pregled nad celotno sliko ter upravljajo z vsemi viri tako, da se uspešno soočajo tako s kratkoročnimi kot dolgoročnimi izzivi. Spremembe zanje predstavljajo nove priložnosti in ne grožnje obstoječim strukturam.

Žal pa vsi direktorji knjižnic niso tudi voditelji. Vsi smo že slišali za direktorje, ki so praktično nevidni, introvertirani, se skrivajo v svojih pisarnah ter praktično nimajo stika z drugimi v organizaciji. Profesor komunikologije iz Michiganske univerze Peter G. Northouse pravi, da so takšni ljudje voditelji oziroma direktorji knjižnice zgolj na podlagi funkcije, ki jo zasedajo v organizaciji, ne pa po naravi njihovega delovanja. Obstajajo pa tudi direktorji, ki izražajo voditeljski značaj le znotraj knjižnice, ne pa

širše, pa tudi direktorji s širšim pogledom, ki nastopajo kot voditelji znotraj knjižnice in pa tudi v širšem okolju.

Če se osredotočimo na pomembnost vodenja, je dejstvo, da je tej večini večja pozornost namenjena v ZDA in v nekaj manjši meri v Veliki Britaniji kot pa po drugih državah. Kljub temu to ne pomeni, da je o tem manj govora v drugih državah, je pa dejstvo, da ZDA temu povečajo največ pozornosti. V povezavi s tem se je razvila prava industrija. Učenja vodstvenih veščin nudijo razni instituti, razne organizacije povezane z univerzami, učni centri z organizacijami raznih konferenc, tečajev, učnih programov delavnic, okroglih miz, blogov in podobnega. Cilj vse te industrije je, kar velja tudi za področje knjižničarstva ter informacijske znanosti, naučiti ljudi vodenja s predpostavko, da je mogoče vzgojiti učinkovite voditelje.

LIBER (Association of European Research Libraries) se vedno intenzivneje vključuje v razvoj vodstvenih karakteristik za naslednjo generacijo vodstvenega kadra. Srečujejo se namreč s pomanjkanjem kadra, ki je voljan ter pripravljen prevzeti vodstvene položaje v raziskovalnih knjižnicah prihodnosti. Da bi preseгли to pomanjkanje, Julien Roche, predsednik odbora za organizacijo ter človeške vire predlaga, da morajo knjižnice »pozabiti na tradicionalen profil direktorja, v korist širše, mednarodno usmerjenega voditelja«. Večji poudarek morajo posvečati preoblikovanju, dosežkom ter ljudem, vodstvene lastnosti direktorjev pa morajo odražati določen nivo čustvene inteligence, zaupanje podrejenih, integriteto, inovativnost in podjetnost v sodelovanju z drugimi institucijami ter posamezniki v okolju. Uspešni voditelji oziroma direktorji morajo biti kreativni in morajo znati razmišljati drugače in videti stvari, ki jih drugi ne vidijo za tlakovanje uspešne poti v prihodnost. S takšnih pristopom jim bodo drugi nato sledili (Hernon in Pors 2013, 201).

Slovenske splošne knjižnice so leta 2013 objavile Strategijo razvoja slovenskih splošnih knjižnic, v kateri so se dotaknile tudi vloge vodenja knjižnic. V strateškem cilju pod številko dve so zapisali »Strateško vodenje in upravljanje v času sprememb« ter cilj opisali:

»Upravljanje in vodenje splošnih knjižnic sta pomembna dejavnika za uspešno (»delati prave stvari«) in učinkovito (»delati stvari prav«) poslovanje ter uveljavljanje splošnih knjižnic v sodobni družbi. Strategija predlaga v naslednjih letih organiziran

pristop k pridobivanju znanj s področja poslovnih ved: raziskovanje notranjega in zunanjega okolja knjižnice, strateško načrtovanje in postavljanje ciljev, kadrovski, finančni, investicijski, marketinški menedžment, izvajanje in merjenje storitev, vrednotenje rezultatov, upravljanje s spremembami itd«.

Kot ukrep pa zapisali:

»Vzpostavitev sistema izobraževanja za direktorje in srednji menedžment splošnih knjižnic«.

Kljub temu da je v Sloveniji z zakonodajo marsikaj precej formalizirano, kar postavlja direktorje knjižnic v vnaprej določene okvire oziroma jim določa omejitve, je njihova vloga še vedno zelo pomembna.

Če primerjamo z ZDA, kjer vodstvene kadre namensko izobražujejo vnaprej in vzgajajo v duhu vodenja v smislu iskanja novih poti ter inovativnosti, se v Sloveniji še naprej srečujemo z bolj okostenelim sistemom, kjer je pomembneje, da direktorji delujejo v skladu s sistemom oziroma ustaljeno prakso.

Deloma vzrok za to tiči tudi v naši zgodovini ter sistemu, v katerem smo živeli desetletja, kjer nismo poznali prostega trga, konkurenčnega okolja in boja za preživetje na trgu. V sodobnem času, pa se zaradi globalizacije ter splošno dostopnega informacijskega sistema, knjižnice na najbolj očiten način srečujejo z vsem naštetim.

V Sloveniji Zakon o knjižničarstvu natančno določa, kako se imenuje direktor knjižnice, o imenovanju pa odloča svet zavoda, ki ga imenuje lokalna oblast. Kljub izredno težavnemu obdobju za knjižnice, ki iščejo novo vlogo v informacijski družbi, pa dosedanja praksa pri izbiri vodstvenega kadra kaže, da se lokalna skupnost tega problema še ne zaveda in mu še ne posveča pozornosti.

9 Sklepne ugotovitve

Magistrsko nalogo sestavlja deset poglavij, v katerih vsako predstavlja zaključeno celoto. V uvodnih poglavjih je najprej orisan slovenski sistem knjižničarstva, hkrati z razvojem slovenskih splošnih knjižnic ter slovensko zakonodajo. Zakonodaja v Sloveniji namreč natančno določa pogoje za izvajanje knjižnične javne službe, določa tipe knjižnic, njihove naloge ter način financiranja. Zelo natančno določa tudi pogoje za imenovanje direktorjev in članov svetov splošnih knjižnic kot tudi nadzornih organov.

V ZDA zakonodaja tako natančno ne uokvirja pogojev za ustanovitev in delovanje javnih knjižnic, ampak je to prepuščeno pristojnosti vsake zvezne države posebej, kar je opisano v tretjem poglavju naloge. Zakonodajni okvir predstavlja zgolj 20. poglavje Zakonika Združenih držav Amerike (US code), določbe Zakona o storitvah knjižnic in muzejev ter zakonodajni okvir posameznih zveznih držav. Ureditev organizacije knjižnic je torej prepuščena vsaki zvezni državi posebej. Kljub temu ne moremo trditi, da ima petdeset držav ZDA petdeset različnih, edinstvenih načinov upravljanja knjižnic, pač pa obstaja veliko različnih sistemov ureditve knjižnične dejavnosti.

Kljub temu pa v Združenih državah Amerike uspešno deluje krovna organizacija za podporo muzejem in knjižnicam, in sicer »Institute of Museum and Library Services« (IML), ki predstavlja državno podporo 123.000 knjižnicam v Združenih državah Amerike. Njihovo delovanje je usmerjeno k spodbujanju knjižnic, k iskanju inovacij, novih storitev, vzpodbujanju vseživljenjskega učenja ter drugim oblikam kulturnega in javnega delovanja. Poleg financiranja raznih dejavnosti s svojo razvojno politiko in ciljno usmerjenimi raziskavami pomagajo knjižnicam k implementaciji in oblikovanju koristnih storitev za lokalne skupnosti in posameznike. Podatki kažejo, da Združene države Amerike poznajo enake tipe knjižnic kot Slovenija in nenazadnje preostanek Evrope.

V Sloveniji Center za razvoj knjižnic pod okriljem Narodne in univerzitetne knjižnice zbira in obdeluje natančne podatke o stanju knjižnic v Sloveniji. Posebno skrb posvečajo enotni metodologiji zbiranja podatkov, pri čemer se opirajo na mednarodni standard za knjižnično statistiko ISO 2789: Information and documentation – International Library Statistics. Na ta način dosežejo mednarodno primerljivost podatkov z drugimi splošnimi knjižnicami po svetu (Narodna in univerzitetna knjižnica 2015). Raziskavo o javnih knjižnicah v ZDA (PLS – Public Libraries Survey) letno izvaja Inštitut za storitve muzejev in knjižnic (IMLS – Institute of Museum and Library Services).

Tako v Združenih državah Amerike kot tudi v Sloveniji, je pravica vsakega državljana dostop do vseh informacij, ki jih nudi javna knjižnica, kar je bistvo izvajanja javne službe knjižnice. Knjižnice za svoje uporabnike zagotavljajo informacije v različnih oblikah in zapisih kot na primer tiskano gradivo, ki je na voljo za izposajo na dom, dostop do interneta, dostop do raznih vrst avdio ali video zapisov, dostop do periodike in organizacijo dogodkov ter izobraževanj, ki jih za uporabnike pripravlja knjižnica.

V nadaljevanju naloge sledi primerjava kazalcev uspešnosti med knjižnicami v obeh državah. Da bi lahko realno primerjali pogoje za delovanje in izvajanje storitev splošnih knjižnic v Sloveniji in ZDA, smo izbrali tri ključna področja: uporabo knjižničnih storitev, vire financiranja knjižnic in kadrovske vire. Za vsako od področij smo primerjali ključne kazalce, ki so mednarodno priznani in primerljivi. Nujen pogoj je bila tudi razpoložljivost podatkov, zbrana po enaki metodologiji.

Pri preučevanju podatkov, ki pričajo o številu javnih knjižnic oziroma o pokritosti in dostopnosti javnih knjižnic prebivalcem, podatki kažejo na primerljivo število knjižnic v obeh preučevanih državah. Glede same pokritosti mreže izvajanja dejavnosti splošnih knjižnic pa ugotavljamo, da je pokritost v Sloveniji boljša in sicer 99-odstotna v primerjavi z Združenimi državami Amerike, kjer je le-ta 96-odstotna. To razliko gre verjetno pripisati veliki geografski razsežnosti ter izjemno redki poseljenosti nekaterih delov Združenih držav Amerike, kjer se javna služba zaradi različnih razlogov ne izvaja.

Glede na to, da slovenska zakonodaja določa, da mora vsaka občina zagotoviti tudi knjižnico svojim občanom in da ima Slovenija občine z izredno malo prebivalci,

podatki kažejo, da v Sloveniji zagotavlja ena splošna knjižnica javno službo povprečno 35.535 prebivalcem. V Združenih državah Amerike so podatki primerljivi, saj je v povprečju ena javna knjižnica namenjena potrebam 35.587 prebivalcem. Vendar pa je tukaj zanimiva primerjava števila potencialnih uporabnikov na krajevno knjižnico. V Sloveniji ena krajevna knjižnica zagotavlja storitve splošne knjižnice za 7.468 prebivalcev, medtem ko ena enota javne knjižnice v Združenih državah Amerike 18.458 prebivalcem. Če torej ugotovitve preslikamo na slovenske razmere, to pomeni, da v Združenih državah Amerike ena krajevna knjižnica izvaja storitve splošne knjižnice za 2,5-krat večjo populacijo.

Naslednji proučevani kazalnik priča o obisku javnih knjižnic. Podatki o obisku v proučevanem obdobju kažejo, da je obisk slovenskih splošnih knjižnic na potencialnega uporabnika v obdobju 2009–2013 naraščal, medtem ko je v ZDA trend števila obiskov na prebivalca ravno nasproten in upada. Ob tem je potrebno pojasniti, da obe statistiki upoštevata le fizični obisk, zato je potrebno biti pri analiziranju podatkov o obisku previden. Kakorkoli že, najnovejši dostopni podatki kažejo skoraj identičen podatek za obe državi, ki v povprečju beležita nekaj manj kot pet obiskov na prebivalca letno.

Tako slovenske kot ameriške knjižnice so v zadnjem desetletju svoje storitve delno preselile tudi na splet. Opaziti je trend večanja virtualnega obiska knjižnice, predvsem obisk spletnih storitev preko interneta in izposoja e-literature od doma, kar se odraža v padcu fizičnega obiska.

Eden izmed pomembnejših kazalnikov je nedvomno podatek o knjižnični zbirki ter izposoji. Knjižnična zbirka slovenskih splošnih knjižnic je svojim uporabnikom v letu 2013 nudila dostop do 11,6 milijona enot knjižničnega gradiva, kar pomeni 5,5 enote na prebivalca Slovenije. Knjižnične zbirke splošnih knjižnic v ZDA so v letu 2013 obsegale 821,3 milijona enot, kar pomeni 2,6 enote na prebivalca. To pomeni, da slovenske knjižnice še vedno nudijo več gradiva kot knjižnice v Združenih državah Amerike, kar se posledično odraža tudi pri podatkih o izposoji gradiva. Primerjava kazalca izposoje v obeh državah kaže, da je izposoja na člana v Sloveniji za 4,6 enote na prebivalca višja kot v ZDA. Podatki kažejo, da izposoja na prebivalca v zadnjih letih v Sloveniji še vedno narašča, medtem ko je trend v ZDA obraten.

Javne knjižnice tako v Sloveniji kot v Združenih državah Amerike se v skladu s svojim poslanstvom trudijo svojim uporabnikom zagotavljati dostope do vedno novih informacij. Tako služijo kot dragoceni učni prostori v svojih lokalnih skupnostih, ki povezujejo in nudijo razne druge dopolnilne programe svojim uporabnikom. V ZDA se v te dopolnilne programe vključuje 96,5 milijonov uporabnikov. Kot podpora razvoju knjižnic tudi v smeri prostora za druženje in preživljanje prostega časa, se so se knjižnični programi razvili do te mere, da se je obisk teh dogodkov od leta 2006 povečal za 28,6 odstotkov (Institute of Museum and Library Services 2016).

V Sloveniji je prireditve, izobraževalne dogodke in druge aktivnosti, ki so jih za uporabnike organizirale splošne knjižnice v letu 2013, obiskalo 883.688 obiskovalcev.

Primerjava podatkov kaže, da obisk prireditev na prebivalca v ZDA v zadnjih letih praktično stagnira, medtem ko obisk prireditev v Sloveniji počasi narašča. Primerjava podatkov obeh držav kaže, da je obisk prireditev, ki jih pripravljajo slovenske splošne knjižnice na prebivalca, večji kot v ZDA.

Eden izmed kazalnikov, ki jih merijo knjižnice je še vedno dostop do računalnikov, čeprav ima osebni računalnik ali drugo pametno napravo že praktično vsak in zato uporaba knjižničnih računalnikov upada. Vseeno pa kazalec števila računalniških mest za uporabnike na potencialnega uporabnika kaže število javno dostopnih računalniških delovnih postaj na 1000 potencialnih uporabnikov.

V ZDA je bilo v letu 2013 0,88 računalnikov na 1.000 prebivalcev, medtem ko v Sloveniji 0,73, kar kaže, da so ameriške splošne knjižnice znatno boljše opremljene z računalniki kot slovenske.

Vendar pa lahko predvidevamo, da bo ravno zaradi dostopnosti računalniške opreme ter dejstva, da knjižnice omogočajo dostope do interneta v svojih prostorih tudi preko naprav, ki jih uporabniki prinesejo s sabo, ta kazalnik dobil novo vsebino. Kot na primer beleženje sej preko knjižničnih strežnikov (kar v ZDA že beležijo), saj zgolj podatek o fizični uporabi računalnika v knjižnici ne bo verodostojna informacija, če govorimo o uporabi vrste novih tehnoloških naprav, ki omogočajo dostope do informacij tako znotraj kot zunaj knjižnice.

Pomemben kazalnik predstavljajo podatki o višini finančnih sredstev. Primerjava podatkov kaže, da so bili leta 2013 stroški delovanja splošnih knjižnic v ZDA višji kot

Sloveniji. V Sloveniji so imeli stroški delovanja v zadnji letih tendenco padanja, medtem ko so se v ZDA med leti 2009 in 2012 sicer minimalno nižali, leta 2013 pa se je tendenca ponovno obrnila navzgor. Na potencialnega uporabnika je v Sloveniji namenjeno 20,82 evra, medtem ko v Združenih državah Amerike namenijo 35,96 evra.

Zagotovo eden najzanimivejših kazalnikov govori o kadrovske zasedenosti v knjižnicah. Primerjava podatkov namreč kaže, da je število zaposlenih v Sloveniji kar enkrat večje na uporabnika kot v Združenih državah Amerike. V obdobju 2000–2009 se je v Sloveniji število zaposlenih v splošnih knjižnicah povečalo za kar 33 odstotkov (Knjižnični sistem Slovenije 2009–2010, 2010, 8), saj to področje ureja Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. Večina knjižnic še vedno zaposluje manj delavcev, kot za zagotavljanje delovanja določajo Standardi za splošne knjižnice (Neskončne poti slovenskih splošnih knjižnic 2012). V Sloveniji se je število zaposlenih v obdobju 2009–2012 povečalo, medtem ko se je število v letu 2013 primerjalno z 2012 zmanjšalo. Javne knjižnice v ZDA beležijo trend upadanja števila zaposlenih v celotnem proučevanem obdobju. Razlog za upad je med drugim tudi svetovna gospodarska kriza, ki je na delovanje javnih knjižnic v ZDA vplivala veliko bolj kot na delovanje slovenskih splošnih knjižnic, kjer se upad odraža šele sedaj. Na tisoč potencialnih uporabnikov ima Slovenija 0,56 knjižničarja, medtem kot Združene države Amerike 0,28.

Vsi ti podatki kažejo, da je potrebno razmišljati o novi vlogi knjižnic v globalnem okolju. V času neizmerne napredka, globalizacije, tehnološkega napredka in globalne gospodarske krize se knjižnice po celem svetu srečujejo z eksistenčnimi vprašanji in s potrebo po iskanju svoje nove identitete, v kateri bodo uporabniki prepoznali svoj interes. Pojav interneta, raznih elektronskih baz, pametnih mobilnih naprav ter drugih tehnoloških naprav, ki omogočajo uporabnikom dostop do informacij praktično kadarkoli od kjerkoli, je knjižnice postavil v konkurenčni položaj, s katerim niso bile soočene še nikoli v svoji zgodovini.

Managerji oziroma direktorji v teh organizacijah se že zavedajo, da v času velikih sprememb in hkrati v času gospodarske krize, ki ji ni videti konca, ne bo več dovolj zanašanje na proračunska sredstva ter sredstva donatorjev, da bi ohranili svoj položaj

v družbi. Svoje poslovanje bodo morali prilagoditi razmeram na trgu ter potrebam svojih uporabnikov. Kot je opisano v petem poglavju naloge, je pri tem potrebno prisluhniti uporabnikom knjižnic in jim aktivno stopiti naproti ter tako poskušati ohraniti vlogo knjižnic kot informacijske centre prihodnosti. Knjižnice je potrebno na novo strateško pozicionirati in najti odgovore na to, kako se soočati z nenadzorovano rastjo konkurenčnih ponudnikov.

V prvi vrsti je potrebno spremeniti mentaliteto knjižničarjev z oblikovanjem povsem novih vrlin ter začeti razmišljati izven okvirjev storitev tradicionalnih knjižnic. O načinih, kako se soočati z izzivi globalizacije, so podani modeli raznih študij v zadnjem delu naloge, ki pa zaenkrat v veliki meri ostajajo zgolj črke na papirju. Knjižnice so še vseeno dokaj okostenele institucije, ki se bolj okorno odzivajo na spremembe. Študije sicer optimistično in lahkotno opisujejo dela in naloge knjižničarjev prihodnosti, vendar pa je trenutno kadrovske stanje v knjižnicah (predvsem v Sloveniji) precej nefleksibilno in onemogoča hitrejše prilagajanje potrebam uporabnikom. Stanovske organizacije in posamezne knjižnice sicer skrbijo za dodatna izobraževanja obstoječega kadra, vendar pa to ni dovolj. Še vedno ostaja vse preveč področij in storitev, ki jih sicer knjižnice nudijo svojim uporabnikom, vendar pa jih žal ne poznajo uporabniki, zaposleni pa jih ne znajo ali pa ne želijo ponuditi.

10 Literatura

1. Akst, Daniel. 2012. Today's Public Libraries: Public Places of Excellence, Education and Innovation. *Carnegie Reporter* 6 (4). Dostopno prek: <http://carnegie.org/publications/carnegie-reporter/single/view/article/item/309> (23. april 2016).
2. Ambrožič, Melita. 1997. Knjižnična statistika. *Knjižnica* 41 (4): 5–31.
3. Ambrožič, Melita in Jelka Kastelic. 1999. Kakšna knjižničarska združenja za drugačno prihodnost stroke. *Knjižnica* 43 (2/3): 267–294.
4. *American Library Association*. Dostopno prek: <http://www.ala.org/> (16. februar 2016).
5. *Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za nacionalni program za kulturo 2012–2015*. 2011. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Dostopno prek: http://www.lenartkucic.net/wp-content/uploads/2011/05/Analiza_stanja_na_podrocju_kulture_s_predlogi_prednostnih_ciljev_marec_2011_popravljeno28032011.pdf (16. februar 2016).
6. *BibSist*. 2016. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Dostopno prek: <http://bibsist.nuk.uni-lj.si/> (16. februar 2016).
7. Bosanquet, Lyn. 2010. Building Relevance amidst the Content Revolution. *Library Management* 31 (3): 133–44.
8. Buckland, Michael K. 1992. *Redesigning Library Services: A Manifesto*. Chicago: American Library Association. Dostopno prek:

- [http://digitalassets.lib.berkeley.edu/sunsite/Redesigning%20Library%20Services_%20A%20Manifesto%20\(HTML\).pdf](http://digitalassets.lib.berkeley.edu/sunsite/Redesigning%20Library%20Services_%20A%20Manifesto%20(HTML).pdf) (16. februar).
9. Casey, Michael E. in Laura C. Savastinuk. 2006. Library 2.0. *Library Journal* 131 (September 1): 40–42.
 10. Casey, Michael E. in Laura C. Savastinuk. 2007. *Library 2.0: A Guide to Participatory Library Service*. Medford, NJ: Information Today.
 11. Douma, Collin. 2006. “Radical Trust.” *Marketing Magazine* 111 (28): 16.
 12. Dubicki, Eleonora. 2010. Research Behavior Patterns of Business Students. *Reference Services Review* 38 (3): 360–384.
 13. Farkas, Meredith. 2010. Technology in Practice. Nurturing Innovation: Tips for Managers and Administrators. *American Libraries* 41 (10): 36.
 14. Fichter, Darlene. 2006. Web 2.0, Library 2.0 and Radical Trust : A First Take. *Blog on the Side*. Dostopno prek: http://library.usask.ca/~fichter/blog_on_the_side/2006/04/web-2.html (16. februar 2016).
 15. Fister, Barbara. 2012. Participatory Culture, Participatory Libraries. *Inside Higher Ed* (blog) Dostopno prek: www.insidehighered.com/blogs/library-babel-fish/participatory-culture-participatory-libraries (16. februar 2016).
 16. Flores, Alan. 2002. Book Express: A Mini-Library for Rail Commuters. *New Library World* 103 (7): 272.
 17. Gerlanc, Bogomil. 1955. Slovenske ljudske knjižnice. Ljubljana: Kmečka knjiga.
 18. Hernon, Peter. 2010. Shaping the Future: *Advancing the Understanding of Leadership*. Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited.
 19. Hernon, Peter in, Niels Ole Pors. 2013. *Library Leadership in the United States and Europe: A Comparative Study of Academic and Public Libraries*. California: Libraries Unlimited.
 20. *History of libraries*. Dostopno prek: https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_libraries (16. februar 2016).
 21. Holley, Edward G., in Robert F. Schremser. 1983. *Library Services and Construction Act: An Historical Overview from the Viewpoint of Major Participants*. Greenwich, CT: JAI Press.
 22. Hussey, Lisa K. in Diane L Velasquez. 2011. Forced Advocacy : How Communities Respond to Library Budget Cuts. V *Advances in Librarianship*

- 34: *Librarianship in Times of Crisis*, ur. Anne Woodsworth, 59– 93. Bingley, UK: Emerald Publishing Group.
23. *Ilovelibraries*. Dostopno prek: <http://www.ilovelibraries.org/what-libraries-do/about-americas-libraries> (6. april 2016).
24. IFLA/UNESCO Public Library Manifesto. 1994. Dostopno prek: <http://www.ifla.org/publications/iflaunesco-public-library-manifesto-1994> (16. februar 2016)
25. *IFLA - Strategic plan 2016–2021*. 2015. Dostopno prek: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/gb/strategic-plan/2016-2021.pdf> (16. februar 2016)
26. Institute of Museum and Library services. 2011. *Public Libraries in the United States Survey, Fiscal Year 2009*. Washington: Institute of Museum and Library services. Dostopno prek: https://www.ims.gov/sites/default/files/publications/documents/pls2009_0.pdf (6. april 2016).
27. Institute of Museum and Libray Services. 2014. *Public Libraries in the United States Survey, Fiscal Year 2012*. Washington: Institute of Museum and Library Services. Dostopno prek: https://www.ims.gov/assets/1/AssetManager/PLS_FY2012.pdf (16. februar 2016).
28. Institute of Museum and Libray Services. 2016. *Public Libraries in the United States Survey, Fiscal Year 2013*. Washington: Institute of Museum and Library Services. Dostopno prek: https://www.ims.gov/assets/1/AssetManager/PLS_FY2013.pdf (16. februar 2016).
29. *Javnomnenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki splošnih knjižnic*. 2011. Ribnica: Združenje splošnih knjižnic. Dostopno prek: <http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/javnomnenjska-raziskava-med-clani-uporabniki-in-neuporabniki-splosnih-knjiznic-v-sloveniji/ZDRU%C5%BDENJE-SPLO%C5%A0NIH-KNJI%C5%BDNIC-poro%C4%8Dilo-raziskave-29-09-2011.pdf> (16. februar 2016).
30. Kodrič-Dačić, Eva. 1998. Splošnoizobraževalne knjižnice, javne knjižnice, splošne knjižnice in knjižnice na splošno. *Knjižnica* 42 (4): 149–16. Dostopno

- prek: <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K9804/Kodric-Dacic.pdf> (16. februar 2016).
31. Kodrič-Dačić, Eva, Stanislav Bahor in Milena Bon. 2010. *Knjižnični sistem Slovenije 2009–2010: stanje, trendi, izzivi*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Dostopno prek: http://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/studije/razvoj_KSS%202009_2010.pdf (16. februar 2016).
 32. Kodrič-Dačić, Eva. 2011. Študijska knjižnica: skrite korenine osrednjih območnih knjižnic. V *Sto let razvoja Knjižnice Otona Župančiča*, ur. Vilenka Jakac Bizjak, 17–28. Ljubljana : Mestna knjižnica.
 33. Lance, Keith, Curry, Hofschire, Linda in Daisey, Jamie. 2011. *The Impact of the Re-cession on Public Library Use in Colorado. Closer Look Report*. Denver: Colorado State Library, Library Research Service.
 34. Lance, Keith, Curry in Ray Lyons. 2015. *America's star Libraries: The LJ Index of Public Library Service 2015. Library Journal: 24–35*.
 35. Leeder, Kim in Frierson, Eric. 2014. *Planning Our Future Libraries - Blueprints for 2025*. Chicago: ALA American Library Association. Dostopno prek: Ebsco Host E-books.
 36. *Library Bill of Rights*. 1939. Dostopno prek: <http://www.ala.org/advocacy/sites/ala.org/advocacy/files/content/intfreedom/librarybill/lbor.pdf> (16. februar 2016).
 37. *Library of Congress*, Dostopno prek: <https://www.loc.gov/about/general-information/> (6. april 2016).
 38. *Narodna in univerzitetna knjižnica*. Dostopno prek: <http://www.nuk.uni-lj.si/nuk/vizija> (16. februar 2016).
 39. Narodna in univerzitetna knjižnica. 2015. *Slovenske knjižnice v številkah, splošne knjižnice: poročilo za leto 2014*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Dostopno prek: http://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/analize/%0bpublikacija_splosne2014.pdf (16. februar 2016).
 40. *Neskončne poti splošnih knjižnic* (Strategija slovenskih splošnih knjižnic 2013-2020) (2012). Grosuplje: Zveza slovenskih splošnih knjižnic. Dostopno prek: http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/dokumenti/Strategija-in-izhodisca-zdruzeno_KONCNO.pdf (16. februar 2016).

41. *Perceptions of Libraries and Information Resources: A Report to the OCLC Membership*. 2005. Dostopno prek: <http://www.oclc.org/reports/2005perceptions.htm> (7. december 2012).
42. Pors, N. O., P. Dixon, in H. Robson. (2004) The employment of quality measures in libraries: cultural differences, institutional imperatives and managerial profiles. *Performance Measurement and Metrics*, 5 (1), 20–27.
43. *Public Library Association*. Dostopno prek <http://www.ala.org/pla/> (16. februar 2016).
44. Purdy, Kevin. 2011. Why In-Person Socializing Is a Mandatory To-Do Item. *Fast Company*, Dostopno prek: www.fastcompany.com/1800307/why-in-person-socializing-is-a-mandatory-to-do-item/ (23. april 2016).
45. Real, Bertot in Jaeger, Paul T.. 2014. *Rural Public Libraries and Digital Inclusion: Issues and Challenges*. ALA American Library Association.
46. *Riding the Waves or Caught in the Tide? Navigating the Evolving Information Environment*. 2015. Hague: IFLA Headquarters. Dostopno prek: http://trends.ifla.org/files/trends/assets/insights-from-the-ifla-trend-report_v3.pdf (3. maj 2016).
47. Scheinfeldt, Tom. 2012. Nobody Cares About the Library: How Digital Technology Makes the Library Invisible (and Visible) to Scholars. *Found History* (blog), February 22. Dostopno prek: <http://foundhistory.org/2012/02/nobody-cares-about-the-library-how-digital-technology-makes-the-library-invisible-and-visible-to-scholars/> (23. april 2016).
48. Shumaker, David. 2009. Who Let the Librarians Out? Embedded Librarianship and the Library Manager. *Reference and User Services Quarterly* 48 (3): 239–342, 257.
49. Siegal, Rene Shimada. 2012. 5 Reasons You Need to Meet in Person. *Inc.*, February 29. Dostopno prek: www.inc.com/rene-siegel/five-reasons-you-need-to-meet-in-person.html (23. april 2016).
50. Sobel, Karen. 2009. Promoting Library Reference Services to First-Year Undergraduate Students: What Works?. *Reference and User Services Quarterly* 48 (4): 362–371.
51. *Splošne knjižnice, IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice*. 2002. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
52. Stephens, Michael. 2011. Stuck in the Past. *Library Journal* 136 (7): 54.

53. Šercar, Tvrdko M. 2003. Knjižničarstvo in tehnološki razvoj proti knjižnici brez knjig. *Organizacija znanja* 8 (1): 26–45. Dostopno prek: http://home.izum.si/cobiss/OZ/2003_1/Html/clanek_03.html (4. april 2016).
54. Velasquesz, Diane L. 2013. *Library management 101*. Chicago: ALA American Library Association. Dostopno prek: Ebsco Host E-books.
55. Vodeb, Gorazd. 2009. Podoba slovenskih splošnih knjižnic v letu 2008. *Knjižnica* 53 (1/2): 31–51.
56. Woodward, Jeannette. 2013. *The transformed Library: e.books, expertise and evolution*. Chicago: ALA American Library Association. Dostopno prek: Ebsco Host E-books.
57. Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). Ur. l. RS 87/2001 (8. november 2001).
58. Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK). Ur. l. RS 96/2002 (14. november 2002).
59. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o knjižničarstvu (ZKnj-1A). Ur. l. RS 92/2015 (4. december 2015).